

ENKELE BESCHOUWINGEN
OVER HET GEZINSLOON.

VRILDE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

ENKELE BESCHOUWINGEN
OVER HET GEZINSLOON

ACADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

GEORGIUS STURM

DE ERVENDE ERVENDE

VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

ENKELE BESCHOUWINGEN
OVER HET GEZINSLOON



ACADEMISCH PROEFSCHRIFT
TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE RECHTSWETENSCHAP AAN
DE VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM,
OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS
DR. R. H. WOLTJER, HOOGLEERAAR IN DE
FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJS-
BEGEERTE, IN HET OPENBAAR TE VER-
DEDIGEN OP VRIJDAG 18 MAART 1921, DES
NAMIDDAGS TE 3½ UUR, IN HET GEBOUW
DER MAATSCHAPPIJ VOOR DEN WERKENDEN
— STAND, DOOR —

ADRIANUS STOLK
GEBOREN TE SCHIEDAM.



1921

DRUKKERIJ LIBERTAS — ROTTERDAM.

RECHTEN EN VERPLICHTINGEN

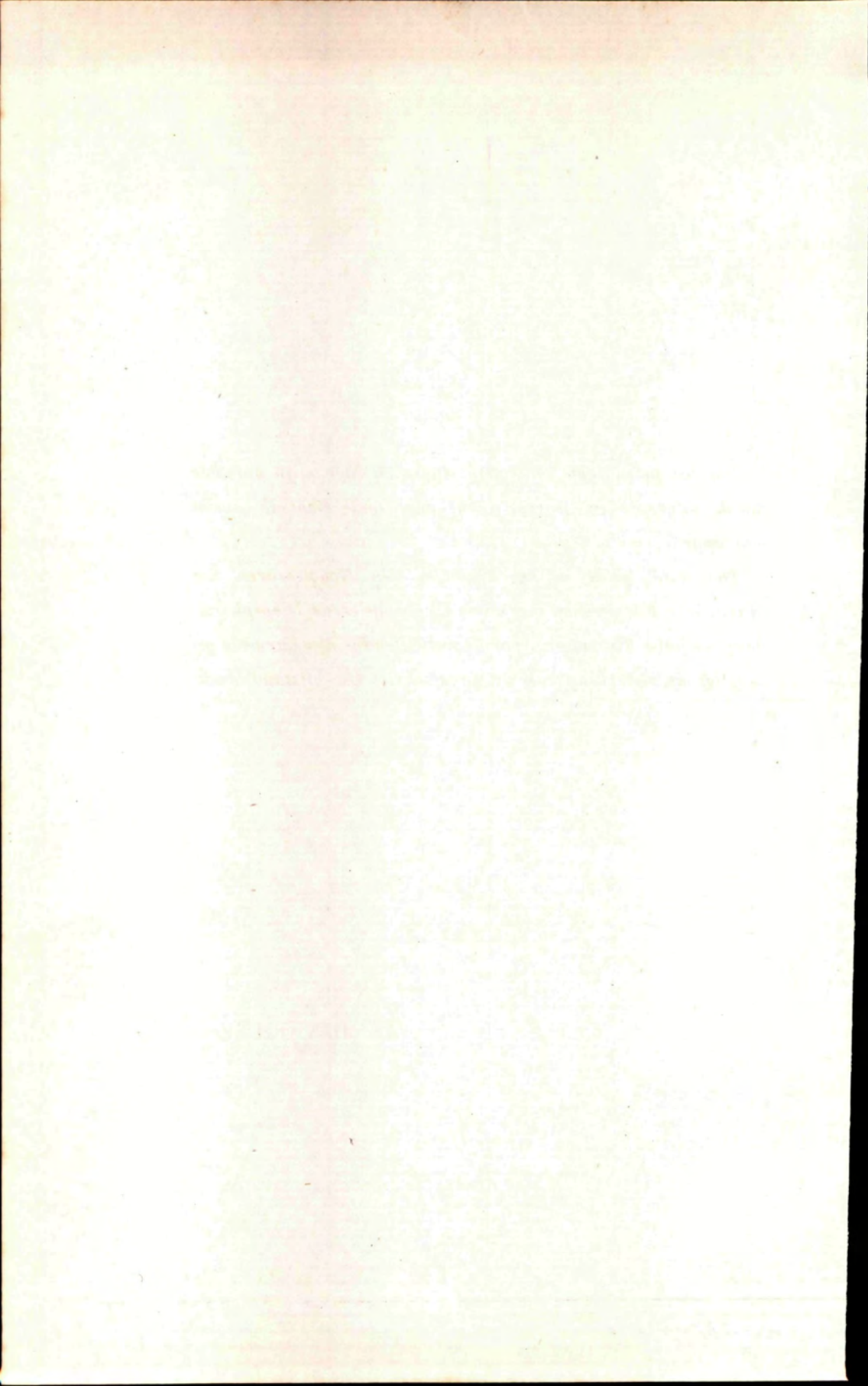
WILLEM

ADOLF

BOEK

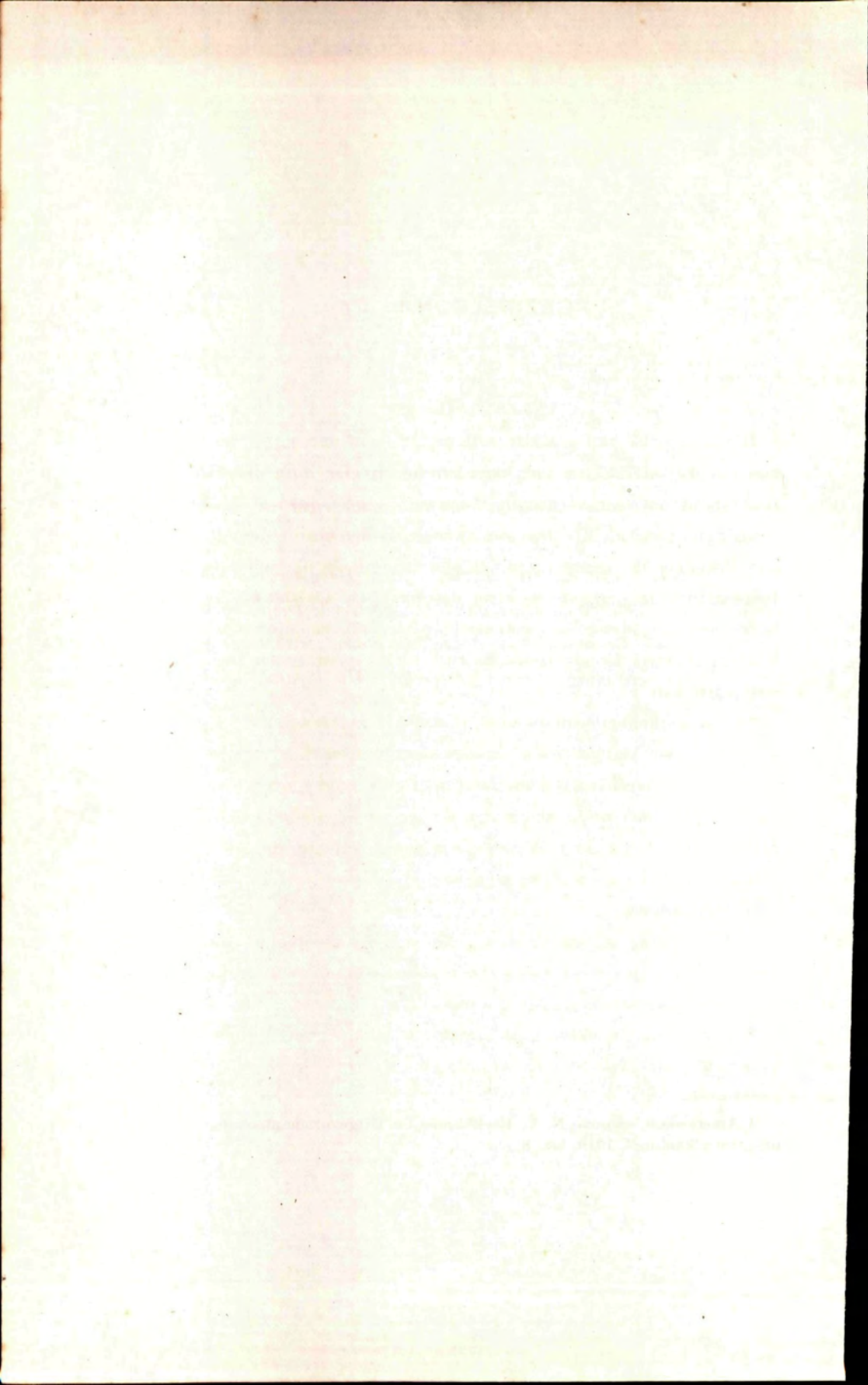


AAN MIJN OUDERS.



Bij het beëindigen van mijn studie zij hier mijn oprechte dank uitgesproken jegens allen, wier onderricht ik mocht ontvangen.

Die dank geldt in het bijzonder den Hoogleraren der Juridische Faculteit en met name U, hooggeleerde Diepenhorst, hooggeschatte Promotor, voor de welwillendheid, waarmede gij mij bij de bewerking van dit proefschrift Uw bijstand boodt.



GEZINSLOON.

INLEIDING.

Het vraagstuk van gezinsloon dringt zich in dezen tijd met zijn talrijke salarisacties met klem aan ons op. Het feit, dat de eene strijd om loonsverhooving, nauwelijks gewonnen zijnde, reeds bijna onmiddellijk door een tweedengevolgd wordt, brengt onwillekeurig de vraag op de lippen: schuilt in die nieuwe loonregeling niet alreede de kiem des verderfs, doordat ze op verkeerden grondslag is opgebouwd? Nieuwe loonen, prijsverhooving, nieuwe loonen is de vicieuze cirkel, welkenmen niet ontloopen kan.

Niet te ontkennen valt immers, dat de enorme hooge levensstandaard der laatste jaren, zonder den invloed van andere factoren, als jarenlange kapitaalvernietiging e. d., over het hoofd te zien, mee te danken is aan de hoog opgejaagde loonen. Dr. Ir. Th. van der Waerden moest zelfs in zijn brochure *Loonsverhooving, prijsstijging en socialisatie*¹⁾ tot de erkenntenis komen:

„En één ding is vooral klaar: dat wij bij voortgang van „loonsverhooving enz. er niet kunnen komen. Ja, dat wij er ons „op die manier steeds dieper inwerken”.

Nu moge die opmerking in de eerste plaats het duurte vraagstuk betreffen, van het standpunt der loonpolitiek is zij

¹⁾ Amsterdam, uitgave N. V. Boekhandel en Uitgeversmaatschappij „Ontwikkeling”, 1919, blz. 8.

ook niet bepaald een verheerlijking der gevolgde gedragslijn.

Inderdaad wordt ook door de zich telkens herhalende loonsverhoogen in den toestand der gezinnen niet altijd verbetering gebracht. Een herziening van de wijze, waarop de factoren, welke het loon moeten bepalen, in den tegenwoordigen loonstandaard verwerkt zijn, is daarom zeer urgent.

In binnen- en buitenland, zoowel bij loonregelingen van het Overheidspersoneel als bij het afsluiten van collectieve contracten, wordt de kwestie van gezinsloon dan ook telkenmale aan de orde gesteld. Hierin wordt dan gezien het middel om aan de moeilijkheden, welke iedere loonsverhooging onvermijdelijk met zich meebrengt, te ontkomen.

Geen instituut op loongebied wordt eenerzijds met meer enthousiasme als het eenige „rechtvaardige loon” bepleit, maar ook geen loonregeling wordt anderzijds met meer verachting verworpen dan juist dit gezinsloon.

We stellen ons voor achtereenvolgens na te gaan, wat onder dit instituut verstaan moet worden en hoe het zich reeds ontwikkeld heeft, vervolgens welke plaats het inneemt in de verschillende loontheorieën, om ten slotte in het derde en vierde Hoofdstuk de aangevoerde bezwaren onder het oog te zien en onze houding tegenover het instituut zelve te bepalen.

HOOFDSTUK I.

I. BEGRIP EN GESCHIEDENIS VAN HET INSTITUUT.

Het vraagstuk van gezinsloon behoort tot de moeilijkste, niet het minst hierom, omdat er zooveel verwarring heerscht omtrent het begrip. Bij een zoo bij uitstek praktisch onderwerp als dit, dat telkenmale ter sprake komt in Raadszitting en 's Lands vergaderzaal, blijkt iederen keer weer uit de debatten, welke averechtsche voorstellingen zich over deze kwestie postgevat hebben. Hoe vaak beluisteren we niet klanken, die geheel gestemd zijn op den toonaard van eigen ideeën over het begrip gezinsloon.

Toch is voor een onpartijdige beschouwing van dit onderwerp een eerste vereischte, dat uitgegaan worde van één definitie en dat men zich niet door antipathieën tegen dezen loonvorm ertoe laat verleiden, van het begrip een karicatuur te maken door in het beeld, dat men ervan geeft, zijn eigen opvattingen te laten weerspiegelen.

Voorop de erkenning dat de term gezinsloon geenszins een bij uitstek geslaagde naam is voor het onderwerp, dat ons hier bezighoudt. Gezinsloon wil immers letterlijk alleen uitdrukken het totale loon, verkregen door de gezamenlijke leden van het gezin, het loon *van* het gezin.

Gezinsloon, zooals wij hier de uitdrukking bezigen ziet evenwel op een zoodanig loon, hetwelk dengene, die het ontvangt,

in staat stelt om in de behoeften van zijn gezin te kunnen voorzien, dus een loon *voor* het gezin.¹⁾

Alvorens hierop nader in te gaan, zullen we zien welke onjuiste opvattingen omtrent het gezinsloon de ronde doen.

Er zijn er die gezinsloon op één lijn stellen met den eisch, dat het loon berekend moet worden naar de talrijkheid van een gezin. Ware dit zoo, dan zou er inderdaad mee volstaan kunnen worden aan den arbeider uit te keeren, wat hij voor de opvoeding van zijn kinderen noodig heeft en zou men verder de arbeidsprestatie en de soort van het werk geheel en al kunnen laten rusten. In gezinsloon zou volgens deze opvatting liggen opgesloten een streven om door middel van kindertoe-lagen het Neo-Malthusianisme te bestrijden.²⁾

Voorwaar een slecht middel voor een goed doel. Niet ontkend kan worden, dat er zijn, die het instituut van gezinsloon aanhangen, omdat zij er heil van verwachten bij de bestrijding van genoemd kwaad. Maar hieruit mag men nog niet concludeeren, dat de gezinsloonregeling nu aan gemeld streven haar ontstaan te danken heeft. Deze gedachte behoort geenszins tot het wezen van het gezinsloon.

Tegen een gelijkstelling van het rechtvaardige minimum-loon met de theorie van het natuurlijke loon van vele economisten dient verder gewaarschuwd. Op drieërlei verschil wordt door Prof. A e n g e n e n t³⁾ in zijn praeadvies gewezen.

In de eerste plaats eischt de theorie van het gezinsloon in

¹⁾ cf. C h. A n t o i n e *Cours d'économie sociale*, 5e druk, Paris Librairie Félix Alcan, 1914, blz. 665.

²⁾ cf. De artikelen van P r o f. M r. D. P. D. F a b i u s in *Studiën en Schetsen*, Maart 1919, No. 1, waarin van „veelkinderenloon” gesproken wordt.

³⁾ cf. *Praeadvies* A e n g e n e n t, Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek, Leiden, 1913, blz. 15.

haar geheelen omvang meer dan dat minimum. Ze veronderstelt niet, dat een loon, hetwelk den arbeider in staat stelt in zijn onderhoud te voorzien, steeds rechtvaardig is, maar alleen, dat het zeker niet rechtvaardig is, wanneer het daar beneden daalt.

In de tweede plaats is er bij de liberale economisten alleen sprake van een „minimum facti” d. w. z. de feitelijke grootte van het loon, terwijl de theorie van het gezinsloon bedoelt een „minimum juris”, een rechtelijk minimum.

Tenslotte omvat de uitdrukking „levensonderhoud” meer dan hetgeen noodig is om zich te voeden en te kleeden. Daartoe behoort ook „dat de arbeider iets kan wegleggen voor de dagen van ziekte, ouderdom, invaliditeit en gedwongen werkeloosheid”.

Van een derde zijde wordt het zoo voorgesteld, alsof het pleit gevoerd wordt voor een *toegift*, waarop de arbeider boven het door zijn arbeid verdiende loon, krachtens de rechtvaardigheid, recht heeft met het oog op de grootte van zijn gezin.¹⁾

Al dadelijk rijst de vraag op welken grond en van wien de arbeider die toegift zou kunnen vorderen. Van zijn patroon? Maar is het dan rechtvaardig, dat de patroon gehouden is aan zijn ondergeschikte meer uit te keeren dan diens arbeid waard is?

Dat wij de verhouding tusschen patroon en arbeider ons anders denken dan die van koper en verkoper van de waar arbeid zal uit het volgende blijken, maar om op de schouders van den werkgever lasten te leggen, die niet uit het arbeidscontract voortvloeien en dus niet door hem behoeven getorst te worden, zouden we niet kunnen verantwoorden.

¹⁾ Zie hierover P. B. Bruin, S. J., *Sociologische Begrippen*, Hoofdstuk X § 2 No. 160, 2e druk. Nijmegen, L. C. G. Malmberg,

Van de gemeenschap? ¹⁾ Welken rechtsgrond zou zij hebben voor zulk een handelwijze? Heel wat anders is het of Overheids-hulp ingeroepen mag worden, om de moeilijkheden weg te nemen, die de doorvoering van een rechtvaardig beginsel in de praktijk voor den individueelen werkgever met zich zou brengen.

Hiermee wordt de kindertoeslag nog niet losgelaten als element van de loonregeling.

Het is dan ook volkomen onjuist, dat gezinsloon zou bestaan uit loon naar prestatie plus toegift, voldoende om een gezin te kunnen onderhouden.

Dr. G u n n i n g gaf op de Jaarvergadering van het Nationaal Verbond van Gemeente-Ambtenaren, den 15 Juni 1920 te Utrecht gehouden, waarin hij in debat met Mevrouw B o i s s e v a i n—P i j n a p p e l het gezinsloon verdedigde, terecht, een geheel anderen toon aan. ²⁾ Dr. G u n n i n g verstaat onder gezinsloon „een loonregeling met vast grondsalaris en periodieke verhoogingen voor allen, waarop als integreerend deel van het loon een verhooging komt voor gehuwden en voor ieder kind tot een zeker maximum”.

Hier wordt van een integreerend deel gesproken en niet van een toegift en dit is zeer zeker het juiste standpunt. Immers die verhooging vloeit rechtstreeks uit het looncontract voort en alleen op dezen grond is de arbeider gerechtigd zoodanig loon van zijn patroon te vorderen.

¹⁾ cf. *Notulen Staten van N. Holland*. Eritengewone zitting 8 Juni 1920, blz. 110, alwaar betoogd wordt, dat de erkenning van den zegen van groote gezinnen is een gemeenschapsbelang, hetgeen moet leiden tot het vormen van een gemeenschapsfonds. In het instituut van den kindertoeslag zouden dan de kiemen van een dergelijke opvatting aanwezig zijn, met name waar één fonds, voor verschillende bedrijven, opgericht is.

²⁾ *De Gemeente-ambtenaar*, 15e Jaargang, Nos. 322, n 323.

Deze behoeft alleen de waarde en niets dan de waarde van den arbeid te betalen, maar deze is dan toch minstens het z.g. familieloon waard. De dienstprestatie is niet een zekere functie los van den mensch en mag dus niet los van den mensch getaxeerd worden. Het gaat hier dus om de taxatie van de waarde van den arbeid.

In denzelfden geest spreekt ook Mr. B o m a n s in zijn *Gezinsloon en de groote gezinnen*.¹⁾

„De arbeidsprestatie is de juiste maatstaf. De vraag is nu „maar hoe die waarde berekend moet worden.” Op een andere plaats zegt hij: „De invloed van vraag en aanbod valt niet te „loochenen. De vraag is waar ligt de grens. De ijzeren loonwet „van R i c a r d o en L a s s a l l e was een kind van zijn tijd. „Arbeidsprestatie zegt niets als wij er niet onmiddellijk aan „vastbinden, hoe die waar berekend moet worden”.²⁾

We zien dus uit deze uitspraken, dat er geen sprake van is, dat gezinsloon een tweeledig loon zou zijn, bestaande uit een loon voor gepresteerd arbeid en een loon, dat den arbeider in staat stelt zijn gezin te onderhouden. Integendeel, bij allen zit de gedachte voor aan één ondeelbaar loon even onsplitsbaar als het loon naar arbeidsprestatie in zijn wezen is. In zoover staan beide loonvormen gelijk. Alleen de schatting van de waarde van den arbeid is verschillend.

De „alleen dienstprestatie-theorie” laat de grootte van het loon goeddeels afhangen van de vrije werking van de wet van vraag en aanbod, terwijl de gezinsloontheorie een minimum aanneemt, berustend op de gezinsbehoeften.

Hierdoor krijgt het loon dus niet een karakter van bedeeing.

¹⁾ Haarlem, N. V. Drukkerij De Spaarnestad, 1919, blz. 6. Eveneens P. B. B r u i n, S. J., t.a.p., Hoofdstuk X § 2, No. 159,

²⁾ t.a.p., blz. 7.

maar terdege moet er de aandacht op gevestigd worden, dat op deze toelagen rechtens aanspraak kan gemaakt worden. Dat ze dus geen *charitas* beteekenen maar eenvoudig loon zijn.¹⁾

De naam „kindertoeslag” wettigt wel eenigszins een dergelijke veronderstelling, maar bij gebreke van een ander woord, dat beter de bedoeling weergeeft, blijve de uitdrukking toeslag maar gehandhaafd. In ieder geval is zij veel beter dan de vaak voorkomende term „kindersuppletieloon”,²⁾ welke veel eer de gedachte aan ondersteuning opwekt.

Het meest aanbevelenswaardig zou misschien zijn om in overeenstemming met periodieke verhoogingen te spreken van „verhoging bij huwelijk en bij kinderbezit”.

Wat dus het innerlijk verband betreft tusschen salaris en kindertoeslagen moet men zich o. i. op het standpunt stellen, dat deze een onderdeel van het loon zijn. Evengoed als het rekening houden met het verschil in onderhoudskosten in de stad en op het land een element van het loon is.

Evenzeer als men het billijk vindt, dat de salarisregeling geschiedt naar klassen en niet naar individueele prestatie, dat zij automatisch stijgt overeenkomstig de dienstjaren en niet naar de persoonlijke diensten, zoo brengt ook een dergelijk grondprincipe mee, dat het salaris stijge naar gelang van het aantal kinderen.³⁾

¹⁾ cf. Prof. Mr. J. A. Veraart, *De Tijd*, 15 Maart 1919. Niettemin heerscht er onder de voorstanders ten opzichte van deze kwestie verschil van meening. De bekende strijdvrage in het Kath. kamp of gezinsloon een eisch van strikte dan wel van sociale rechtvaardigheid is, strekke ten bewijs.

²⁾ cf. Notulen Staten Noord-Holland buitengewone zitting, gehouden op 8, 22, 29, 30 Juni en 13 Juli 1920, blz. 43.

³⁾ *Hitze Geburtenrückgang und Social reform*. Ofschoon het als een zelfstandig werk kan worden beschouwd, vormt het het derde deel van een driedeelig werk, dat onder den titel van *Ehe und Volksvermehrung*, door Joseph Mausbach, Georg Sticker en

dit is een
 rekening
 van

Daarom zij reeds in dit verband het gerel over fokpremie van socialistische zijde veroordeeld. Immers al moge om praktische reden het gezinsloon misschien voor een gedeelte in bijlagen uitbetaald worden, dan mag men zich toch niet door die uitwendige overeenstemming laten verleiden om kindertoe-lagen met premies te identificeren.

Foutief is ten slotte de gedachte, alsof gezinsloon bedoelt het dienstpraestatie criterium te vervangen door dat van behoeften. Alleen de gepresteerde arbeid kan zooals gezegd, de juiste maatstaf zijn, omdat het loon juist bedoelt te zijn een equivalent van dien arbeid. Maar hieruit volgt niet, dat men bij zijn taxering het behoeften-element geheel moet verwaarloozen. Het loon naar werk grondslag, met een laagste grens gelegen in de gezinsbehoeften, blijve het ideaal.

Gezinsloon dient zich dan eigenlijk niet aan als een aparte theorie en Prof. Verrijn Stuart had het dus op de Vergadering van de Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek¹⁾ aan het juiste eind, toen hij er aan twijfelde, of gezinsloon wel een aparte theorie was. Inderdaad het heeft ook nooit de pretensie aangenomen dit te zijn. Het staat alleen tusschen beide in en wil slechts uitdrukken, dat er niet één bepaalde loonformule is waarin alle oorzaken, die op den stand

Franz Hitze is uitgegeven. Het eerste deel, dat als ondertitel voert *Ehe und Kindersegen*, is van Dr. Mausbach, en behandelt het vraagstuk van het standpunt der Christelijke moraal. Het tweede handelt over *Geschlechtsleben und Fortpflanzung* van medisch standpunt en is geschreven door Georg Sticker. Het derde deel is van de hand van Dr. Hitze en beschouwt het vraagstuk onder sociologisch opzicht.

Zie voor de beteekenis van het werk van Hitze *Kath. Soc. Weekbl.* 1918, Nos. 34, 35, 36.

¹⁾ cf. Verslag van de Alg. Verg. der Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en der Statistiek, 1913. Leiden, blz. 10.

der loonen inwerken, samengevoegd kunnen worden.¹⁾ De dienstprestatie eenerzijds als hoofdvoorwaarde der loonbepaling, maar anderzijds daarnaast de factor van het noodzakelijk levensonderhoud, die naar gelang van plaats en tijd en omstandigheden verschillen zal.

Wij zouden dus het begrip aldus kunnen definieeren:

Gezinsloon is een zoodanige loonvorm, welke bij de waardeering van den arbeid niet dien arbeid op zichzelf beschouwt, maar den arbeider en diens menschelijke rechten, speciaal het recht van gezinsvorming, geen oogenblik uit het oog verliest.

Verwarrend lijkt het ons zooals Prof. Aengent²⁾ doet, tweeërlei maatstaf een directen en indirecten aan te nemen. De eigenlijke maatstaf is dan de waarde van de diensten, die de arbeider aan den patroon bewijst, terwijl de hulpmaatstaf ligt in de behoeften van dengene, die den arbeid verricht.

Het bezwaar van deze methode is, dat zoodoende de tegenstelling tusschen behoefte en prestatie verscherpt wordt.

Wanneer beantwoordt nu een loon aan de norm gezinsloon?

Er doen zich drie vormen voor en wel relatief, collectief en absoluut gezinsloon, maar aan alle drie ligt toch het zelfde begrip ten grondslag, n.l. arbeid en behoefte beide element bij loonsbepaling. Bij deneenevorm moge het eene element grooter plaats innemen dan bij den andere doch bij alle vormen zijn beide elementen onmiskenbaar aanwezig.

Wat wordt dan alzoo onder die drie vormen verstaan?

Allereerst *relatief gezinsloon*. Prof. Aengent omschrijft het als „een loon, dat in staat is een gezin te onder-

¹⁾ cf. Dr. H. Lindemann in *Arbeiterpolitik und Wirtschafts-pflege in den deutschen Städte-Verwaltung* I, p. 381.

²⁾ cf. Praeadvies, t.a.p., blz. 18.

houden, onverschillig hoe groot het ook zij''¹⁾ een omschrijving welke Dr. Schokking in zijn referaat op het tweede Christelijk-sociaal Congres, 13 Maart 1919 te Amsterdam gehouden, terecht minder juist vindt en wenscht te vervangen door een loon dat geregeld wordt overeenkomstig de grootte van het gezin, „dat alzoo rijst en daalt met het aantal kinderen.''²⁾

Ten opzichte van *collectief* gezinsloon loopen de omschrijvingen zeer uiteen. Prof. Aengeneent verstaat er onder: „een loon, dat in staat is om een gezin te onderhouden, doch „dat is samengesteld uit verschillende deelen, vooreerst uit een „vast gedeelte, hetwelk door het hoofd des gezins verdiend „wordt en dat de patroon verplicht is te betalen krachtens „strikte rechtvaardigheid, omdat dit het equivalent is van de „waarde van den gepresterden arbeid en ten tweede uit een „beweeglijk of veranderlijk gedeelte, hetwelk bestaat in de „eerste plaats uit hetgeen de andere leden van het gezin ver „dienen en vervolgens uit de verschillende tegemoetkomingen, „die de patroons geven in de wisselende behoeften hunner „arbeiders''.³⁾

Zoo vindt men bij A. Nuyens⁴⁾ een definitie ontleend aan Dom. Janssens, Benedictijn van Maredsous, van dezen inhoud: „Het loon van het arbeidersgezin moet voorzien in de „behoefte van het arbeidersgezin of wil men aan deze collecti- „viteit een breederen zin geven, dan zegge men: het loon van

¹⁾ Praeadvies, t.a.p., blz. 29.

²⁾ *Procesverbaal van het Tweede Chr. Soc. Congres, Amsterdam 1919*, blz. 241, noot 3.

³⁾ Praeadvies, t.a.p., blz. 30.

⁴⁾ *Wat is een rechtvaardig den arbeider toekomend loon?*, blz. 16, aangehaald bij Schokking, t.a.p. blz. 241 noot 4.

„de arbeidersklasse moet voorzien in de behoeften van de „arbeidersklasse”.

Schokking¹⁾ zegt t.a.p.: „Onder collectief gezinsloon wordt verstaan een loon, dat samengesteld is uit verschillende deelen: uit de loonen van het hoofd van het gezin, van de vrouw en de kinderen, welke bij elkander gevoegd in staat moeten stellen om het gansche gezin te onderhouden”.

Uit deze definities volgt, dat hier slechts in oneigenlijken zin van loon gesproken kan worden, aangezien de omschrijving gegeven wordt van een arbeidersinkomen, niet van een arbeidersloon.

Aanbeveling verdient het dan ook de uitdrukking „collectief gezinsloon” zooveel mogelijk te vermijden, aangezien dat begrip in deze materie niet thuis hoort.

Absoluut familieloon is een loon, dat aan den arbeider moet worden uitgekeerd onverschillig of hij gehuwd is of niet, of hij gehuwd zijnde kinderen heeft of niet, maar dat voldoende is om een gezin te onderhouden. Volgens sommigen is dat een gezin met een maximum aantal kinderen zonder dat blijkt hoe groot dat maximum is, volgens anderen met een gemiddeld aantal kinderen, door Prof. Aengent gesteld op vier of vijf.²⁾

Tusschen relatief en absoluut gezinsloon bestaat o.i. slechts een verschil in graad. Foutief is althans om uit deze schijnbare oneenigheid, die er in de gelederen der voorstanders van gezinsloon heerscht omtrent de toepassing, te concludeeren tot eenige onvastheid van beginsel.³⁾ Beide vormen gaan uit van

¹⁾ *Procesverbaal Tweede Chr. Sociaal Congres*, t.a.p., blz. 241.

²⁾ *Praeadvies*, t.a.p., blz. 30.

³⁾ cf. *Notulen Staten van Noord-Holland*, t.a.p., blz. 75, alwaar Dr. van der Waerden door citaten uit Prof. van Aken

een arbeidscriterium, dat aangevuld moet worden door een behoeften-maatstaf.

De verdediging van Prof. Aengent van het absolute gezinsloon op grond, dat het relatieve familieloon uitgaat van de gedachte, dat het loon geëvenredigd moet zijn aan de „behoefte van den arbeider” is dan ook onjuist.¹⁾

Verwarrend is het allereerst een tegenstelling te maken tusschen de waarde van den arbeid en de behoeften van den werkman. Wanneer men zich op het standpunt stelt, dat het loon in staat moet stellen om in het onderhoud van een gezin te voorzien, dan wordt in de beoordeeling van de waarde van den arbeid een element opgenomen, dat aan de behoeften van een gezin wordt ontleend.²⁾

Bovendien is ook bij het systeem van kindertoeslag het hoofdcriterium de gepresteerde arbeid. In de verschillende salarisregelingen van de Vereeniging van ouders en gezinshoofden, waarin het pleit gevoerd wordt voor kindertoeslag, wordt steeds uitgegaan van een vast grondsalaris, berustende op den arbeid. Zoo wordt in een schema van een Salarisregeling voor de Rijks(gemeente) ambtenaren samengesteld namens bovengenoemde vereeniging gesproken van een „aanvangs- en eind-„salaris met periodieke verhoogingen voor elken rang en dienst-„tak. Deze salarissen en deze verhoogingen dienen *in overeenstemming te zijn met de dienstvoorwaarden aan elken rang, en dienstdak verbonden* en voldoende voor den ambtenaar of „beambte in ongehuwden staat, overeenkomstig de levens-„eischen van dien rang en dienstdak”.³⁾

Tien sociale studiën voor Katholieke werkgevers en uit de *encycliek* van Leo XIII tracht te bewijzen dat de kindertoeslag het tegendeel is van de Roomsche-Kath. loontheorie.

¹⁾ Praeadvies, t.a.p., blz. 31.

²⁾ cf. *Procesverbaal Tweede Chr. Sociaal Congres*, t.a.p., blz. 243.

³⁾ cf. *Nieuw-Nederland*, 15 Maart 1918.

Ook een onverdacht getuige als de heer F e b e r w e e, redacteur van *Nieuw Nederland*, het orgaan van bovengenoemde V. O. E. G., welke bond zich op het standpunt der relatieve gezinsloontheorie stelt, verklaarde in de mondelinge toelichting der V. O. E. G.-wensen voor de Staatscommissie-Stork, dat „ook de bond van gevoelens is, dat er ook met de arbeidspres- „tatie rekening moet gehouden worden”.

Ook de heer B o m a n s scheen nopens de toelichting op zijn motie van 31 Mei 1918, het principieele onderscheid tusschen beide vormen niet van zooveel gewicht te achten, dat de tijd niet eenige toenadering zou kunnen brengen.

Immers hoewel zijn motie, luidende: „De Kamer van oordeel, „dat bij de bezoldiging der rijksambtenaren mede rekening „moet gehouden worden met de groote gezinnen, gaat over tot „de orde van den dag”, geheel beheerscht werd door de gedachte van absoluut gezinsloon, laat zijn toelichting ruimte open voor de andere opvatting. Daarin toch heet het: „De „grootte van een gezin in den meest absoluten zin moge *later* „meer dan nu factor van loonsbepaling worden, thans wil ik „slechts een lans breken voor de groote gezinnen”.²⁾

Deze stemmen uit de kringen van voorstanders van absoluut en relatief gezinsloon beide doen dus zien hoe er van principieel onderscheid geen sprake is.³⁾ In het relatief gezinsloon komt meer tot uiting een meerdere specificceering der gezinsbehoeften zonder ook maar een enkel oogenblik het criterium van den geleverden arbeid uit het oog te verliezen, terwijl de voorstanders van absoluut gezinsloon op dit laatste juist eerst

¹⁾ cf. *Nieuw-Nederland*, 15 Juli 1918.

²⁾ cf. *Nieuw-Nederland*, 21 Augustus 1918.

³⁾ Notulen buitengewone zitting Staten van Noord-Holland, t.a.p., blz. 75 en 111.

allen nadruk leggen maar aan het einde van hun betoog op deze redeneering een restrictie maken, welke hen in de behoeften een minimum maatstaf doet aanleggen.

Maar toch worden in beide vormen zoowel arbeid als behoeften als noodzakelijke maatstaven beschouwd. Daarom is het ook louter een praktische kwestie of men aanhanger is van absoluut dan wel van relatief gezinsloon.

Evenzeer als in de uitwerking kan men in den *omvang* van het begrip verschillen. Zoo maakt Cathrein¹⁾ in zijn omschrijving een voorbehoud, welke Zwiedineck²⁾ niet kent. De eerste maakt ten opzichte der gezinsvoorziening de reserve, dat de arbeider in zijn jeugd heeft te sparen, eer hij aan het gezinsvormen gaat.

Bij andere auteurs treffen we het voorbehoud aan, dat de verdienste, die een huismoeder kan bijbrengen, mede in rekening behoort gebracht te worden bij de begrooting van het rechtvaardige minimum.³⁾

Ten aanzien van den persoon, wien het recht toekomt, heeft P. B. Bruin⁴⁾ een man op het oog, „die zijn stand waardig „vertegenwoordigt, die als het type van zijn stand kan door„gaan”. Dan behoeft ook zijn dagelijksch loon niet zijn dagelijkse kosten te dekken, maar buiten bijzondere ongelukken moet hij overeenkomstig zijn stand kunnen leven, zonder dat hij ter voorkoming van ellende, de liefdadigheid behoeft in te roepen.

¹⁾ *Cathrein Moralphilosophie*, dl. II, afl. 1, Bk. V, Art. 3 § 1, blz. 314.

²⁾ Dr. Otto von Zwiedineck-Südenhorst, *Lohnpolitik und Lohntheorie mit besonderer Berücksichtigung des Minimallohnes*, Leipzig, Duncker en Humblot 1900, blz. 11.

³⁾ cf. P. Bruin, t.a.p., blz. 296.

⁴⁾ t.a.p., blz. 295. Eveneens Praeadvies Aengenent, blz. 18.

A e n g e n e n t laat den algemeenen regel alleen gelden voor normale arbeiders, die hun volle kracht aan de industrie geven.

Meerdere schrijvers maken ook een uitzondering voor het geval, dat een algemeene malaise intreedt. ¹⁾

Of men hiermee accoord gaat, zal wellicht afhangen van het karakter, dat men aan het gezinsloon geeft. Stelt men zich op net standpunt, dat gezinsloon loon blijft, dan is genoemd uitzonderingsgeval alleszins consequent. Beschouwt men den kindertoeslag als een steun, dan is ze juist in het gegeven geval onontbeerlijk.

De idee van gezinsloon heeft tot nu toe in Nederland veel tegenstand ondervonden. Practische en principieele bezwaren worden van verschillende zijden gehoord. Niettemin wint deze loonvorm, zij het dan ook schoorvoetend, voortdurend terrein. Van een algemeene toepassing is nog wel geen sprake, maar de achterstand, dien ons land op dit punt, bij het buitenland vergeleken, had, wordt toch steeds kleiner. Het buitenland toch was ons reeds lang voor. Zeer veel loonregelingen aldaar rusten reeds op het gezinsloonprincipe.

De eerste staat, waar een salarisregeling is ingevoerd, welke rekening houdt met de mogelijkheid tot gezinsvorming en gezinsonderhoud, is *Zweden*. ²⁾

In 1916 wist de oud-onderwijzer F r i d t j u f B e r g, minister van onderwijs, de goedkeuring van het parlement te krijgen over de volgende salarisregeling voor het onderwijspersoneel. Ongehuwden ontvangen buiten een dienstwoning 'n aanvangsalaris, eenige malen periodiek verhoogd. Gehuwde onderwijzers

²⁾ cf. Bruin, t.a.p., blz. 296.

Eveneens praeadvies Aengenent t.a.p. blz. 17.

¹⁾ cf. *Nieuw-Nederland*, 15 Maart 1918.

krijgen hetzelfde salaris met een familietoelage daarnevens en voor elk kind weer een kindertoelage.

In *Denemarken* is door den onderwijzersbond een zelfde salarisregeling voorgesteld.

In *Oostenrijk* worden aan ambtenaren en werklieden in Overheidsdienst kindertoelagen verstrekt van 1200 kronen per jaar.¹⁾

In *Hongarije*²⁾ werd de kindertoeslag ingevoerd bij de wet van 20 Juli 1912; voor ambtenaren met één kind op 400, met drie of meer op 600 kronen, terwijl voor beambten de toeslag de helft van deze sommen bedroeg. Ambtenaren ontvangen den toeslag, totdat het kind 24 jaar, beambten totdat het 16 jaar wordt. Onder het communistisch bewind liep de toeslag in eere.

In *Zwitserland*³⁾ begint de idee eveneens veld te winnen.

In *Duitschland*⁴⁾ werd den 28en April 1920 in de Nationalversammlung een wet aangenomen, waarin de salariering van het Overheidspersoneel in de Duitse Republiek op den grondslag van gezinsloon geregeld is. In bijna alle staten en gemeenten was reeds gezinsloon voor het overheidspersoneel vroeger ingevoerd, zoodat men gerust kan zeggen, dat op 't oogenblik een gezinsregeling overal in Duitschland bestaat.

¹⁾ cf. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek*, 15e Jaargang, afl. 5, blz. 773.

²⁾ cf. *De Economische Kroniek* van Prof. Diepenhorst in *Stemmen des tijds*, 9e Jaargang, 1920, III, blz. 83.

³⁾ cf. *Schweizerische Lehrer-Zeitung* van 9 en 16 Februari 1918, waarin Prof. Th. Bernet aandringt op toepassing van het beginsel bij de salarisregeling der predikanten.

cf. Fr. Hoffmann *Le corps enseignant*, Weber en Co., Neuchâtel, aangeboden aan de Alg. Verg. van de Société Pédagogique te Colombier.

⁴⁾ cf. *Nieuw-Nederland*, 11 Maart 1920.

Volgens de nieuwe wet bestaat nu het inkomen uit *a.* grondsalaris + *b.* plaatselijke toelagen + *c.* duurtetoelag + *d.* kindertoeelagen. Het inkomen onder *a.*, *b.* en *c.* is gelijk voor gehuwden en ongehuwden. Voor elk kind wordt tot het 18e jaar tenminste 40 en ten hoogste 50 Mark per maand uitgekeerd.

In *Frankrijk* ¹⁾ heeft de Kamer den 10en en 11en Juli 1919 een nieuwe salarisregeling voor de onderwijzers aangenomen, waaruit we het volgende overnemen. Allen ontvangen buiten het salaris nog woninggeld, dat afhankelijk is van de grootte van het gezin. Ongehuwden moeten een woning van minstens drie kamers hebben. Een gezin daarentegen: 4 kamers + één kamer voor elk kind of 2 kinderen van hetzelfde geslacht. Verder wordt het salaris verhoogd met 360 fr. per jaar voor het 1e en 2e kind en van 480 fr. voor het 3e en volgende kinderen.

In den nieuwen staat *Polen* ²⁾ bestaat het inkomen der ambtenaren en onderwijzers uit: *a.* grondsalaris, *b.* ouderdomsverhoogeningen, *c.* toelage voor de vrouw, *d.* toelage voor de kinderen, *e.* woningtoeslag, *f.* (tijdelijke) duurtetoelagen.

Alle ambtenaars worden in 15 salarisklassen verdeeld.

De ouderdomsverhooging bedraagt 2 % van het grondsalaris voor elk jaar. De toelage voor de vrouw is $\frac{1}{6}$ van het grondsalaris + $\frac{1}{6}$ der ouderdomsverhooging; voor elk kind is de verhooging $\frac{1}{20}$ grondsalaris + $\frac{1}{20}$ der ouderdomsverhooging.

In *Nieuw Zuid-Wales* is een wetsontwerp ³⁾ door de Wetgevende Vergadering goedgekeurd, ter verzekering van een voldoende loon aan de minst bezoldigde arbeiders. De Board of

¹⁾ *Nieuw-Nederland*, 11 Maart 1920.

²⁾ cf. *Allgemeine Deutsche Lehrer Zeitung* van 25 Sept. 1919.

³⁾ cf. *Handelsblad* van 1 November 1919.

cf. *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaargang, afl. 1, blz. 213.

Trade zal nl. de levenskosten vaststellen voor man, vrouw en kinderen.

Wat er nu aan het verdiende loon ontbreekt om te komen tot het voor het gezinonderhoud vastgestelde bedrag, zal worden bijbetaald uit een fonds, gevormd uit de bijdragen der werkgevers naar gelang van het aantal arbeiders, dat ieder werkgever in dienst heeft. In de praktijk zal de maatregel allen arbeiders ten goede komen, die minder dan 100 p. st. verdienen. In geval van staking behoeven de werkgevers den kinderbijslag niet uit te betalen.

Op 23 Febr. 1920 besloot de *Belgische regering* de kindertoeslagen te verhoogen tot 100 fr. per jaar voor elk kind.

Meer en meer wordt ook door de *particuliere* werkgevers in navolging van den Staat aan hun arbeiders een kindertoeslag gegeven.¹⁾ In *Frankrijk* heeft de Minister van Arbeid onderzocht in welke mate deze reeds zijn ingevoerd. In de eerste plaats wendde hij zich hiertoe tot de bestaande kindfondsen. Deze fondsen opgericht door de werkgevers onderling in een bepaald bedrijf of in alle industrieën, keeren aan de werklieden der aangesloten leden een toeslag uit. De inkomsten der fondsen bestaan uit door de werkgevers te betalen bijdragen, welke verband houden met het totaal door hen uitbetaalde loonbedrag of met het totaal aantal werklieden, dat bij hen in dienst is. Hierbij wordt geen enkel onderscheid gemaakt tusschen den werkman met kinderen en den ongehuwden arbeider. De te storten bijdrage blijft voor den werkgever dezelfde of hij gehuwden dan welk ongehuwden in dienst neemt, hij heeft er dus geen belang bij zooveel mogelijk personen zonder kinderen of ongehuwden aan te nemen.

¹⁾ cf. *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek*, 15e Jaargang, afl. 10, blz. 1549.

Uit een onderzoek bij de openbare diensten, de spoorwegen en de bovenbedoelde fondsen is gebleken, dat op 1 Juni 1920 reeds 20 fondsen bestonden; 9 hiervan zijn door werkgevers in een bepaald bedrijf gesticht, terwijl 11 voor de werkgevers in alle industrieën openstaan. In verschillende deelen van het land is de oprichting van fondsen in voorbereiding.

Een der eersten die het beginsel in Val des Bois heeft toe-
past, was Leon Harmel.

Op het oogenblik zijn bij de Overheid of particuliere werk-
gevers, welke een kindertoeslag toekennen, meer dan 2 miljoen
arbeiders in dienst. Neemt men in aanmerking, dat het geven
van dergelijke toeslagen eerst van omstreeks 1917 dateert dan
blijkt, dat deze vorm van steun aan de gezinnen snelle vorde-
ringen heeft gemaakt.

Voor de ontwikkeling van de kindertoeslagen bij het parti-
culiere bedrijf in *Duitschland* zij slechts herinnerd aan het
looncontract der „Rheinische Textielindustrie”¹⁾ van 15 Mei
1919 en aan dat der bonden van aangestelden met het „Zechen-
verband” van 22 Juli 1919, waarin ook kindertoeslagen zijn
opgenomen. En nog onlangs zijn deze in de Berlijnsche metaal-
industrie en bij het Rijnsch Westfaalsche mijnwezen²⁾ inge-
voerd.

Ook werden ze aangetroffen bij de Zuid-Afrikaansche spoor-
wegmaatschappij.

Zoover als in het buitenland is ons land nog lang niet.

Sedert 2 December 1916 bestaat de Nederlandsche Vereeni-
ging van Ouders en Gezinshoofden.

Maar de op 23 Februari 1917 in Den Haag uitgesproken
rede: *Salarisregeling en Katholieke Sociologie* door den Zeer-

¹⁾ cf. *Vorwärts* van 12 Februari 1920.

²⁾ cf. *Vorwärts* van 20 Februari 1918.

eerwaarden Hooggeleerden Heer J. D. J. A e n g e n e n t, Professor aan het Groot Seminarium te Warmond, heeft de aandacht van zooveelen getrokken, dat wij gerust kunnen zeggen, dat van dat oogenblik af, het stelling nemen van voor en tegenstanders dateert. ¹⁾

In 1918 werd ook de Ned. R. K. Bond voor groote gezinnen opgericht.

De gevoerde actie is niet zonder vrucht gebleven, want in verschillende salarisregelingen heeft de kindertoeslag zijn intrede gedaan. Zoo stelde Minister R e g o u t een regeling met kindertoeslagen voor post- en spoorwegpersoneel vast.

Den 11en April 1917 werd de Staatscommissie Stork voor de salarisregeling van burgerlijke Rijksambtenaren en beambten geïnstalleerd, „om te onderzoeken of, en zoo ja, in hoeverre het toe te kennen salaris verband dient te houden met de sterkte, in dit verband met de behoeften der gezinnen”. Den 18en April 1918 bood de commissie het eerste deel van haar verslag aan de Koningin aan. Hierin stelt de commissie zich op het standpunt dat mannen en vrouwen, gehuwden en ongehuwden bij gelijke dienstprestatie een gelijke bezoldiging behooren te genieten. ²⁾

De Regeering nam dit rapport onveranderd over in de wetsvoorstellen welke verschenen op 26 April 1918. De actie hier tegen zoowel in als buiten de Kamer had tot resultaat, dat op 5 Juni 1918 de volgende motie-B o m a n s: „De Kamer, van „oordeel, dat bij de bezoldiging der rijksambtenaren mede „rekening moet worden gehouden met de groote gezinnen, gaat „over tot de orde van den dag”, werd aangenomen.

¹⁾ cf. Notulen buitengewone zitting Staten van Noord-Holland 8 Juni 1920, blz. 44.

²⁾ *Rapport der Staatscommissie*, blz. 21 en 22.

Naar aanleiding van enkele schriftelijke vragen van den Heer B o m a n s betreffende uitbetaling van duurtetoelag en salarisverhooging aan rijksambtenaren, antwoordde de Minister van Financiën, dat voor 1919 een kinderbijslag overwogen werd. ¹⁾

Bij de duurteregeling (ambtenaren) welke 5 Juni 1919 in de Kamer behandeld werd, werd dientengevolge voor elk kind beneden 18 jaar *f* 50 toegekend.

Bij K. B. van 23 Januari 1920 is *een nieuwe regeling* vastgesteld voor de bezoldiging der burgerlijke Rijksambtenaren ingaande 1 Januari 1920. ²⁾

Bij de vaststelling van de salarissen is o. a. rekening gehouden met de gezinsbehoefden. In verband hiermee worden de aanvangswedden van hen die 18 jaar of ouder zijn, doch nog geen 21 jaar voor elk jaar tot laatstgenoemden leeftijd met *f* 50 verminderd. Voor ambtenaren jonger dan 18 jaar stelt het gezag, dat hen benoemt een salaris vast in verband met hun leeftijd en de te stellen eischen, hetwelk echter lager moet zijn, dan het aanvangssalaris. Aan ambtenaren, die minder verdienen dan *f* 5000 wordt voor ieder kind beneden 18 jaar, dat zij boven de twee kinderen bezitten een tijdelijke toeslag van *f* 50 per jaar gegeven, welke toeslag niet voor den pensioensgrondslag in aanmerking komt.

In de *memorie van antwoord* betreffende de wetsontwerpen tot wijziging van de verschillende hoofdstukken van de Staatsbegrooting voor 1920 in verband met de salarisregeling der Rijksambtenaren, deelde de Regeering mee, dat zij ten aanzien van den kindertoeslag van het advies der salariscommissie voor burgerlijke Rijksambtenaren was afgeweken. ³⁾

¹⁾ cf. *Maandschrift*, 13e Jaarg., afl. 10, blz. 1132.

²⁾ cf. *Maandschrift*, t.a.p., 14e Jaarg., afl. 10, blz. 1212.

³⁾ cf. *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaarg., afl. 3, blz. 362. cf. *Maandschrift*, 15e Jaargang, afl. 2, blz. 256.

Met het toekennen van een kinderbijslag zou worden gehandeld overeenkomstig de motie-B o m a n s.

Blijkens het voorloopig verslag werden door de Eerste Kamer drie bezwaren tegen de *salarisregeling* naar voren gebracht.¹⁾

Eén daarvan was gericht tegen den kinderbijslag, welken niet goed geregeld en bovendien te laag vond.

Bij de behandeling deelde de Minister van Financiën t. a. v. den kindertoeslag o. m. mede, dat hij bereid was het denkbeeld van een algemeen kinderfonds aan het oordeel van den Minister van Arbeid te onderwerpen.

Ter tegemoetkoming aan de moeilijkheden welke gezinnen met kinderen onder de toenmalige omstandigheden ondervonden, is door de Regeering op 16 Sept. 1920 *de bestaande regeling van den kinderbijslag vervangen door een nieuwe*, volgens welke voor elk kind jonger dan 18 jaar een bijslag wordt gegeven van $2\frac{1}{2}$ % van het bruto-salaris met een minimum van f 50 en een maximum van f 200 per kind. De bijslag wordt genoten ongeacht het bedrag der bezoldiging, zoodat de bestaande grens van f 5000 komt te vervallen.

Als maatstaf voor bepaling van den bijslag wordt genomen de bezoldiging en het aantal kinderen op 1 Januari 1920. De nieuwe regeling zou ingaan op 1 October 1920.

Op 15 October 1920 richtte de Minister van Financiën een *schrijven aan den Voorzitter der Tweede Kamer*,²⁾ waarin werd medegedeeld, dat door de Regeering besloten was aan het Rijkspersoneel en in het bijzonder aan de gezinnen met kinderen nader de volgende tegemoetkomingen te verleenen. De regeling van 16 September zou gehandhaafd blijven met dien verstande, dat de kindertoeslag van 1 Juli 1920 af zou gelden.

¹⁾ *Maandschrift Statistiek*, t. a. p., 15e Jaargang, afl. 7, blz. 1036.

²⁾ cf. *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaarg., afl. 10, blz. 1450.

Deze bepaling was ook toepasselijk op tijdelijke ambtenaren. Voor militairen en onderwijzers zouden soortgelijke maatregelen worden genomen.

Op 19 en 20 October kwam *de bezoldiging van het Rijkspersoneel*¹⁾ in de Tweede Kamer ter sprake bij gelegenheid van een interpellatie van den heer van den Tempel, betreffende de verbetering van de salariering van het Rijkspersoneel. In den loop van de beraadslaging werden een aantal moties ingediend, waarvan slechts één n.l. die van den heer van Rijzewijk e.s. een meerderheid kon verkrijgen.

Deze motie spreekt den wensch uit dat de Regeering de terugwerkende kracht der kindertoeslagen zal doen ingaan op 1 Januari 1920.

Aan dit verzoek werd door de Regeering voldaan.

Aan de *Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag over Hoofdstuk Xa*²⁾ (Departement van Arbeid der Staatsbegrooting 1921 is het volgende ontleend:

De Minister staat sympathiek tegenover het denkbeeld van een regeling ten aanzien van kinderbijslagen op de loonen van arbeiders. Indien men van Staatswege een oplossing van deze aangelegenheid wil zoeken, zou deze best kunnen worden gevonden door de oprichting van een Rijksfonds, waarin iedere werkgever verplicht is een zeker percentage van zijn per jaar betaald loon te storten en waaruit de toeslagen kunnen worden betaald. Hij zou echter de indiening van een desbetreffend wetsvoorstel alleen dan willen bevorderen, als hij eenige kans op welslagen daarbij mocht vermoeden.

Met betrekking tot het ontwerp van wet tot vaststelling van

¹⁾ *Handelingen Tweede Kamer* 19 en 20 October 1920.

²⁾ cf. Staatsbegrooting dienstjaar 1921, *Memorie van Antwoord*, Hoofdstuk Xa, blz. 7.

Hoofdstuk X A Staatsbegrooting 1921, diende nu de heer H a a z e v o e t de volgende motie in:¹⁾

„De Kamer van oordeel, dat de instelling van een wettelijk „geregeld Rijkskinderfonds tot steun aan groote gezinnen ge- „wenscht is, noodigt de Regeering uit, een onderzoek te doen „instellen naar de mogelijkheid van een zoodanige wettelijke „regeling, op den grondslag van verplichte verzekering en — „indien die mogelijkheid is gebleken — een desbetreffend wets- „voorstel bij de Staten-Generaal aanhangig te maken, „en gaat over tot de orde van den dag”.

Na een stemming, waarbij aangenomen werd de motie- H a a z e v o e t te splitsen, werd het eerste gedeelte van deze motie luidende: „De Kamer van oordeel, dat de instelling „van een wettelijk geregeld Rijkskinderfonds tot steun aan „groote gezinnen gewenscht is, gaat over tot de orde van den dag”, in stemming gebracht en aangenomen. Het tweede ge- deelte werd daarna met 45 tegen 33 stemmen verworpen.

Voor de *werklieden bij s' Rijks Munt* werd bij K. B. van 7 Juli 1920 een nieuwe loonregeling vastgesteld.²⁾ Boven het loon wordt voor kinderen jonger dan 18 jaar vanaf het derde kind een tijdelijke toelage van *f* 1.— per week gegeven.

Het wetsontwerp tot regeling der onderwijzerssalariissen,³⁾ 13 Mei 1919 in de Tweede Kamer behandeld, bevatte een toe- slagregeling voor ieder kind beneden 18 j. van *f* 40. Deze kinder- bijslagen vonden bij een deel der Kamer bestrijding. Met na- druk werd door sommige leden het stelsel van gelijk salaris aan gelijkwaardigen arbeid bepleit. De behoeften mochten vol- gens hen niet als factor gelden. Een *amendement-Bulten*,

¹⁾ cf. *Handelingen Tweede Kamer* 2 December 1920.

²⁾ *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaargang, afl. 7, blz. 1039.

³⁾ *Maandschrift Statistiek*, Jaargang 1919, afl. 6, blz. 689.

later overgenomen door den heer Ketelaar, hetwelk gehuwden en ongehuwden gelijk beoogde te behandelen, werd door den Minister afgewezen en door de Kamer verworpen.

De kindertoeslagen werden ongewijzigd door de Kamer aanvaard. Verworpen werd een hierop door den heer Van der Laar voorgesteld amendement om eerst voor elk kind boven het tweede een toelage te verstrekken, doch deze dan te verhoo- gen tot f 200. Ter bestrijding van dit amendement werd er door de regeering op gewezen, dat dit in bepaalde gevallen zou leiden tot prijsgeving van het beginsel der bezoldiging naar bekwaamheid en dat het veeleer de gezinsvermeerdering dan een doeltreffende regeling van de onderwijzerssalariissen op het oog had.

Op 16 Nov. 1920 heeft de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aan den Voorzitter der Tweede Kamer een *schrijven*¹⁾ gericht, waarin werd medegedeeld, dat het Kabinet ten aanzien van de salariering van de onderwijzers bij het openbaar en gesubsidieerd bijzonder lager onderwijs, had besloten, dat voor zoover mogelijk de bepalingen van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren — 1920, ook voor de onderwijzers zouden gelden. Hierdoor zouden de onderwijzers ook premievrij pensioen ontvangen en eveneens de aan het Rijkspersoneel uit te keeren kindertoeslagen.

De Minister zei o. a. dat hij het standpunt innam, dat een man meer moet verdienen dan een vrouw, omdat hij meestal een gezin heeft te onderhouden. Daar het maken van afzonderlijke salarisregelingen voor mannen en vrouwen voor het onderwijs bezwaren heeft (een groote catagorie van mannen b.v.

¹⁾ cf. *Maandschrift Statistiek*, Jaarg. 1920, afl. 11, blz. 1607.

heeft een gelofte gedaan ongehuwd te blijven) is een scheiding gemaakt tusschen gehuwden en ongehuwden.¹⁾

Naar aanleiding van dezen brief, welke bij het onderwijs-personeel veel ontevredenheid heeft gewekt, werd aan den heer Ossendorp vergunning verleend den Minister hierover te inter-pelleeren.

Naast het Rijk hebben ook reeds *verscheidene gemeenten* den kindertoeslag ingevoerd.

Mr. Rutgers verkreeg, als lid van den raad van *Hilversum*,²⁾ een dergelijke loonregeling voor de gemeentewerklieden.

In *Utrecht*³⁾ wordt, zoowel aan de ambtenaren als aan de werklieden tegen den wensch van de meerderheid in het ge-organiseerd overleg, een kindertoeslag toegekend.

Ook in *'s Hertogenbosch*⁴⁾ is op 21 October 1919 door den Raad als tijdelijke maatregel een kinderbijslagverordening aangenomen. Daar de verordening voor 1921 niet meer van kracht zal zijn, kwamen B. en W. in Juli 1920 met een voorstel om de kwestie van den kindertoeslag van den principieelen kant te bezien en den Raad de gelegenheid te geven zijn standpunt in deze aangelegenheid te bepalen. Tenslotte werden de volgende door B. en W. voorgestelde *conclusies* aangenomen.

1e. De kindertoeslag is geen factor van het loon. 2e. Om redenen van sociale billijkheid is het echter gewenscht, dat de Overheid als werkgeefster jegens de groote gezinnen helpend en steunend optreedt. 3e. De kindertoeslag moet het karakter van steun behouden en dus niet zijn een totale vergoeding van

¹⁾ cf. *Handelingen Tweede Kamer* 26 November 1920.

²⁾ cf. *Nieuw-Nederland* 15 Maart 1918.

³⁾ cf. Ook voor de bijslagregeling op pensioenen der gemeente Utrecht, *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., afl. 1, blz. 110.

⁴⁾ *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaarg., afl. 10, ble. 1452.

de kosten welke aan een kind in een normaal geval ten laste worden gelegd. 4e. De kindertoeslag moet worden verleend vanaf het vierde kind. 5e. De kindertoeslag moet ten nauwste verband houden met het loon van den ambtenaar, m. a. w. de toeslag moet zijn een bepaald percentage van het loon. 6e. De kindertoeslag moet eindigen bij het bereiken van den 16-jarigen leeftijd van het kind. 7e. De ambtenaren moeten in de kosten van den toeslag bijdragen. 8e. Het is gewenscht dat de regeling van den kindertoeslag intercommunaal door de gemeentebesturen wordt opgezet.

Te *Eindhoven*¹⁾ is 20 September 1920 een nieuwe loonregeling voor de gemeentewerklieden tot stand gekomen nl. voor 5 loonklassen resp. f 29, f 31, f 34, f 36 en f 38 per week. Volgens B. en W. houden deze bedragen verband met een belooning naar diensprestatie, terwijl zij tevens voldoende geacht worden om een gewoon gezin op behoorlijke wijze te kunnen onderhouden. Als een gewoon gezin is op verzoek van den *Ned. R. K. Bond van Overheidspersoneel „St. Paulus”* beschouwd een gezin van man, vrouw en 3 kinderen. In verband hiermee was ook op verzoek van genoemden Bond voorgesteld voor ieder kind jonger dan 16 jaar boven het derde kind een toeslag te geven van 5 % van het inkomen, voor zoover de kinderen geen eigen inkomsten hebben. Bij amendement is zonder dat de grondloonen veranderd werden in overeenstemming met de regeling voor de ambtenaren een kindertoeslag boven het tweede kind toegekend.

Behalve genoemde gemeenten hebben ook *Bussum* en *'s Gravenhage* salarisregelingen met kindertoeslag.

¹⁾ *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaarg., afl. 11, blz. 1606.

Van de gemeenten afzonderlijk is de gezinsloonregeling bezig zich uit te breiden tot een *Provinciale*. De provincie Gelderland deed in dit opzicht goed werk, terwijl B. en W. van 's-Hertogenbosch een reglement ontworpen hebben voor de stichting van een kinderfonds voor de provincie Noord-Brabant. ¹⁾

Door vertegenwoordigers van de verschillende Brabantsche gemeenten waren indertijd reeds besprekingen gevoerd met het doel te komen tot meerdere uniformiteit in de salariering van het gemeentepersoneel en tot instelling van een intercommunaal kindertoeslagfonds. Nadat over de principieele punten nagevoeg eenstemmigheid was verkregen, stelden bovenbedoelde vertegenwoordigers een commissie van 7 leden in, bestaande uit burgemeesters en wethouders van een aantal gemeenten. Deze commissie heeft een *rapport* samengesteld en zich hiermede gewend tot alle gemeenteraden van Noord-Brabant. ²⁾

Ten aanzien van den kindertoeslag vermeldt het rapport het volgende. De commissie is uitgegaan van het standpunt, dat de loonen moeten worden berekend voor een gezin met 3 kinderen. Zij overweegt hierbij, dat het loon moet worden vastgesteld onafhankelijk van de samenstelling van het gezin, derhalve dat geen loonsverschil moet bestaan tusschen personen, die eenzelfde taak moeten verrichten.

Het loon berekend naar de behoeften van b. v. een ongehuwd persoon zou te laag zijn voor een groot gezin en dat berekend voor een persoon met een groot aantal kinderen te hoog voor een ongehuwd persoon. Daar de statistiek aantoonde, dat een gemiddeld gezin bestaat uit man, vrouw en 3 kinderen,

¹⁾ cf. *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaarg., afl. 10, blz. 1452.

²⁾ cf. *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaarg., afl. 12, blz. 1741. Ook *Maandschrift*, t.a.p., 15e Jaarg., afl. 3, blz. 368.

is als middenweg gekozen het loon te baseeren op een dergelijk gezin. Redenen van sociale billijkheid en christelijke rechtvaardigheid pleiten er echter voor de groote gezinnen te steunen en wel in den vorm van een kindertoeslag. Deze toeslag moet slechts een tegemoetkoming zijn in de *onderhoudskosten* van het kind; zij moet nauw verband houden met het loon en daarom in een percentage daarvan worden uitgedrukt (n. l. 5 % met een maximum van *f* 200 per kind jonger dan 16 jaar).

Aan personen met een gezinsinkomen van minstens *f* 6000 moet geen toeslag worden gegeven, daar aangenomen wordt, dat, nu ieder zich tegenwoordig eenige beperking moet opleggen, dit bedrag voldoende geacht kan worden om ook in de behoeften van een groot gezin te voorzien.

Ten einde gemeenten met veel groote gezinnen financieel niet te veel te bezwaren en ten einde te voorkomen, dat personen met groote gezinnen bij sollicitatie in een nadeelige positie komen, moet getracht worden een intercommunaal kinderfonds te stichten, waardoor tevens meerdere eenheid ten opzichte van den kindertoeslag bevorderd wordt. De gemeenten kunnen hunne ambtenaren en werklieden tot het verkrijgen van een toeslag bij dit fonds verzekeren. De totaal uit te keeren toeslagen, berekend in verhouding tot het loon, worden over de gemeenten omgeslagen naar gelang van het aantal ambtenaren en werklieden gegroepeerd eveneens in hun verhouding tot hun loon.

Het gemeentebestuur van 's-Hertogenbosch vatte nu de koe bij de horens en riep het *Noord-Brab. kinderfonds* in het leven.

Het reglement voor dit fonds is zoodanig ontworpen dat alle gemeenten er aan kunnen deelnemen op welk standpunt zij zich t. a. v. den kindertoeslag stellen. De gemeenten zijn b. v. vrij te bepalen bij welk kind de toeslag zal aanvangen, of een

hoogere of een lagere toeslag gegeven zal worden, of de toeslag verband zal houden met het loon dan wel voor allen de uitkeering gelijk zal zijn enz. Aan het reglement is o. m. het volgende ontleend. Het fonds, dat gevestigd zal zijn te 's-Hertogenbosch, zal geldelijken steun verleenēn aan de groote gezinnen van ambtenaren zoowel als van werklieden in dienst van bij het fonds aangesloten gemeenten. Het bestuur bestaat uit een voorzitter en 6 leden, die ingezetenen moeten zijn van de provincie N.-Brabant en benoemd worden door den Commisaris der Koningin op aanbeveling van de aangesloten gemeenten. Aan de gemeenten wordt ten laste van het fonds per jaar voor elk kind jonger dan 18 jaar tē beginnen bij het vierde kind voor een ambtenaar met een jaardwedde van f 1000— f 1200 een toeslag van f 60 uitgekeerd, voor een ambtenaar met een jaarwedde van f 1200— f 1400 f 70 voor een ambtenaar van f 1400— f 1600 f 80, enz. en ten slotte voor een ambtenaar met een jaarwedde van meer dan f 3800 een toeslag van f 200. De gemeenten dragen in de kosten van het fonds bij in verhouding tot het aantal in haren dienst zijnde ambtenaren met dien verstande, dat voor een ambtenaar met een jaarwedde van f 1200— f 1400 tweemaal en voor een ambtenaar met een jaarwedde van f 1400— f 1600 driemaal de som wordt bijgedragen welke voor een ambtenaar met een jaarwedde van f 1000— f 1200 wordt geheven enz. Het bedrag der bijdrage wordt bepaald door het bestuur; het totaal der te heffen bijdragen mag het totaal der kindertoeslagen, vermeerderd met de noodzakelijke kosten, niet belangrijk overtreffen.

*Gemeentelijk kinderfonds te Arnhem.*¹⁾ Ten einde meer daadwerkelijken steun te kunnen verleenēn aan groote gezinnen is een gemeentelijk kinderfonds in het leven geroepen. Het

¹⁾ *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaarg., afl. 12, blz. 1797.

heeft ten doel de Arnhemsche werkgevers in de gelegenheid te stellen hun arbeiders ter tegemoetkoming in de lasten van een groot gezin een uitkeering te verzekeren. In de eerste plaats zal de gemeente tot het fonds toetreden ten behoeve van de werklieden, die onder het werklieden-reglement vallen en vier of meer kinderen onder de 16 jaar tot hun last hebben. Hiertoe zal bij het fonds een verzekering worden aangegaan, teneinde voor ieder kind alsvoren bedoeld een uitkeering van 90 cts. per week te kunnen geven.

Met verzekering wordt bij het fonds bedoeld het stelsel der onderlinge verzekering, zoodat de gezamenlijke kosten niet meer en niet minder door de gezamenlijke verzekeraars worden gedragen. Alle regelingen betreffende de overeenkomst van verzekering zullen vastgelegd worden in een door het bestuur vast te stellen dienstreglement.

Het bestuur bestaat uit een voorzitter en hoogstens 8 leden, ingezetenen der gemeente Arnhem, welke allen door den Raad op aanbeveling van B. en W. benoemd worden. Vier leden moeten op het tijdstip hunner benoeming leden zijn van den Raad.

Ook bij de *particuliere bedrijven* wordt reeds vaak in de arbeidsvoorwaarden rekening gehouden met de gezins-grootte. In de wolindustrie te Tilburg bestaat een kindertoeslag-regeling.¹⁾ Voorts ook bij de mijnwerkers.²⁾

Op het *eerste congres van den R.-K. Centralen Raad van Bedrijven*, dat op 9 en 10 Juli 1919 gehouden is, werd een conclusie aangenomen van den volgende inhoud:

„Er wordt een regeling getroffen waarbij door de gezamenlijke werkgevers aan de werknemers met groote gezinnen een

¹⁾ *Maandschrift*, 14e Jaang., afl. 7, blz. 828.

²⁾ *Maandschrift*, 14e Jaang., afl. 6, blz. 685.

„toeslag op het minimumloon wordt verzekerd. Elke bedrijfsraad doet voorstellen omtrent de uitwerking van dit beginsel „in de bijzondere collectieve arbeidsovereenkomst”.

Als gevolg van deze conclusie werd voor een belangrijk deel van de textielnijverheid en in de leder- en schoenindustrie een regeling voor kindertoeslag getroffen.

In de op 25 October 1919 gesloten *collectieve arbeidsovereenkomst*¹⁾ tusschen de Vereeniging van Katholieke Werkgevers in de *Textielnijverheid* en den Katholieken, Christelijken en Modernen Textielarbeidersbond, bepaalt art. 21, dat uit bedragen der werkgevers een fonds zal gesticht worden tot steun van groote gezinnen der arbeiders. Ter uitvoering van dit artikel is nu een reglement voor bedoeld fonds vastgesteld, dat o. m. het volgende bepaalt. Het beheer van het fonds berust bij een commissie, bestaande uit een voorzitter en 8 leden, van wie er 4 door bovengenoemde werkgevers vereeniging en 4 door de werklieden-organisaties worden aangewezen. Alle leden der werkgeversvereeniging zijn verplicht in het fonds bij te dragen door betaling van een zeker percentage van het door hen uitgekeerde arbeidsloon. De vaststelling van het percentage geschiedt door het bestuur der vereeniging en wordt zoodanig berekend, dat uit de bedragen wekelijks kan worden uitgekeerd f 1.— voor het vierde en ieder volgend kind beneden 14 jaar met aftrek van de kinderen boven 14 jaar. De uitkeeringen geschieden eens per maand door fondsagenten, aan te wijzen door de arbeidersorganisaties.

Zoo is ook ter uitvoering van art. 15 der op 16 Maart 1920 gesloten *collectieve arbeidsovereenkomst* in de *sigarenindustrie*²⁾ een kinderfonds gesticht. Alle werkgevers storten

1) cf. *Maandschrift*, 15e Jaarg., afl. 4, blz. 557.

2) *Maandschrift Statistiek*, t.a.p., 15e Jaarg., afl. 9, blz. 1282.

een zeker percentage van het totaal loonbedrag (voorloopig 1 %) in het fonds, waaruit dan aan de werklieden (gezins-
hoofden en daarmee gelijkgestelden) wekelijks een toeslag van
f 1 wordt gegeven voor ieder kind beneden den leeftijd van
14 jaar te beginnen met het vierde kind. Het beheer van het
fonds berust bij een commissie bestaande uit 8 leden, waarvan
er 4 door de werkgevers en 4 door de arbeiders worden gekozen.

Ten einde de regeling in beginsel meer populair te maken,
werd deze ook op het *2e congres van den Centralen Raad van
Bedrijven* aan de orde gesteld. Hier werden de volgende hoofd-
punten voor een kindertoeslag verdedigd. ¹⁾

1e. Er wordt een fonds gevormd, waaraan alle aangesloten
werkgevers dezelfde premie betalen.

2e. Alleen vaders van groote gezinnen kunnen uit het fonds
trekken.

3e. De uitkeering zal bedragen f 1 per week van af het
vierde kind beneden 14 jaar met aftrek van de kinderen boven
14 jaar.

4e. De uitkeeringen zullen maandelijks geschieden door fonds-
agenten; in elke gemeente aan te stellen door de arbeiders-
vakbonden.

Daar op het congres bleek, dat de instemming met de ont-
worpen regeling, welke in hoofdzaken overeenstemde met die
welke gold in de textielnijverheid, niet onverdeeld gunstig was,
werd besloten een *commissie* te benoemen, welke den 28en Sep-
tember 1920 haar rapport uitbracht.

Wat betreft den aard van den kindertoeslag, was de min-
derheid der commissie van gevoelen, dat deze beschouwd dient
te worden als een element van het loon. Er bestaat volgens

¹⁾ *Maandschrift Statistiek*, 15e Jaarg., afl. 12, blz. 1743.

haar, een strikt recht op een zoodanig loon, dat in de noodzakelijke behoeften kan worden voorzien. De groote meerderheid der commissie was echter van oordeel, dat den arbeider betaald moet worden — krachtens de strikte rechtvaardigheid — een gezinsloon, waarvan dus een gezin van niet meer dan gewonen omvang moet kunnen bestaan. Loon naar behoefte achtte zij niet alleen principieel onjuist, maar zij schrikte ook terug voor de consequenties ten aanzien van personen met groote gezinnen.

De meerderheid der commissie erkende dus niet het strikte recht van den arbeider om van den werkgever hooger loon te eischen dan den prijs van zijn gepresteerden arbeid. Zij was van meening, dat de arbeiders met groote gezinnen van de maatschappij verlichting van hunne ongewoon zware lasten verlangen kunnen en dat de meest ideale regeling zou zijn deze, waarbij de Staat, als vertegenwoordigend geheel de maatschappij, benevens de werkgevers en arbeiders zelf, het geld verschaffen, noodig voor bijzondere uitkeering aan arbeiders met zoo groote gezinnen, dat het strikt verplichte gezinsloon voor het onderhoud daarvan niet toereikend is. Op die wijze zou men ook den meesten waarborg verkrijgen, dat kindertoelagen de loonen niet drukken.

De commissie merkt nog op, dat zóólang nog in de bedrijven en wel in het bijzonder in die bedrijven, welke door den invloed van den R.-K. Centralen Raad worden bestreken, de uitkeering verre zal moeten blijven beneden die, waardoor aan de behoeften der groote gezinnen voldoende zou kunnen worden tegemoet gekomen.

Ten slotte komt de commissie tot de volgende *conclusies*:

a. Het is gewenscht dat er een regeling kome voor het toekennen van toelag aan hoofden van groote gezinnen, wjl de

bestaansmogelijkheid en de bestaanszekerheid van het groote gezin als een groot maatschappelijk belang te beschouwen is. Daar ook andere groepen van de bevolking dan werkgevers en werknemers belang hebben bij het bestaan van groote gezinnen, is het gerechtvaardigd, dat ook de Staat aan de fondsvorming bijdraagt en dat de wetgever medewerking verleent door het stellen van wettelijke regelen, vooral ook omdat de ordening van het sociale leven nog niet zoo is, dat de bij de ondernemingen betrokken groepen ingrijpende maatregelen kunnen treffen.

b. Zoolang niet beduidende overheidssteun is verkregen — waarop met kracht dient te worden aangestuurd — zal de regeling noodzakelijk op een gedeelte van het bedrijf drukken en diens volgens onvoldoende moeten zijn.

c. Wenschelijk is het, dat ook arbeiders, die geen gezin tot hun last hebben, bijdragen tot het vormen van een fonds waaruit de kindertoeslag wordt betaald.

d. Het is niet gewenscht, dat de particuliere werkgever onmiddellijk steun verleene aan diegenen zijner arbeiders, die vader zijn van groote gezinnen. Zij behooren bij te dragen tot een gemeenschappelijk fonds en wel een vastgesteld percentage van het loon.

e. Niet iedere bijzondere werkgever kan zijn onderneming belasten door het verleenen van bijzonderen steun aan groote gezinnen. Wel dient het geheele bedrijf, waarbij alle werkgevers betrokken zijn, de mogelijkheid te scheppen, dat ook vaders van groote gezinnen in staat zijn hun gezin op behoorlijke wijze te onderhouden, hetgeen geschieden kan door het vormen van een fonds.

f. Aangezien het toekennen van kindertoeslag beschouwd dient te worden als te geschieden uit sociale overwegingen,

is het gewenscht, dat de te betalen premie voor de verschillende bedrijven op gelijke basis geschiedt.

g. In aanmerking nemende, dat zoowel in dezelfde als in verschillende vakken en bedrijven uiteenlopende loonregelingen bestaan en de loonstandaard in die vakken en bedrijven de welstandsgrens van de betrokken werknemers aangeeft, is het wenschelijk, dat er verband besta tusschen toeslag en loon.

h. Wijn het tot een zeer uitgebreide administratie zou leiden, indien de toeslag zou bestaan in een bepaald percentage van het individueel genoten loon, is het gewenscht slechts een drietal klassen te vormen en wel 1e. loonklasse voor een loon beneden *f* 25, 2e loonklasse voor een loon van *f* 25—*f* 35, 3e loonklasse voor een loon boven *f* 35.

i. In verband met de arbeidswet-Aalberse is het wenschelijk den toeslag te doen gelden tot 14-jarigen leeftijd en aangezien het op 14-jarigen leeftijd genoten loon in den regel niet zoo hoog is, dat daarmee in eigen onderhoud kan worden voorzien, is het niet billijk, dat ook nog voor een ander kind het verstrekken van den toeslag zou ophouden.

j. Aannemende, dat het loon op een zoodanige hoogte moet gesteld zijn, dat daarvan een gezin met een gemiddeld aantal kinderen op een behoorlijk wijze kan bestaan, is het gewenscht, dat slechts bijslag wordt verleend voor kinderen boven het gemiddeld getal.

k. Volgens beschikbare gegevens en volgens de vrij algemeen geldende opvatting is het dus wenschelijk den toeslag te doen aanvangen met het vierde kind.

l. Ten einde zoo groot mogelijke eenheid te verkrijgen in het betalen van premie en het bedrag der uitkeering is het gewenscht, dat één centraal fonds wordt gesticht, waarbij de verschillende werkgeversgroepen zich kunnen aansluiten.

m. Ter bevordering van de toetreding van verschillende werkgeversgroepen is het wenschelijk de uitkeeringen en de administratie niet te doen verrichten door de werkgevers doch door het fondsbestuur.

Het Bestuur van den Centralen Raad van Bedrijven heeft nu deze conclusies aanvaard met uitzondering van die onder j. genoemd.

Omtrent dit punt zegt het rapport der commissie, dat de praktijk hieromtrent reeds nu uiteenloopt. In de commissie zelf heerschte dienaangaande ook geen eenstemmigheid in verband met het hierboven vermelde verschil, betreffende den aard van den toeslag.

Naar het oordeel van de minderheid stijgen de behoeften reeds bij het eerste kind en dient het inkomen hiermee rekening te houden. Wel zal een dergelijke regeling haar invloed doen gelden op het loon van ongehuwden en gehuwden, doch dit wordt geen bezwaar geacht, omdat jeugdige personen vaak een, naar verhouding te hoog loon verdienen en zich behoeften scheppen, die zij gehuwd zijnde, niet bevredigen kunnen. De groote meerderheid der commissie evenwel meent, dat de minderheid te veel den behoefte-factor laat gelden. Zij staat op het standpunt, dat het loon in overeenstemming moet zijn met de arbeidsprestatie, doch in elk geval zoo hoog, dat een normaal gezin daarvan kan bestaan.

Ingevolge een bepaling van de met 1 September 1920 afge-loopen collectieve arbeidsovereenkomst, gesloten tusschen den Ned. R. K. Bond van Schoenfabrikanten en de Christelijke organisaties, is voor de *schoenindustrie* een kindertoeslagfonds opgericht. Dit fonds is ook na 1 September onverplicht blijven doorloopen.

Thans is een reorganisatie van het fonds in bewerking, welke

zal steunen op een reglement, waaraan de hieronder volgende bepalingen zijn ontleend.

De kindertoeslag, welke ingevolge de collectieve arbeidsovereenkomsten in de schoenindustrie aan de gezinnen der arbeiders zal gegeven worden, wordt uitgekeerd door middel van een fonds, hetwelk beheerd wordt door een commissie van ten minste drie leden, waarvan er ten minste twee door den Ned. R. K. Bond van Schoenfabrikanten gekozen worden en ten minste een door den Ned. Bond van Schoenfabrikanten. De inkomsten van het fonds bestaan uit de verplichte bijdragen van de leden der deelnemende bonden en worden uitgedrukt in een percentage van het arbeidsloon. Deze bijdragen der werkgevers moeten voldoende zijn om wekelijks 75 cts. te kunnen uitbetalen voor ieder kind jonger dan 14 jaar met aftrek van de inwonende ongehuwde kinderen, die den leeftijd van 14 jaar hebben bereikt en tenminste f 3 per week verdienen. Voorts moeten uit het fonds de kosten van het beheer en de contrôle kunnen worden bestreden. De uitkeeringen geschieden wekelijks door middel van de post.

Behalve in de industrie wordt ook op een ander terrein van het particuliere leven voor gezinsloon belangstelling gevonden.

Bij de predikanten heeft men den kindertoeslag en ook zijn er professoren, bij wier salaris met de gezinsgrootte rekening gehouden wordt. Eveneens wordt bij het M. O. sympathie voor ons onderwerp gevonden. Meer dan 600 leeraren en leeraren betuigden hun adhaesie aan een artikel van Dr. C. P. Gunnig over „Een rechtvaardige gezinssalarieering bij het onderwijs” in de *Vacature* van 21 Maart 1919.

De geschiedenis van het instituut leert alzoo, dat de gedachte wel meer veld wint, maar dat van een algemeene toepassing ten onzent nog geen sprake is. Geen gelegenheid laten de bestrijders nog steeds voorbijgaan om hun gravamina te uiten.

HOOFDSTUK II.

DE ONDERSCHIEDEN LOONTHEORIEËN.

Gelijk van de economie in haar geheel geldt, dat wel in gewijde en ongewijde litteratuur sporen te vinden zijn, in dien zin, dat we hier en daar uitspraken omtrent de verschillende economische vraagstukken aantreffen, maar dat ze eerst bij de Physiocraten een voorwerp van studie wordt en we eerst dan van een wetenschap der Staathuishoudkunde kunnen gaan spreken, zoo vinden we ook bij de *Physiocraten* voor het eerst een eigenlijke theorie over het loon opgesteld.¹⁾

Zooals van zelf spreekt, hangt deze theorie ten nauwste samen met de Physiocratische opvatting over de „ordre naturel”.

In de verheerlijking van de natuur als wetgeefster en voortbrengster van alles ligt voor deze richting vanzelf het richtsnoer voor de vaststelling van een loontheorie.

Van den vrijen loop der natuur verwacht zij het grootst mogelijk „produit net”. Hoe minder ingrijpen van menschen, hoe grooter die zuivere opbrengst zal worden. En nu is het juist in het algemeen belang, dat het „produit net” zoo groot mogelijk zal worden, want hoe meer de „productieve klasse” uit te geven heeft, hoe meer profijt de „sterile klasse” ervan trekken zal. De arbeiders zullen dus het algemeen en van zelf ook het eigenbelang helpen bevorderen, wanneer zij zich met een zoo laag mogelijk loon tevreden stellen.

¹⁾ cf. Mr. P. A. Diepenhorst, *Voorlezingen over de Economie*, dl. I, pag. 4. 2e Herziene druk. Ruys 1912.

Duidelijk is, dat in deze overwegingen op den arbeid alleen gelet wordt als productiefactor en dat opmerkingen over het lot van den arbeider hier niet ter sprake komen.

Niet alsof de physioeratische loonleer een leer was van de bezittende klasse. Integendeel zij was „arbeiderfreundlich”, omdat zij in de welvaart der arbeiders een noodzakelijke voorwaarde zag voor de welvaart van een volk.¹⁾ Maar aan den anderen kant wordt die welvaart weer het grootst door een zoo laag mogelijk loon der arbeiders, omdat daardoor het „produit net” verhoogd wordt. Door deze redeneering krijgt de Physiocratische loonleer het karakter van een wanhoopsleer, doordat het loon hier beperkt wordt tot wat strikt noodig is om niet van honger te sterven.

Q u e s n a y, de grondlegger der Physiocratische school, acht het dan ook gewenscht, dat de werkman niet meer verdient dan hij noodig heeft, om in eigen onderhoud te voorzien.²⁾

Ook bij T u r g o t treffen we eenzelfde gedachtengang aan. „En tout genre de travail le salaire de l'ouvrier doit s'abaisser „à un niveau, déterminé uniquement par les nécessités de „l'existence”.

Toch verschilt T u r g o t in zooverre van de vroegere schrijvers, dat terwijl deze zich louter met een constateeren van feiten en noodzakelijke verhoudingen tevreden stellen, hij daarentegen een levendige belangstelling aan den dag legt voor den toestand van den arbeider.³⁾

De individualistische natuurrechtelijke tendenz uit de Physiocratische loonleer bleef ook bij A d a m S m i t h behouden.

¹⁾ T r e u b. *Hoofdstukken uit de geschiedenis der Staathuishoudkunde*. Haarlem, Tjeenk Willink, 4e druk, p. 78.

²⁾ S c h r e y. *Kritische Dogmengeschichte des Ehernen Lohngesetzes*. Jena 1913, blz. 13.

³⁾ S c h r e y, t.a.p., blz. 17.

De vrijheid van het maatschappelijk leven was ook zijn ideaal.

Door bevrijding van de banden van het gildenwezen zouden de krachten, die in het maatschappelijk organisme scholen, zich ten volle kunnen ontplooien. Ook voor den arbeider braken hiermee gulden tijden aan, in zoover als hem met die vrijheid tevens alle voorwaarden gegeven waren om zijn krachten te ontvouwen.

Met betrekking tot de loonleer treedt bij Adam Smith, naast de subsistence-theorie van de Physiocraten, de factor van supply and demand, de wet van vraag en aanbod, op den voorgrond.¹⁾

We zien hier dus voor het eerst den nadruk gelegd op de fluctuaties der arbeidsloonen onder den druk van vraag en aanbod.

Niettemin blijft de „natuurlijke loonvoet” beperkt tot de noodzakelijke kosten voor levensonderhoud.

Hoe meer de techniek zich ging ontwikkelen, hoe grooter de categorie van loonarbeiders werd, waarin de wet van vraag en aanbod haar harde werking deed gevoelen. Het werd een steeds duidelijker verschijnsel, dat waar talrijke arbeiders hun werkkrachten op de arbeidsmarkt ter beschikking stelden, dit het peil der loonen drukte.

Hoe verleidelijk was het nu voor de wetenschap, waar zij in het net van het materialisme gevangen lag, de vergelijking met koopwaren, die natuurlijk eveneens onder den invloed der wet van vraag en aanbod lagen, tot een gelijkstelling door te voeren.

Het dorre materialisme drukte zijn stempel zodoende ook

¹⁾ Schrey, t.a.p., blz. 21.

op de loonleer door de arbeidskracht met een koopwaar op één lijn te stellen, welke veronderstelling helaas door de economische omstandigheden een schijn van waarheid kreeg, want tengevolge van de snelle economische ontwikkeling was de mensch niet veel meer geworden dan een machine. Met suiker en andere kruidenierswaren kon zijn arbeidskracht schier op één lijn gesteld worden. De groote massa had practisch alleen beteekenis als draagster van arbeidskracht. Met hogere ethische begeerten in den mensch werd geen rekening gehouden, noch in de praktijk des levens (want inderdaad speelt daar het eigenbelang een groote rol vooral in de economische Aufschwung) noch in de wetenschap. In deze laatste was alleen plaats voor een homo economicus, die aan allerlei strenge natuurwetten onderworpen was. Natuurlijk werd al spoedig na Smith de ellende der hooggeroemde vrijheid gezien. Jammer, dat men niet inzag, dat het de schuld was van het starre individualisme. Men klemde zich vast aan natuurwetten, waaraan de mensch met handen en voeten gebonden lag en trok daaruit met betrekking tot de loonleer zijn conclusies.

Doch den wortel van het kwaad, de idee, dat bij volledige vrijheid zich de schoonste harmonie onder de menschen zou openbaren, de miskenning der zonde dus, tastte men niet aan.

De leer van de natuurlijke vrijheid bleek een fiasco te zijn. De onjuistheid van het „ieder zoekt zijn eigenbelang, ieder kent zijn eigenbelang, ieder is het best in staat zijn eigenbelang te bevorderen”, werd door de geschiedenis aan het licht gebracht. De historie bleek ook in dit opzicht de beste leermeesteres te zijn.

„De leden van verschillende volksklassen waren op verre na „niet allen even goed in staat hun eigenbelang het best te „bevorderen en dit niet of niet in de eerste plaats tengevolge „van verschil in natuurlijke aanleg maar tengevolge van ver-

„schil in maatschappelijken toestand. Waar de staat zich om „de wijze waarop de economische betrekkingen tot stand „komen, niet bekommert en alleen de betrekkingen die tot stand „gekomen zijn dekt met zijn gezag; waar ieder individueel voor „zich den strijd om het leven voeren moet, daar staan de leden „der bezitlooze arbeidersklasse in tweeërlei opzicht achter bij „de leden der bezittende klasse. Waar deze laatsten met de „eersten in aanraking komen en met dezen economische betrek- „kingen aanknoopen, hebben ze bij de regeling daarvan het „voordeel en van het vermogensbezit op zichzelf, dat hen ont- „heft van de noodzakelijkheid om van de hand in den tand te „leven en van de hoogere ontwikkeling en beschaving, welke „zij door middel van dat bezit zich hebben kunnen deelachtig „maken”.¹⁾

Niettemin bleef men zich stellen op den grondslag van het individualisme, de ellende, die daaruit voortvloeide, uitsluitend beschouwende als een gevolg van harde natuurwetten. Men vroeg zich niet af of de hypothese, waarvan men uitging, wel juist was, maar bouwde uit de daaruit afgeleide conclusies loonwetten op, die met evengroote hardheid als de natuurwetten hun werking deden gevoelen. Van een ontkomen aan de zuiging dezer natuurwetten was geen sprake. Ook vakvereeni- gingsactie zou geen verlichting kunnen brengen. Berusting was het eenige advies, dat de wetenschap ten opzichte van de looneischen der arbeiders kon geven.

Geen wonder, dat toen Malthus meende het middel gevonden te hebben om de harde werking der natuurwet althans te verzachten, dit door de wetenschap als een lichtpunt in den donkeren nacht aanvaard werd.

Malthus maakte een studie van het verband tusschen de

¹⁾ Treub, t.a.p., blz. 80.

bevolking en de levensmiddelenvoorraad en kwam naar aanleiding van zijn historische onderzoekingen en zijn op vele reizen opgedane ervaringen tot de schrikbarende conclusie, dat de eerste zich in snellere mate vermeerderde dan de laatste.

Overbevolking is dus na korten of langen tijd onvermijdelijk. Nu zijn er volgens Malthus twee categorieën van remmen die deze overbevolking kunnen tegenhouden.

1°. de repressieve remmen zooals oorlog, moord, ziekte, die dus de levenden vroeger dan normaal doen sterven.

2°. de preventieve rem, de „moral restraint”. Onder „moral restraint” verstaat Malthus de zedelijke zelfbeheersching voor het huwelijk. Hij wil den huwbaren leeftijd verhoogd zien.¹⁾

En troosteloos toekomstbeeld schildert Malthus ons dus.

Het bestaan der menschen afhankelijk van de aanwezige hoeveelheid voedingsmiddelen als of er niet geschreven stond:

„Zijt niet bezorgd voor uw leven, wat gij eten en wat gij „drinken zult, noch voor uw lichaam, waarmede gij u kleeden „zult. Is het leven niet meer dan het voedsel en het lichaam „dan de kleeding”.

Maar de deïstische materialistische strikken, waarin de economie gevangen lag, hielden ook Malthus in zijn bevolkingsleer verward.

In een van zijn eerste drukken van zijn bekend werk *An essay on the Principle of Population* komt zelfs de bekende uitspraak voor:²⁾ „Een mensch geboren op de reeds geheel be- „zette aarde, die door zijn familie niet kan worden onder- „houden en wiens arbeid voor de maatschappij niets nuttigs „kan opleveren, heeft niet het minste recht voedsel te vragen.

¹⁾ Mr. P. A. Diepenhorst, t.a.p. I, blz. 98.

²⁾ cf. Polak, *Beknopte Geschiedenis der Staathuishoudkunde*, I, blz. 164.

„Hij is werkelijk geheel overbodig op aarde. Voor hem is geen „plaatsje aan den grooten disch der natuur gedekt. Hem wordt „bevolen zich te verwijderen en de natuur aarzelt niet dit „bevel te executeeren”.

Intusschen werd Malthus' bevolkings-theorie meer en meer aanvaard in de economie en vormde de basis voor de loonleer der klassieken. Op haar rust allereerst de *loonfondstheorie*.¹⁾ Levensmiddelenvoorraad, in verband gebracht met het aantal arbeiders, gaf aanleiding tot het ontstaan dezer theorie.

Er zijn twee factoren, die het loon bepalen n.l. het loonfonds d. w. z. het vlottend kapitaal, dat bestemd is om aan de arbeiders als loon uitbetaald te worden aan den eenen kant en aan den anderen kant het aantal arbeiders.

Smith spreekt van dit z. g. loonfonds het eerst. Later wordt zij door William Nassau Senior meer systematisch ontwikkeld. John Stuart Mill, die deze theorie aanvankelijk ook aanhing, werd later afvallig.

Allereerst wat is loonfonds? Smith verstaat daaronder: „National Einkommen”;²⁾ een optimistische beschouwing dus, aangezien zodoende de mogelijkheid van vergrooting van het fonds niet uitgesloten is. Malthus daarentegen beschouwt als fonds de beschikbare hoeveelheid levensmiddelen, welke een onveranderlijke grootte vormt, zoodat van verruiming van het fonds geen sprake is.

Van dat bepaalde fonds nu is het loon afhankelijk, in zoover als het bepaald wordt naar de verhouding van het aantal arbeiders tot de grootte van het fonds. Verhooging van loon kan dus slechts op tweeërlei wijze tot standkomen, namelijk:

¹⁾ Smeenk. *Voor het sociale leven*, Libertas, Rotterdam, 2e druk, blz. 81.

²⁾ cf. K. Diehl, *Ausgewählte Lesestücke .II .Der Arbeitslohn*, blz. 53.

1°. door vergrooting van het deeltal, d. i. het te verdeelen fonds.

2°. door vermindering van den deeler, d. i. inkrimping van de arbeidersbevolking. Op het eerste was het streven van Smith gericht, terwijl voor Malthus de vraag van bevolkingsvermindering op den voorgrond stond. Kapitaalsuitbreiding is op verschillende wijze te bereiken. James Mill noemt in zijn *Elements of political economie* allereerst het sparen der rijken. Echter moet dit niet door kunstmatige middelen, als weeldewetten, bevorderd behoeven te worden, want dan zullen ze meer storend op het dagelijksche leven werken dan dat ze uitwerking hebben.¹⁾

Een andere wijze van kapitaalsuitbreiding kan liggen in het optreden der Regeering, die bijvoorbeeld meer belasting heft dan ze noodig heeft. Bezwaar hieraan verbonden is, dat het kapitaal in steeds slechteren bodem gestoken zal worden, waardoor het tengevolge van de wet van „diminishing returns” minder zal opbrengen, zoodat tenslotte alleen de bezitters van heele groote kapitalen ervan kunnen komen.

Vele zijn de *bezwaren* tegen deze loonfonds-theorie ingebracht.

Allereerst is het bestaan van zoo'n loonfonds in twijfel getrokken.²⁾

Het is heel wat anders of de ondernemer genoeg geld heeft om de arbeiders in dienst te nemen, dan welk aandeel hij hun zal kunnen geven van de inkomsten der onderneming. Het antwoord op de eerste vraag hangt af van wat hij bezit, dat op de tweede van hetgeen hij zal voortbrengen.

Eigenlijk is deze wet van de loonfondstheorie dan ook, zooals

¹⁾ t.a.p., blz. 65.

²⁾ cf. C. Smeenk, t.a.p., blz. 84.

Gide terecht opmerkt, een tautologie.¹⁾ Als men haar op de keper beschouwt, komt zij op het volgende neer, dat de stand der loonen wordt gevonden door het aantal van de sommen, die in loon worden uitgekeerd, te deelen door het aantal loontrekkenden.

Beschouwt men het loonfonds als de sommen die voor loonen uitgekeerd worden, dan volgt daaruit de consequentie, dat hoe rijker het land is hoe hooger de loonen zijn, wat natuurlijk niet zoo is.

Nassau Senior geeft hiervan het volgende voorbeeld: Komt een vreemdeling met bewerkte zijde, diamanten enz. in een land, dan zal dit geen directen invloed uitoefenen op het loon der arbeiders, omdat het kapitaalvermeerdering is, wèl indirecten invloed, omdat die artikelen kunnen worden vervangen door waren, welke voor het onderhoud der arbeiders dienen.²⁾

Afgezien van de vraag of er een loonfonds bestaat, is het onjuist, dat de loonen door dat bedrag bepaald zouden worden, daar de hoogte van de loonen van heel andere factoren afhankelijk is, b.v. van de levendigheid in handel en nijverheid en deze wordt op haar beurt weer beïnvloed door de levensomstandigheden, waarin de arbeidersklasse verkeert. De welvaart van de groote massa is voorwaarde voor een toenemende industrieel-ontwikkeling.

De fout van deze loontheorie bestaat vóór alles daarin, dat zij privaatkapitalistische voorbeelden op de maatschappij overbrengt. De private kapitaalfondsen, die den ondernemers ter beschikking staan, worden bij elkaar gevoegd en als maatschappelijk vermogen beschouwd. Men ziet dat een deel van het ka-

¹⁾ Ch. Gide. *Staatshuishoudkunde*, 4e herziene druk. Wolters, Groningen, blz. 515.

²⁾ K. Diel, t.a.p., blz. 69.

pitaal uit sparen bestaat en besluit nu, dat het loonfonds door kapitaal sparen gevormd wordt.

Even fatalistisch karakter als de loonfondstheorie heeft de *loonwet van Ricardo*. Zocht Malthus het verband op te sporen tusschen de bevolking en de middelen van onderhoud, Ricardo beperkte het loon tot het levensonderhoud.¹⁾

1°. Naar analogie van de waarde van alle willekeurig vermeerbare waarden, onderscheidt hij ook voor de waar arbeid een natuurlijken een marktprijs.

2°. De bewegingen van het loon zijn afhankelijk van de wet van vraag en aanbod.

3°. Op de bewegingen van het loon werkt de bevolkingswet zoodanig in, dat een stijgen van het arbeidsloon tot een bevolkingsvermeerdering, een dalen van het loon daarentegen tot een afnemen der bevolking leiden moet.

Brengt men de wet van vraag en aanbod met deze bevolkingsleer in verband, dan zal het loon steeds om het noodzakelijk levensonderhoud moeten schommelen. Evenals de loonfondstheorie komt dus ook de loonwet van Ricardo met eenzelfde troosteloze boodschap aan de arbeidersklasse. Voor vakvereenigingsactie is ook hier geen plaats, aangezien het ook hier weer de werking eener natuurwet geldt, waartegen niemand wat vermag, zelfs niet met vereende krachten.

Ook de armenwetten kunnen geen verbetering brengen; zij vormen integendeel slechts een premie op de uitbreiding der bevolking.

Evenals in de loonfondstheorie treft ook in de loonleer van Ricardo weer de groote fout, die de gansche klassieke economie aankleefde, het streven om langs den weg van ab-

¹⁾ Schrey, t.a.p., blz. 39.

stracte redeneering uit aangenomen grondstellingen economische gevolgtrekkingen af te leiden en de staathuishoudkunde als een mathematische wetenschap op te vatten. Niet in de maatschappelijke toestanden, maar in natuurwetten met name die van Malthus ligt de oorzaak der ellende. De mogelijkheid dat de hypothesen op den naam van wetten geen aanspraak konden maken, maar louter berustten op voorbijgaande gebeurtenissen, werd voorbijgezien. En juist dat was het, wat de klassieke school misslagen deed begaan, waarop eerst in lateren tijd het volle licht zou vallen.

Terecht zegt dan ook M. Leroy-Beaulieu:¹⁾

„Avouons le, si les trois principes de Malthus, de Ricardo et de Turgot sont vrais en tant que lois universelles et non pas seulement en tant qu'accidents passagers, le cri de désespoir des pessimistes et des socialistes est presque justifié Heureusement les trois principes de Malthus, de Ricardo et de Turgot ne sont pas des vérités universelles; ils n'ont pas le caractère de lois”.

Niettemin deed de loonwet van Ricardo opgeld bij allen, die den naam van econoom hadden. Doordat Ricardo zijn leer speciaal op de arbeidersklasse toepaste, werd steeds meer op den troosteloozen toestand, waarin deze categorie van menschen verkeerde, de aandacht gevestigd.

Deze loonwet liet dan ook niet na diepen indruk te maken. Zij liet een helder licht vallen op de „rotheid van de kapitalistische productiewijze” en deed velen profeten van een nieuwen heilstaat de oogen opengaan. De loonwet baande den weg voor het socialisme en vormde den grondslag van de ijzeren loonwet van Lassalle. In zijn beroemd geworden *Ehernes*

¹⁾ Schrey, t.a.p. blz. 35.

Lohngesetz zegt hij, dat de beperking van het gemiddelde arbeidsloon tot de levensbenodigdheden, welke voor den arbeider onontbeerlijk zijn om in het bestaan te blijven en zich voort te planten de ijzeren en gruwzame wet is, waardoor het loon onder de tegenwoordige maatschappelijke verhoudingen beheerscht wordt. Door de sociale voorziening bestendigt men misstanden en houdt men radicale verbeteringen tegen.¹⁾

Lassalle motiveert zijn stelling aldus:

De maatschappij is zoodanig ingericht, dat een vermeerdering van het aantal arbeiders het aanbod grooter maken en het loon drukken zal. Verdient de arbeider meer dan strikt noodig is voor het levensonderhoud en de voortplanting, dan zal hij dat meerdere aanwenden tot verkrijging van meer levensgeluk, dat is voor arbeiders: vroeg trouwen en grootere voortplanting, waaraan als consequentie vastzit: lager loon voor het grooter aantal arbeidskrachten dat ontstaat.

Beneden het strikt noodige komt het loon evenmin, omdat dan een tekort aan arbeidskrachten zou ontstaan, waardoor onmiddellijk een stijging der loonen veroorzaakt wordt.

Gelukkig is de ijzeren loonwet in strijd met de werkelijkheid en ook de socialisten erkennen haar niet. Immers, dat bij de bestaande organisatie der maatschappij alle hoop op verbetering van den socialen toestand der lagere klasse ijdel is, wordt door de feiten weersproken. De zoogenaamde ijzeren loonwet blijkt om de volgende redenen allerminst een economische wet te zijn.

1°. Allereerst kan gewezen worden op het feit, dat de loonen

¹⁾ Lassalle, *Offenes Antwort-Schreiben an das Central-comité zur berüfung eines allgemeinen Deutscher Arbeiter Congresses*. . .

in verschillende bedrijven en in verschillende landen met eenzelfde klimaat zeer uiteenloopen, terwijl toch het minimum levensonderhoud voor de arbeiders hetzelfde is. Zoo verdient een diamantslijper veel meer dan een smidsknecht, terwijl beide dezelfde onderhoudskosten hebben. Ook zijn de loonen in Engeland over het algemeen hooger dan in Duitschland, hoewel de arbeiders in beide landen in eenzelfde klimaat leven, dat met betrekking tot voeding, kleeding, woning en verwarming ongeveer dezelfde eischen voor het behoud van het leven stelt.

2°. In de 19e eeuw zijn de loonen in verhouding meer gestegen dan de prijzen der eerste levensbehoefden. Wij hebben niet meer voedsel noodig dan onze voorouders en toch is het zakelijk loon, dat de arbeiders verdienen, thans, dank zij de kracht, die er van de vakverenigingen uitgaat, in tal van bedrijven belangrijk hooger dan een halve eeuw of langer geleden.

3°. De arbeiders zouden niet kunnen sparen, indien de „ijzeren loonwet” juist was en het spaarbankwezen leert ons heel wat anders.

Ook op Lassalle's motiveering van zijn wet valt wel een en ander af te dingen. Al kan worden toegegeven, dat de loonen zullen stijgen en de arbeiders meer welvaart zullen genieten, wanneer de behoefte aan arbeidskrachten plotseling vermeerdert en dat dientengevolge de bevolking zich zal uitbreiden, dan mag toch niet uit het oog verloren worden, dat die uitbreiding niet plotseling geschiedt. De bevolkingsvermeerdering zal zich uitstrekken over een tijdperk, waarin de arbeiders ruimschoots de gelegenheid zullen hebben om zich te gewinnen aan betere voeding, kleeding enz.

Zijn ze aan hun betere positie gewend, dan zullen ze ook in het aangaan van huwelijken voorzichtiger worden, wat de vermeerdering van bevolking tegenhoudt. Het loon zal dan niet

weer dalen tot het vroegere minimum. Dit blijkt ook uit den verschillende levensstandaard der arbeiders in de verschillende landen; het Engelsche arbeidersgezin zou niet in stand kunnen blijven, bij een minimum, waarvan de Russische arbeider bestaat.

Het minimumloon bedraagt dus zooveel als noodig is voor het onderhoud van het arbeidersgezin in verband met den levensstandaard in dat land. De toestand is dus een geheel andere dan Lassalle veronderstelt: de levensstandaard kan veranderen en dus kan het minimum stijgen.

Tegen het cosmopolitisme in de klassieke economie kwam de *historische school* in verzet. De aanhangers van deze school stelden zich op het standpunt, dat er geen algemeene en absolute geldigheid toe te kennen viel aan de economische wetten, welke Ricardo en andere staathuishoudkundigen langs den weg van abstracte redeneering hadden gevonden. Het bestaan der natuurwetten werd sterk in twijfel getrokken en voor de heilzame gevolgen van arbeidswetgeving had deze richting open oog. Ze trachtte verband te brengen tusschen staathuishoudkunde, moraal (zedelijke plichten tegenover den medemensch) en recht (sociale wetgeving), die wederkeerig invloed op elkaar uitoefenen. Philippovich omschrijft het binnendringen van de sociaal-politieke idee in de litteratuur aldus: ¹⁾

„Milderung des individualistischen Prinzips durch blosze „Unschädlichmachung der Konkurrenz..... Organisation an „Stelle der Atomisierung, Beschränkung des Wetbewerbs und „Stärkung der Schwachen Elemente durch Assoziation; öffent-

¹⁾ Philippovich, *Das Eindringen. der Social-politischen Ideen in die Literatur*. Schmollers Festausgabe II aangehaald bij Schrey t.a.p. pag. 74.

„lich rechtliche Regelung des Verkehrs.... direkte staatlich oder „kommunale Intervention und Fürsorge dort, wo die individuellen Kräfte nicht ausreichen, dies alles unter dem Gesichtspunkt der Gerechtigkeit, des Schutzes der Persönlichkeit, der „Verhinderung dasz der Mensch zum Ausbeutungsobjekt „werde“.

Men ging inzien, dat de geweldige ongelijkheid die door het „laisser faire laisser passer“ gekomen was, in plaats van de verwachte gelijkheid, niet zoozeer het gevolg was eener natuurwet, maar in de allereerste plaats te danken was aan de machtsverhoudingen. Er zijn maatregelen noodig om de vrije concurrentie te beperken. Economische machtsverhoudingen zijn schuld aan de lage loonen. Ethische en sociale overwegingen hebben nu de „Socialpolitiker“ er toe gebracht het aan te sturen op verandering van die machtsverhoudingen.

Reeds hadden enkele voorloopers hun stem verheven tegen de schreiende onrechtmatigheid, welke de lagere klasse aangedaan werd. Evenwel bleef de vraag naar de verdeling van den maatschappelijken rijkdom, welke ook aan de klassieke loonleer ten grondslag gelegen had, nog te zeer in het middelpunt van de beschouwingen van deze mannen staan.

De eerste, die het loon niet slechts als een deel der productiekosten, zooals het tot dien tijd geschiedde, maar als inkomen van een groot deel der bevolking beschouwde, was S i m o n d e d e S i m o n d i.¹⁾ Volgens S i m o n d i is voornamelijk de grotere machtspositie der ondernemers, die zij door de vrije concurrentie gekregen hebben, de oorzaak, dat het loon tot op het noodige onderhoud wordt gedrukt. Maar hij erkent niet, dat de bovenmatige bevolkingsvermeerdering van de laagste klassen aan hun machtsvermindering schuld heeft. De Staat moet

¹⁾ S c h r e y, t.a.p., blz 79.

autoritair optreden en de menschen van vroege huwelijken afhouden.

Zoo stelt S. o. a. een soort Arbeidersverzekering voor, die dient om het loon der arbeiders te verzekeren, terwijl de hoofdlast op de schouders der werkgevers gelegd wordt.

Tegen de veronderstelling als zou de loonwet een natuurwet zijn, waartegen niet in te gaan valt komt Thünen¹⁾ op. Al erkent hij, dat de loonwet ten tijde, dat zij gold, met de werkelijkheid strookt, daarmee was aan die loonwet nog niet het karakter van een natuurwet gegeven. Op grond van allerlei deducties uit zijn *Isolierten Staat* komt hij tot een rechtvaardig loon, dat bestaat uit den vierkantswortel van wat men krijgt als men a . de noodzakelijke kosten voor het levensonderhoud van den arbeider vermenigvuldigt met p . het product van diens arbeid. Zooveel beteekenis hechtte hij aan zijn vinding, dat deze formule $V a \times p$ op zijn wensch in zijn grafsteen gebeiteld is.

Met het optreden der *Oostenrijksche school*²⁾ treedt ook een andere loontheorie op den voorgrond. Was de loonleer tot voorheen een *kosten-theorie* geweest, de loontheorie der Oostenrijksche school kan betiteld worden met den naam van Utiliteitstheorie. Deze theorie hangt ten nauwste samen met de veranderde opvatting omtrent het waardevragestuk.

Het feit, dat de waarde van producten, nadat zij reeds geheel waren afgeleverd en dus geen sprake meer was van hoogere arbeidskosten, kon stijgen, gaf aanleiding, het waarde-criterium te leggen in de nuttigheid in den ruimsten zin des woords. Evenzoo grondde ze zich voor de formuleering der loonwet,

¹⁾ Polak, *Beknopte Geschiedenis der Staathuishoudkunde*. Wereldbibliotheek I, bl. 197.

²⁾ Chr. Cornelissen, *Het arbeidsloon, zijn vormen en zijn wetten*. Amsterdam, H. J. W. Becht, 1910, blz. 10.

zoo niet nitsluitend, dan foch tenminste in hoofdzaak op de nuttigheid of de productiviteit van den menschelijken arbeid. School in het opkomen van deze theorie een verdienste, doordat ze de fout meed, waarin de kostentheorie vervallen was, n.l. verwarring van ruilwaarde en marktprijs met productiewaarde, aan den anderen kant verloor zij zelve te veel uit het oog het verschil, dat er bestaat tusschen het subjectieve genot of voordeel, dat koper of verkooper der arbeidswaar van deze hopen te trekken en anderzijds de objectieve waarde en den marktprijs van diezelfde waar.

Productiewaarde en gebruikswaarde van den arbeid, beide uit zeer verschillende elementen gevormd, werken in de meest uiteenlopende verhoudingen samen tot de vorming van ruilwaarde en marktprijs van den arbeid. Ze varieeren wat deze verhoudingen betreft, niet alleen van arbeidscategorie tot arbeidscategorie, maar dikwijls ook binnen elke categorie van bedrijf tot bedrijf en binnen elk bedrijf van werkplaats tot werkplaats of zelfs van individu tot individu.

Hadden alle voorgaande theorieën zich gebaseerd op de bestaande maatschappijorde, deels berustende in de daarin heerschende wanverhoudingen, deels pogende òf door een algemeene loonformule (v. Thünen) òf door naarvorenbrenging van een ander waarde-element (Oostenrijksche school) daarin verandering te brengen, met het *socialisme* komt een streven op, om een nieuwe maatschappij te vestigen. Het kapitalisme, waarvan het loonstelsel de hartader is, heeft plaats te maken voor een nieuwe productiewijze, waarin ieder ontvangt naar behoeften.

In het loonstelsel zelf zat alzoo het kwaad; een andere wijze van verdeling kon alleen verlossing brengen; dies diende de „loonslavernij” geheel en al van den aardbodem te verdwijnen.

„Loon naar behoeften” werd alzoo de leuze. De groote socialistische denkers ontveinzen zich echter niet dat ook in hun socialistischen toekomststaat de loonvormen, aanvankelijk althans, onvermijdelijk zullen blijken, maar ze zullen toch langzamerhand „verschrompelen” en „afschaffing der loonslavernij” zal tot de voornaamste zegeningen behooren, welke de socialistische leeraars hun discipelen voorspiegelen als vruchten van de afschaffing van het kapitalisme.¹⁾

Met het opkomen van het socialisme heeft dus het loonvraagstuk een heel anderen keer genomen. Van socialistisch standpunt toch is iedere loonleer slechts in negatieven zin een loonleer.

Een algemeene grondslag — in den zin van een algemeen aanvaardbare — der loonsbepaling is er niet. De eenige „grondslag van loonsbepaling voor de arbeidersklasse is in het „kapitalisme de strijd. De strijd met alle wapenen, die de vak-„vereenigingsorganisatie en de politieke organisatie der arbeidersklasse verstrekt. De eenige voor de arbeidersklasse doel-„treffende loonpolitiek is een, die het kapitalisme verzwakt”.²⁾

Van sociale actie ter verbetering van het lot der arbeiders is het socialisme afkeerig, ook al zou deze eenige verlichting brengen. Immers alle maatregelen blijven slechts „lapmiddelen” en kunnen geen afdoende hulp brengen. Tegenover het geringe voordeel, dat zij bieden, staat bovendien het reusachtige nadeel van verzwakking der eenheid in de arbeidersklasse. Op grond van die eenheid heeft men dan ook bestreden het participatiestelsel, het geven van premies, de productieve coöperatie en het collectief contract. Evenzoo zijn de socialisten over het

¹⁾ Praeadvies Wibaut, t.a.p., 1913, blz. 96.

²⁾ Praeadvies Wibaut, t.a.p., blz. 127.

algemeen ook afkeerig van het onderwerp, dat ons hier bezighoudt.

Het gezinsloon kan naar hun oordeel niet of niet in voldoende mate voorzien in de behoeften, omdat het nog stoelt op den grondslag van het kapitalisme.

Loon naar behoeften kan in het kapitalisme slechts beteekenen loon voldoende voor dat deel der behoeften, welker voorziening ook in het belang van de kapitalistische voortbrenging wordt geacht. ¹⁾

In hun strijd tegen de kapitalistische productiewijze staan de socialisten niet alleen. Ook een groep Rooms-Katholieken, die in 1882 op het kasteel van Haid in Bohemen bijeenkwamen, teneinde te beraadslagen over het arbeidersvraagstuk, was de huidige wijze van verdeeling een doorn in het oog. Als resultaat hunner besprekingen dienden zich aan de z.g. *Haidthesen*, opgesteld door Von Vogelsang, leider der Oostenrijksche Christelijk-sociale partij. Hierin wordt het denkbeeld geopperd het looncontract te vervangen door een soort van associatie tusschen patroon en werkmán. Veel sympathie vonden deze mannen echter niet voor hun idee bij hun geloofsgenooten. ²⁾

Het feit, dat heel vaak het arbeidsproduct ondeelbaar was, en dat tevens een juiste maatstaf van verdeeling ontbrak, waren de voornaamste grieven. Ook de billijkheidsoverweging, dat de arbeider ook in de verliezen behoorde te deelen, zou hem lasten op de schouders leggen voor hem te zwaar om te dragen. Bovendien, associatievorm moge men beter vinden, onjuist is het, dat zij door de rechtvaardigheid geboden wordt. ³⁾

¹⁾ cf. Praeadvies Wibaut, t.a.p., blz. 127.

²⁾ cf. Mr. P. A. Diepenhorst, t.a.p., dl. III, blz. 90.

³⁾ cf. Praeadvies Aengent, t.a.p., blz. 3 en 4.

Practisch hebben dan ook de Haider-thesen geen beteekenis. Ze miskennen de historische ontwikkeling, die de economisch zwakkere partij niet ineens gedooft de gevolgen, aan de vennootschapsidee verbonden, te dragen. Evenmin zou de werkgever door de verwezenlijking van deze gedachte gebaat zijn, aangezien zijn positie niet duldt, dat hij teveel in zijn vrijheid van handelen gebonden wordt.

De tot hertoe behandelde loontheorieën doen alle een poging een loonwet af te leiden uit de verdeelingsleer. Ook bij de socialisten vormt dit verdeelingsprobleem een gewichtig bestanddeel der theorie. Echter moeten al deze pogingen falen. Daarom heeft ook het loffelijk streven van v. Thünen geen succes gehad. De loonkwestie moet van een ander standpunt gezien worden.¹⁾

Het arbeidsverdrag is geen koopverdrag maar een dienstverdrag. Economische machtsverhoudingen belemmeren, dat aan de rechtmatige eischen van het dienstverdrag ten volle recht geschiedt. Daarom zijn sociale maatregelen noodig om den maatschappelijk zwakkere te steunen en is ieder pogen om de loonhoogte in een vaste formule vast te leggen van te voren tot vruchteloosheid gedoemd.

Meerdere factoren²⁾ werken op de loonsvorming in, waarvan sommige deels de grondslagen geweest zijn der klassieke economie deels aanleiding gegeven hebben tot het ontstaan van eenige loonvormen.

Tot deze factoren behoort allereerst de wet van *vraag en aanbod*, wier werking onmiskenbaar is, en nog volgens de oud-liberale theorie de eenige norm voor de loonsbepaling behoort te zijn. Dan dient gewezen te worden op den *verschillenden aard*

¹⁾ cf. Zwiedineck-Südenhorst, t.a.p. blz. 11.

²⁾ cf. Mr. P. A. Diepenhorst, t.a.p., dl. III, blz. 106.

der bedrijven en arbeidsverhoudingen, die de loonhoogten doen uiteenloopen.

De invloed van de *productiviteit* van den arbeid uitte zich in de geboorte der tegenstelling tijd- of stukloon.

In het vermaarde T a y l o r-stelsel werd aan deze gedachte een zeer hooge plaats toegekend. Een belangrijk moment van de loonsbepaling ligt in de vierde plaats ook in de *rentabiliteit* van de onderneming. Hierbij komt aan de orde de stand der markt, de draagkracht der onderneming, de positie, welke zij in het maatschappelijk bedrijfsleven inneemt enz. Dit element openbaarde zich vooral in het opkomen van het participatiestelsel, terwijl in het uitloven van premies eveneens een waardeering voor de verhoogde rentabiliteit schuilt. De sliding-scale of glijdende loonschaal is als het ware een barometer van den stand der markt. Zij berust op en bepaald loon als standaardloon en een bepaalden prijs als standaardprijs en in verband met den markstand zijn beide automatisch in beweging.

Terwijl al deze factoren kunnen medewerken om het loon op een hooger peil te brengen, is er een *laagste grens gelegen in de kosten van levensonderhoud* van den arbeider en zijn gezin. Om aan dezen factor voldoende recht te laten wedervaren wordt het pleit gevoerd voor *gezinsloon*.

Met dezen loonvorm staan we nog met beide voeten op het gebied van het loonstelsel. Men moge de vennootschap als een meer idealen vorm van samenwerking beschouwen, men gaat volgens de theorie van het „rechtvaardige loon” te ver als men het looncontract als in zichzelf onrechtvaardig wil verworpen zien.¹⁾

Evenwel moet de zuiver-economische opvatting van het loon

¹⁾ Praeadvies A e n g e n e n t, t.a.p., blz. 3.

vervangen worden door een, die rekening houdt met de zedenwet en wel met de rechtvaardigheid.

Als ethische theorie¹⁾ wordt de theorie van het gezinsloon gesteld tegen over de economische theorieën. Waarin bestaat nu het kenmerkende verschil? De theorie van gezinsloon kan geplitst worden in twee deelen. Vooreerst meent zij, dat het arbeidsloon het volle equivalent moet bedragen van de waarde der arbeidsprestaties. Ten tweede verdedigt zij, dat het loon ten gevolge van de wet van vraag en aanbod wel aan schommelingen onderhevig kan zijn, doch dat de rechtvaardigheid een minimum stelt, beneden hetwelk het niet mag dalen.

Dit grondt ze op het tweevoudig karakter van den arbeid „namelijk, dat hij *persoonlijk* is, daar de arbeidskracht vastzit „aan den persoon en geheel en al is het eigendom van hem, „door wien ze wordt uitgeoefend en tot wiens nut ze uiteraard „bestemd is; vervolgens, dat hij *noodzakelijk* is, om reden dat „de mensch de vruchten van zijn arbeid noodig heeft tot „instandhouding des levens”.²⁾

Hierin ligt dus opgesloten een verwerping der oud-liberale loontheorieën. Waar deze alleen rekening houden met den arbeid, vordert het begrip van het persoonlijke van den arbeid, met het begrip van het noodzakelijke in verband gebracht, er op te letten niet alleen, dat er diensten gepresteerd worden, doch ook dat dit menschelijke diensten zijn, die niet op één lijn met andere diensten mogen gesteld worden.

¹⁾ Prof. A e n g e n e n t onderscheidt t.a.p. blz. 11, 12 en 13 drie soorten van ethische theorieën: 1e. Ethische theorieën, die overdrijven (Haiderthesen, v. Thünen); 2e. Ethische theorieën, die tekortschieten; 3e. De ethische theorie van Leo XIII en verreweg de meeste moraal-theologen en Katholieke economisten.

²⁾ cf. Passage uit Encycliek *Rerum Novarum*, aangehaald in praeadvies A e n g e n e n t, t.a.p., blz. 14.

Op den mensch rust een dubbele plicht, de plicht om het leven te onderhouden en de plicht om te arbeiden. En het verband tusschen die beide plichten is van dien aard, dat arbeiden het aangewezen middel is om den levensplicht uit te oefenen.

Uit het bestaan van dien tweevoudigen plicht nu vloeit voort, „dat de arbeider, die zijn volle arbeidskracht geeft aan de „industrie, het recht heeft om minstens zooveel loon te ont- „vangen, dat dit in staat is om hem het noodige levensonder- „houd te verschaffen”.

En dan moet dit minimumloon van den arbeider niet alleen toereikend zijn voor zijn eigen levensonderhoud, maar ook voor dat van zijn gezin.¹⁾

Wel wordt in den pauselijken zendbrief van gezinsloon in ronde woorden niet gesproken, maar toch beweegt zich naar het woord van Prof. A e n g e n e n t de heerschende meening in deze richting.²⁾

De kwestie betreffende gezinsloon groepeeren zich om drie vragen:

1°. Welk soort van gezinsloon wordt hier bedoeld?

2°. Welke is de aard der verplichting, krachtens welke een gezinsloon moet worden betaald?

3°. Is het gezinsloon ook in *Rerum novarum* verdedigd?³⁾

. Ad I. Drie soorten van gezinsloon worden aanprezen: het absolute, relatieve en collectieve gezinsloon. We hebben in het eerste Hoofdstuk uiteengezet, wat onder elk verstaan wordt.

Het *absolute gezinsloon* wordt allereerst verdedigd op de volgende gronden:

Het laat *meerdere verantwoordelijkheid* voor zijn gezin bij den arbeider zelf dan relatief gezinsloon.

¹⁾ cf. Zwiedineck-Südenhorst t.a.p. blz. 127—131.

²⁾ Praeadvies A e n g e n e n t, t.a.p., blz. 29 en 34.

³⁾ cf. Praeadvies A e n g e n e n t, t.a.p., blz. 29.

In de tweede plaats zal het absolute familieloon *minder spoedig aanleiding* geven tot het *drukken van het grondloon* dan het relatieve. ¹⁾

In de derde plaats zou het absolute gezinsloon de voorkeur moeten genieten omdat *toeslagen geen aanspraak* kunnen maken *op den naam van loon*. Desnoods zou het aanbeveling verdienen boven het loon van een normaal gezin aan groote gezinnen kindertoeslagen te verstrekken, doch deze zouden dan *onmiskkenbaar* het karakter van steun moeten dragen.

De theorie van het absolute gezinsloon zou principiëel ook beter zijn dan het relatieve, omdat het eerste de noodzakelijkheid van een gezinsloon niet afleidt uit het *feit*, dat een arbeider gehuwd is en kinderen heeft, doch uit het *recht*, dat hem van nature toekomt om te huwen. En daarom mag zijn loon niet minder zijn, al is hij feitelijk niet gehuwd. ²⁾

Voorts is het voor velen nog een open vraag of relatief gezinsloon voor *algemeene doorvoering* vatbaar is.

Eindelijk wordt wel het grootste voordeel van absoluut gezinsloon geacht, dat het een *meer algemeen geldende waarde-bepaling* van den arbeid inhoudt dan de andere vorm. Relatief gezinsloon zou meer over hellen naar het wisselvallige criterium der behoeften. ³⁾

Talrijke voorstanders van gezinsloon evenwel staan op het standpunt van *relatief gezinsloon*. Hiertoe worden zij dan vooral geleid:

door de gedachte dat het *onbillijk is eerst bij het vierde kind verruiming van inkomen mogelijk te maken*, terwijl tot

¹⁾ cf. Beraadslaging Arnheemsch Gemeentel. Kinderfonds 16 Febr. 1920. *Gemeenteblad* pag. 153.

²⁾ cf. Praeadvies A e n g e n e n t, t.a.p., blz. 34. Eveneens P. B. Bruin, t.a.p. blz. 299.

³⁾ cf. Praeadvies A e n g e n e n t, t.a.p., blz. 31.

aan het derde, uitbreiding van het gezin inkrimping van ieders aandeel van het arbeidersinkomen beteekent. Dit wordt een onbillijkheid geacht jegens de kinderen onderling.

In de tweede plaats vinden zij het relatief gezinsloon te prefereeren, omdat dit de *mogelijkheid openlaat voor een percentsgewijze toeslag*. Het behoeft geen nadere motiveering, dat de uitgaven voor het eerste kind in 't algemeen hooger zullen zijn dan voor de volgende kinderen.

Vervolgens loopt het absolute familieloon gevaar *kinderlooze huwelijken te bevorderen*.

Tenslotte ontkomt relatief gezinsloon aan het bezwaar van het absolute, dat dit laatste de wanverhouding tusschen de loonen voor ongehuwden eenerzijds en gehuwden met kinderen anderzijds zou laten bestaan, want als het salaris al voldoende is voor man, vrouw en drie kinderen, is het alweer veel te hoog voor ongehuwden, wat de bron van het kwaad is. Gevolg is dan dat een *zeer groot gedeelte van het meerdere loon haar uitwerking mist* niettegenstaande den hooger levensstandaard.

Het *collectief gezinsloon* wordt aldus genoemd om een dubbele reden: 1°. omdat het samengesteld is uit verschillende deelen; 2°. omdat het niet in de eerste plaats de behoeften der individueele arbeiders, als wel van den arbeidersstand, collectief genomen, op het oog heeft.¹⁾ Als bezwaar wordt tegen dezen vorm aangemerkt, dat hij veeleer liefdadigheidsinstellingen in het leven roept, dan invloed uitoefent op het vaststellen van een rechtvaardig loon.²⁾ Dat de tegemoetkomingen veeleer zijn ondersteuning voor abnormale gevallen, dan voorziening in de normale omstandigheid van gezinsformatie.

Tenslotte wordt het collectief gezinsloon als een fout aange-

¹⁾ cf. Praeadvies A engement, t.a.p., blz. 30.

²⁾ cf. Praeadvies A engement, t.a.p., blz. 31 en 33.

rekend, dat het de verdiensten van vrouw en kinderen wil meetellen. Want vooreerst behoort de vrouw al haar zorgen te besteden aan het huisgezin en ten tweede dienen de kinderen door den vader te kunnen worden onderhouden.

Ad II Ook hierover bestaat verschil van gevoelen. Sommigen meenen, dat hier alleen bestaat een verplichting van *sociale rechtvaardigheid* d. w. z. van die deugd, welke een ieder verplicht om door zijn handelingen mede te werken aan het algemeen belang.¹⁾

Anderen daarentegen verwerpen dit argument wel niet, zij aanvaarden het tenvolle, doch zij meenen dat er bovendien en wel in de eerste plaats een verplichting bestaat van *strikte rechtvaardigheid*, gegrond op het *recht*, dat ieder arbeider van nature bezit om te huwen. En uit dat recht, dat een ieder bezit om te huwen vloeit vanzelf voort het recht op een *voldoend gezinsloon*.

Ad III. Tenslotte is het nog een twistvraag of ook de Encycliek *Rerum Novarum* een gezinsloon bedoeld heeft en zoo ja of zij dien eisch dan grondde op de strikte, dan wel op de sociale rechtvaardigheid. Beide partijen beroepen zich op een antwoord, dat in 1891 uit Rome gezonden is aan kardinaal Goossens, Aartsbisschop van Mechelen.²⁾

¹⁾ cf. Praeadvies Aengenent, t.a.p., blz. 33.

²⁾ cf. Praeadvies Aengenent, t.a.p., blz. 35. Eveneens P. B. Bruin, t.a.p. blz. 301.

HOOFDSTUK III.

BESCHOUWING VAN DE VOORNAAMSTE TEGEN HET INSTITUUT AANGEVOERDE BEZWAREN.

Zooals Hoofdstuk I ons heeft doen zien, is het beginsel van gezinsloon, zoowel in Overheids- als in particuliere loonregelingen, nog niet tot volle ontplooiing gekomen. Practische en principiële bezwaren worden tegen het instituut aangevoerd.¹⁾ Wat de eerste reeks betreft, sta voorop, dat moeilijkheden, waarop de toepassing van een beginsel in de practijk stuit, nooit reden kunnen zijn, om zoodanig beginsel antipathiek te zijn. Waar we de noodzakelijkheid van iets gevoelen, mogen we niet voor practische bezwaren uit den weg gaan, die bovendien lang niet onoverkomelijk zijn en met de ontwikkeling van het sociale leven zullen verdwijnen.

Immers, ook de geneeskunde kent en beschrijft de bacillen van een groot aantal ziekten, waarvoor zij nog niet het geneesmiddel gevonden heeft; zou ze nu daarom, ter wille van deze tijdelijke machteloosheid, haar wetenschappelijke onderzoekingen en reeds verkregen resultaten, moeten vaarwel zeggen en de hoop moeten opgeven, ooit een afdoend remedium voor de kwaal te zullen vinden.

Het grootste practische bezwaar, dat door de tegenstanders van gezinsloon als onoverkomelijk naar voren gebracht wordt,

¹⁾ Deze indeeling is ontleend aan de *Economische Kroniek* van Prof. Diepenhorst in *Stemmen des Tijds*, 9e Jaargang 1920, III, blz. 84.

is, dat van een doorvoering van gezinsloon in het particuliere bedrijf over de geheele linie geen sprake kan wezen.¹⁾

Immers, van alle overwegingen, die een patroon bij het sluiten eener arbeidsovereenkomst leiden, zal het eigenbelang primeeren en dat eigenbelang vordert, dat hij aan een ongehuwden werknemer de voorkeur zal geven boven een gehuwde. Gedachtig aan het spreekwoord, dat „zaken zaken zijn”, zal hij alle hoogere motieven veronachtzamen. Het resultaat is dus, dat het paard achter den wagen gespannen wordt.

Laten we beginnen er op te wijzen, dat er in het huidige systeem van zoogenaamde belooning der arbeidsprestatie, evenzeer aanleiding bestaat, menschen met groote gezinnen te weren.

Immers het feit, dat de theorie der zuivere dienstprestatie, zooals we zullen zien, slechts een leuze is, en dat wel degelijk elk loon rekening houdt met de levensomstandigheden van den werknemer, (waarbij standsgevoel, duurte, doch alleen *niet rechtstreeks het gezin*, invloed hebbende factoren zijn), zal voor den werkgever een aanleiding kunnen zijn; gezinshoofden met groote gezinnen, als onbewuste aanklagers tegen de slechte loonregeling te weren.²⁾

Niettemin is deze bedenking niet van allen grond ontbloot, vooral, waar in het relatief gezinsloon meer gespecificeerd met de gezinsbehoeften, rekening gehouden wordt. De sociale gedachte heeft nog lang niet zulk een plaats in het hart des menschen veroverd, dat zij hem ten leidstar dient bij al zijn handelingen. Maar wat volgt hier weer uit? Dat hier nog een schoone taak voor de Overheid is weggelegd, namelijk om de

¹⁾ cf. Dr. van der Waerden *Gezinsloon en Kindertoeslag*, Drukkerij „Voorwaarts”, Rotterdam, blz. 25.

²⁾ cf. *Nieuw Nederland*, 15 Jan. 1920.

menschheid de behulpzame hand te bieden, bij het streven naar sociale gerechtigheid. Ze dient voor te gaan op het stuk van gezinsloon, evenals ze reeds is voorgegaan op het gebied van het verzekeringswezen. Het bezwaar toch, dat men nu heeft tegen gezinsloon, n.l. de onmogelijkheid van doorvoering in het private leven, gold immers ook voor de verzekering van den arbeider tegen ongevallen en den ouden dag, vóór het tot standkomen der organisatie.

Wat pensionneering is voor den ambtenaar en den werkman in publieken dienst, is de ouderdomsverzekering voor het particuliere bedrijf. Waar deze verzekering in Overheidsbedrijf al mogelijk was, vond zij aanvankelijk ook in het eigenbelang een schier onoverkomelijken hinderpaal voor de toepassing bij private ondernemingen, totdat de Overheid aan haar roeping gehoor gaf, om het zwakke te steunen, waar dit in verdrukking komt. ¹⁾

De verzekeringswetgeving heeft, wat de Overheid in haar eigen dienst als goed werkgeefster kon bereiken, ook voor het private leven mogelijk gemaakt. Zoo zal het ook met gezinsloon moeten gaan. Wat de gemeente Arnhem ondernam, was een stap in de goede richting. Het feit, dat het niet in de eerste plaats de roeping eener gemeente is, om de hand aan den ploeg te slaan, behoeft niet tot afkeuring te leiden van het loffelijk streven om, zolang de Staat niet ingrijpt, dezen binnen engeren kring te vervangen, opdat het hem een spoorslag zij, om zoodra mogelijk in het algemeen belang de taak der gemeente over te nemen. ²⁾

Wanneer deze maatregel succes zal hebben zal er voor het Rijk, alle reden bestaan, om een algemeene regeling te maken,

¹⁾ cf. *Nieuw Nederland*, 15 Mei 1918.

²⁾ cf. Beraadslagingen Gemeentelijk kinderfonds Arnhem, t.a.p., ble. 149.

geldende voor het geheele land. Mochten te zijner tijd de bedrijfsorganisaties zich zoodanig ontwikkeld hebben, dat, zij het met behulp van het verplichte lidmaatschap, het gansche bedrijf uitsluitend uitgeoefend wordt door georganiseerde patroons en werklieden, dan is het collectief contract het aangewezen middel, om wat eertijds de Staat deed, over te nemen. Want vanaf dat oogenblik kan verkregen worden, dat werkelijk de arbeidsvoorwaarden voor alle werknemers, wat de minimumbepalingen betreft, gelijk zijn. Dit blijve het ideaal, dat dusdanige regeling van het loon, dat in verhouding staat tot de grootte van een arbeidersgezin, allereerst door „selfhelp” d. i. door actie van het georganiseerde bedrijfsleven tot stand gebracht worde.

Inmiddels blijve de rechtmatige Overheidsbemoeiing inzake gezinsloon, als een gewaardeerde hulp en gids, dankbaar geaccepteerd.

Waar de Overheid evenwel van de noodzakelijkheid van haar ingrijpen op het particulier terrein nog niet overtuigd is, ga zij altijd op eigen gebied voor. Als goed werkgeefster heeft zij voor allen een goed voorbeeld te zijn.¹⁾ Reeds uit dit oogpunt mag de Overheid niet achterblijven met een gezinsloonregeling voor haar werknemers. De Overheid kan zoo gemakkelijk van haar geheel eigenaardige positie gebruik maken. Zij is geen particuliere werkgeefster, wie het te doen is, om tegen het kleinst mogelijke loon den grootst mogelijken arbeid te laten verrichten. Reeds lang heeft zij dat meer of minder duidelijk erkend en toegepast ten opzichte van hare ambtenaars en onderwijzers. Deze allen toch hebben een opklimmen-

¹⁾ cf. Voor het recht en den plicht van den Staat om op het loon invloed uit te oefenen, v. Z w i e d i n e c k—S ü d e n h o r s t, t.a.p., blz. 131—137.

de salarisregeling, waarbij natuurlijk gedacht werd aan de met de jaren stijgende behoeften, in de eerste plaats wel door vermeerdering van het gezin des ambtenaars.

En dat op het goed voorgaan hier goed volgen volgt, leert de practijk. Want het is juist teekening, dat in die landen, waar de Overheid het voorbeeld geeft, al meer en meer bij arbeiders enz. in handel en industrie en bankwezen ook het inzicht veld wint, dat in de toekomst kindertoelagen een wezenlijk bestanddeel van hun loon (salaris)regeling zullen moeten uitmaken. Met name in Duitschland is men vrijwel algemeen in de moderne arbeidersbeweging tot dit inzicht gekomen.

Zoo schreef de *Vorwärts* in een hoofdartikel *Lohn und Lebenshaltung* ¹⁾ „Der Arbeitslohn soll mindestens die Summe „darstellen, die der Arbeiter für die Reproduktion seiner „Arbeitskraft braucht, d. h. mit anderer Worten: der Arbeits„lohn soll dem Arbeiter nicht nur seine nackte Existenz garan„tieren, sondern darüber hinaus die Gründung und Erhaltung „der Familie, Erziehung der Kinder und Anderes ermö„glichen”.

En 't andere groote orgaan der sociaal-democr. arbeiders, de *Hamburger Echo* ²⁾ meende, dat voortaan de arbeidersorganisaties geen contracten meer moesten afsluiten, waarin geen kindertoelagen zijn opgenomen.

Van een te grooten drang naar Overheidsbedrijven ³⁾, zij men, tengevolge van invoering van gezinsloon in publieken dienst niet al te zeer bevreesd. Immers van periodieke verhoogingen ware eenzelfde resultaat te vreezen, maar de ervaring heeft geleerd, dat zulk een vrees ongegrond was. Van

¹⁾ cf. No. van 4 December 1919.

²⁾ 5 Januari 1920.

³⁾ cf. *Fabius Schetsen en Studiën* Maart 1919, no. 1.

een grooten toeloop in het Overheidsbedrijf viel, tengevolge van periodieke verhoogingen niets te merken. Evenmin zal dat, naar men veilig kan aannemen, het geval zijn met een gezinsloonregeling. Maar al bestond voor het gevreesde eenige grond, dan ligt hierin toch voor de Overheid geen reden, om niet op den ingeslagen weg voort te gaan. Want wat als bezwaar aangemerkt wordt, is in wezen geen bezwaar, eerder een voordeel. Immers, een groote toeloop van werknemers naar het overheidsbedrijf dwingt de particuliere werkgevers, om, willen zij over voldoende arbeidskrachten kunnen beschikken, hun arbeidsvoorwaarden te herzien, wat juist het beoogde doel was.

Toch zal de toepassing alsdan steeds nog beperkt blijven tot groote kapitaalkrachtige bedrijven, wier leiders niet uit economische overwegingen aan ongehuwde werkkrachten de voorkeur behoeven te geven, boven werklieden met een talrijk gezin. Slechts de bloei der ondernemingen kan de ondernemers in staat stellen de groote sociale gedachte in hun bedrijven in practijk te brengen. Behalve in kapitaalkrachtige bedrijven kan het voorbeeld der Overheid ook opgevolgd worden in takken van nijverheid, waar de organisatie sterk ontwikkeld is. Zoo is in het collectieve contract in de textielindustrie bepaald, dat er een fonds gevormd zal worden voor een uitkeering aan groote gezinnen.

Buiten deze gevallen zal het voorbeeld der Overheid niet veel uitwerking hebben, omdat het zaad der naastenliefde door het eigen belang verstikt wordt. Tot werkdadig ingrijpen in het particuliere bedrijf zal de Overheid dan geroepen zijn, zoolang de particuliere organisaties voor het opnemen van een gezinsloonregeling nog niet rijp zijn.

Verschillende wegen staan hier voor haar open.

Dr. Hitze noemt als eerste middel om verbetering te

brengen in de tegenwoordige loonregeling den *spaarplicht* voor minderjarige arbeiders ¹⁾)

De patroons moeten hiertoe meewerken en de practijk kent dan ook voorbeelden.

De beperking van den spaardwang tot den minderjarige heeft dubbelen grond. Vooreerst is de behoefte bij hem bijzonder sterk. In de tweede plaats is bij hem ook de doorvoering van den spaardwang het gemakkelijkst, wijl de heffing der spaargelden op dezelfde wijze kan geschieden als de betaling van verzekeringspremies. De beteekenis van den spaarplicht ligt vooral in de paedagogische waarde. Vermelding verdient hier ongetwijfeld, dat ook het Leidsche Rapport van de Commissie ²⁾) tot onderzoek van de salarissen en loonen der verschillende ambtenaren, beambten en werklieden in dienst der gemeente Leiden op den spaarplicht wijst, hoewel het desbetreffend voorstel der genoemde Commissie door den Leidschen Gemeenteraad niet werd aangenomen. Doch de Commissie achtte deze bezwaren gering tegen de groote voordeelen, aan den spaarplicht verbonden.

Bovendien heeft de practijk elders geleerd, dat het spaar-instituut na eerst heftig bestreden te zijn geweest, eenmaal ingevoerd, al spoedig zich in de algemeene sympathie mag verheugen. In een bericht over de gunstige resultaten van den spaarplicht in Duitschland leest men, dat de tegenstand tegen den maatregel, die aanvankelijk zeer groot was, is verdwenen, ja zelfs zien velen met genoegen hun tegoed steeds stijgen, terwijl men dikwijls vrijwillig nog bijdragen bij de verplichte gaat voegen.

Het tweede middel door *H i t z e* voorgesteld, is de invoering

¹⁾ cf. *Kath. Soc. Weekblad* 1918 nos. 34, 35, 36.

²⁾ cf. *Blz.* 19—22 van het Rapport.

eener verzekering ten bate van gezinnen, die met een groot aantal kinderen gezegend zijn, een zoogenaamde *oudersverzekering*. Terwijl bij den zooeven genoemden spaardwang, aan iederen inlegger slechts zooveel wordt terugbetaald, als hij zelf heeft ingelegd (met bijvoeging van de rente), houdt de verzekering rekening met de behoeften van de verzekerden. Hitze slaat voor, om een afzonderlijke verzekering in te voeren, ten bate van ouders van groote gezinnen, waaraan alle arbeiders, alle patroons en ook de Staat zouden moeten bijdragen en waaruit dan bij de geboorte van een kind een zekere uitkeering zou worden betaald.

Het is echter de groote vraag of een andere oplossing niet beter is, en wel die, welke bij de loonregeling zelf rekening houdt met het aantal kinderen.

We hebben in het eerste Hoofdstuk als onze meening uiteengezet, dat de kindertoeslagen een element van het loon waren en nu kan het niet anders dan verwarrend werken voor de toepassing van het beginsel, op particulier terrein middelen aan te wenden, die geheel buiten het loon omgaan.

Aan dit bezwaar ontkomt nu het *Rijkskinderfonds*.

Dit instituut, zooals dit door Prof. Aalberse voorgeslagen wordt, schijnt daarom wel het meest aangewezen middel te zijn. Door die verplichte verzekering dan, in aansluiting aan de andere sociale verzekeringen, heeft de werkgever geen vóór- of nadeelen van het indienstnemen van gehuwd of ongehuwd personeel.

Echter dient er op te worden gewezen, dat al was het alleen maar om den administratieven rompslomp te vermijden, dit systeem van sociale verzekering behoort te worden vervangen door een, dat opkomt uit de geconcentreerde bedrijven, zoodra de omstandigheden dit toelaten.

Intusschen zal de invoering in het private bedrijf, niet op een dergelijke Rijkskinderverzekering behoeven te wachten. Een regeling voor alle burgers staat een geleidelijke invoering niet in den weg. Zooals ziekteverlof, pensionneering enz. geleidelijk kwamen, zoo zal ook een gezinsloonregeling naar gezinsgrootte niet behoeven te wachten op een regeling voor allen.

Doch voor alles is noodig het besef, dat een betere waardering van het grootere gezin een eisch der gerechtigheid is. Waar dan dat besef meer doorbreekt, zal de practijk middelen weten te vinden, waardoor de kosten der gezinstoelagen zoo worden omgeslagen over alle burgers, dat het voor den particulieren werkgever geen verschil uitmaakt of zijn arbeider gezinsverzorger is of niet en hooger of lager inkomen ontvangt.

Dit ééne moet slechts voor oogen gehouden worden, dat voor de toepassing van gezinsloon in het particuliere leven niet van één maatregel heil verwacht zal kunnen worden.

Terecht zegt C h. A n t o i n e in *Cours 'd'economie sociale*:¹⁾
 „Une illusion frequente dans la matière qui nous occupe c'est
 „d'exiger un remède unique, prompt, efficace, qui du jour au
 „lendemain ramène l'aisance dans toutes les familles ouvrières;
 „c'est demander un miracle ou poursuivre une chimère. Ne
 „cessons pas de le répéter, que la question des salaires est
 „étroitement liée à l'ordre social tout entier; un regime des
 „salaires equitable et stable ne peut être obtenu que par une
 „sage et progressive evolution de l'ordre economique actuel.
 „Indiquons les principaux moyens, qui ont été proposés pour
 „obtenir un relèvement des salaires. Ce sont l'intervention
 „directe de l'Etat, la charité, l'action privée, individuelle ou
 „collective, l'action indirecte de l'Etat”.

¹⁾ t.a.p., blz. 688.

Eveneens v. Z w i e d i n e c k - S ü d e n h o r s t, t.a.p., blz. 134.

Het *hoogere loon* zal dan *verhaald* moeten worden op de *consumenten*. Hierin ligt echter voor sommigen een bezwaar. Immers, het is er om te doen, om het werkelijk loon en niet om het geldloon hooger op te voeren. De theorie van het „rechtvaardig loon” staat of valt met de mogelijkheid om een werkgever, die in dienst heeft een arbeider, wiens prestatie hem oplevert een halven hectoliter tarwe, er toe te brengen een loon te geven, waarvoor men een geheelen hectoliter kan koopen.

In 't algemeen zal het waar zijn, dat een ongezonde opdrijving van loonen den geheelen levensstandaard op hooger peil zal brengen en dientengevolge zal de verandering geen verbetering zijn.

Maar het is de vraag of van een meer billijke verdeeling van het loon, eenzelfde resultaat verwacht kan worden.

Immers, een ruimere salariering van gehuwden met groote gezinnen, zal gepaard kunnen gaan met een besparing van hetgeen aan ongehuwden te ruimschoots werd uitgekeerd, zoodat het totale aan loonen uitgekeerde bedrag gelijk blijft en er dus voor een prijsstijging der artikelen uit deze oorzaak geen reden is.

En mocht al de kindertoeslag er toe bijdragen de productiekosten te verhoogen, dan zal het nog niet in die mate zijn, dat de markt er een merkbaren invloed van zal ondervinden.

Een geringe verhooging der productiekosten zal, o. i. zonder dat het voor de consumenten een noemenswaard verschil maakt, op deze verhaald kunnen worden.

Men moet dus ten deze wel onderscheid maken tusschen de poging, om door loonsverhooging het aandeel van de arbeiders in de opbrengst van het productieproces te vermeerderen, waarbij zij ten slotte zelf het gelag zullen moeten betalen en de

meer billijke verdeling van het voor loon beschikbare bedrag, waarop gezinsloon aanstuurt.

Principieel verweer wordt ten onzent nog van drie zijden geboden, n.l. uit het socialistische, oud-liberale en feministische kamp. Het groote bezwaar van socialistische zijde is, dat gezinsloon *de kracht der organisatie breekt*. Dr. v a n d e r W a e r d e n legde in zijn brochure: *Gezinsloon en Kindertoeslag*¹⁾ vooral het zwaartepunt in dit argument.

Voorop zij gesteld, dat dit gravamen niet zoo zeer de loonregeling zelf geldt, als wel ingegeven wordt door een tactische manoeuvre, om den klassenstrijd gaande te houden. De klassenstrijd staat in het middelpunt der beschouwingen en alles dient vermeden te worden, wat dien klassenstrijd kan doen luwen.

Stellen wij ons voor een oogenblik op het standpunt van den klassenstrijd, geldt dan hetzelfde bezwaar, dat men nu heeft tegen gezinsloon, ook niet voor de huidige salarisregeling, waarbij de gezinsverzorgers zoover achterstaan bij hun ongehuwde of kinderlooze collega's? Zoo het één den klassenstrijd zal breken, zal dit dan ook niet van het andere gezegd moeten worden; òf de klassenstrijd is in weerwil van de huidige salarisregeling onmiskenbaar, maar dan zal ook gezinsloon daarin geen verandering brengen, òf de klassenstrijd is een hersenschim, die slechts door kunstmatige bewerkingen een schijn van werkelijkheid krijgt.

Aangezien dit laatste voor een ras-echten socialist tot de onmogelijkheden hoort, zal ook gezinsloon in de eenheid der arbeidersklasse evenmin (of evenzeer) verdeeldheid brengen als dit van de huidige salarisregeling kan gezegd worden. Dus op

¹⁾ *Gezinsloon en Kindertoeslag*, blz. 28.

dezen grond kan, consequent geredeneerd, zelfs een socialist niet tegen gezinsloon zijn.

Terecht zei dan ook de heer *Wibaut* in zijn praeadvies voor de Juristenvereniging in 1913: ¹⁾

„Er is in het beginsel „ongelijk loon voor gelijke arbeids-
„levering”, van het oogenblik af dat die ongelijkheid begint
„boven een standaardloon en zich aanpast aan de meerdere be-
„hoeften, b.v. naar den maatstaf van den omvang van een
„gezin, niets, dat in strijd is met eenig beginsel van den
„klassenstrijd”.

Men krijgt den indruk, dat de reden, waarom de S. D. A. P. en vooral de organisaties niet aan den kindertoeslag willen, eigenlijk een andere is dan het behoud der eenheid in de arbeidersklasse. Veeleer schijnt de oorzaak van het verzet tegen kindertoeslag te zijn, dat men bang is, met het accepteren van den kindertoeslag de kip te slachten, die de gouden eieren legt: men heeft de gezinnen noodig als „trekos” als motor, bij iedere loonsverhooging. Want de eenheid der arbeidersklasse, is niet zoo in gevaar als men wel opgeeft. Terecht is dan ook opgemerkt, „dat onder de arbeiders, wat dit betreft veel meer solid-
„dariteit heerscht, dan theoretici, die er buiten staan, meer-
„malen meenen. Wanneer de arbeiders zelf regelingen moeten
„maken, dan rekenen zij wel met het kindertal. Zij doen dat
„bij uitkeering bij staking en ook bij de regeling der werk-
„loozenverzekering. Op allerlei manieren trachten de arbeiders
„het zoover te brengen, dat met die eischen in hun gezin, wel
„terdege rekening gehouden wordt”. ²⁾

Hoe men nu het argument kan aanvoeren, van het brengen van verdeeldheid onder de arbeiders, is een raadsel.

¹⁾ Praeadvies *Wibaut*, t.a.p., blz. 124.

²⁾ cf. *Beraadslagingen Gemeentel. kinderfonds*, t.a.p. blz. 154.

In strijd met het socialisme kan gezinsloon dan ook niet wezen. Dit is door verschillende socialistische voorvechters gevoeld. Zoo schreef de heer Frank van der Goes, die juist op dit gebied, de beste voorlichter en denker van zijn partij genoemd kan worden, in zijn brochure over dit onderwerp: ¹⁾ „Het herstel van arbeidskracht, wijl het levenskracht „is, vereischt niet enkel de reproductie van de arbeidskracht, „besteed door het lid van het gezin dat werkt. Het omvat de „levensmiddelen noodig voor het gezin”.

Een tweede bezwaar uit dezen hoek is, dat „loon naar behoefte” in het socialisme een andere beteekenis heeft, dan in het kapitalisme. ²⁾ Loon naar behoefte is alleen door te voeren in den socialistischen toekomststaat en niet in de huidige kapitalistische samenleving.

Toegegeven, dat de meest consequente toepassing van het beginsel slechts mogelijk is in de toekomst bij een geheel andere organisatie van onze maatschappij. Waarom echter, mag gevraagd worden, zou dit beletten in de huidige maatschappij reeds 'n aanvang te maken met gedeeltelijke toepassing van een goed, een hooger sociaal beginsel.

Leerplicht tot 18 jaar wordt reeds door velen noodig geacht. Moet men dan tegen leerplicht tot 14 jaar zijn, als het andere nog niet mogelijk is?

Den ouden arbeider 'n onbezorgden levensavond te verzekeren, is zeker veel beter dan hem een pensioentje van f 2 per week op 70-jarigen leeftijd te geven. En toch is dit laatste in de Kamer aangenomen. ³⁾

In gezinsloon wordt dan verder gezien een *middel om het*

¹⁾ F. v. der Goes. *De arbeidskracht*, Amsterdam, C. L. G. Veldt, 1900, blz. 59.

²⁾ cf. Praeadvies Wibaut t.a.p., blz. 127.

³⁾ cf. *Nieuw Nederland* 22 October 1918.

Neo-Malthusianisme te bestrijden. We hebben reeds als onze opinie weergegeven, dat een dergelijke gedachte aan het begrip van gezinsloon vreemd is, hoewel velen, met name van Katholieke zijde ¹⁾ juist op dezen grond heil van het instituut verwachten.

Niettemin kunnen we toegeven, dat de kindertoeslag in dit opzicht eenige waarde kan hebben, zooals ook het geval is met andere sociale voorzieningen, als verbetering van woningtoestanden e. d. Echter zijn dit alle slechts middelen, die in de tweede plaats komen. Het neo-Malthusianisme is een zedelijk kwaad, dat niet alleen met materieele middelen kan bestreden worden, maar in de eerste plaats door zedelijke en geestelijke argumenten en door den menschen verantwoordelijkheidsbesef voor eigen daden bij te brengen.

Afgezien van het feit, dat een dergelijk geestelijk kwaad, niet door materieele voordeelen te schenken, is te bestrijden, zooals de geschiedenis trouwens en in het oude Rome en in Frankrijk van thans leert, miskent een dergelijke opvatting de bron van het Neo-Malthusianisme.

Ten onrechte wordt dit in verband gebracht met de treurige sociale omstandigheden, waaronder de menschen leven. Deze materialistische verklaring van het Neo-Malthusianisme is er echter absoluut naast, omdat dit niet is opgekomen in de lagere kringen van het volk, waar men met angst en vrees de geboorte van een kind tegemoet ziet, maar in de kringen van de „upper ten”, in de kringen, waar men hoe langer hoe meer ging leven voor weelde en genot. ²⁾

Niet, dat in vele gevallen armoede en gebrek niet tegen

¹⁾ cf. *Centrum* 13 Febr. 1920.

²⁾ cf. *Beraadslagingen Arnh. Gemeentelijk Kinderfonds, t.a.p.*, blz. 157.

kinderbezit doen opzien en, dat door die factoren het geboortecijfer niet een merkbaaren invloed ondervindt. Uit de statistieken blijkt juist dat gehuwden zich hoe langer hoe meer in hun kinderbezit beperken ¹⁾ en dit is waarlijk niet alleen tengevolge van het Neo-Malthusianisme. ²⁾ De kinderbeperving uit armoede moet daarom niet verward worden met die, welke het gevolg is van het Neo-Malthusianisme.

Een vierde bezwaar, dat men tegen gezinsloon oppert is, dat het niet bevorderlijk is voor het streven, een *hooger grondloon* te krijgen. Want voorziet men in de speciale behoeften van een groot gezin, die een ongehuwde niet heeft, dan zal, zoo die bijslagen in de extra behoeften blijken te voorzien, de noodzakelijkheid van een hooger grondloon niet zoo zeer gevoeld worden.

Nemen we voor een oogenblik de juistheid dezer consequentie aan, dan moeten we ons verbazen over het feit, dat juist in de gelederen dezer opposanten voorstanders van schoolvoeding, schoolbaden enz., kortom van Moederschapszorg gevonden worden. Want geldt van deze maatregelen niet precies het zelfde? Zullen ook zij, die door de verlichting van deze

¹⁾ Zie het grafisch overzicht der huwelijken en geboorten, samengesteld door M r. M e t h o r s t, Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Eveneens *Katholiek Sociaal Weekblad*, 17e Jaargang, no. 34. En eindelijk K. O l d e n b e r g *Der Geburtenrückgang und seine treibende Kräfte*.

²⁾ H i t z e noemt t.a.p. negen oorzaken van achteruitgang op: alcoholisme, sexueele ziekten, Neo-Malthusianisme, de moeilijkheid der huishouding bij groote gezinnen, stijging der levensstandaard van alle maatschappelijke klassen, de vroege emancipatie der kinderen ten opzichte van hunne ouders, woningnood, deelneming van vrouwen en meisjes aan landbouw, handel en industrie en ten laatste de voornaamste en diepste oorzaak: het verval van godsdienst en geloof.

maatregelen gebaat zijn, niet minder vurig staan tegenover den eisch van hooger grondloon?

We laten deze inconsequentie voor rekening van deze opposanten en gaan thans over tot beantwoording der vraag, of werkelijk het drukken van het grondloon het gevolg zijn zal van invoering van gezinsloon. Het is zonder eenigen twijfel juist, dat het toekennen van toelagen in verband met de grootte van het gezin een behoorlijke basis voor salariering niet in den weg mag staan maar daarnaast moet dan worden gezegd, dat bij een goede basis van bezoldiging juist het stelsel van gezinstoelagen aan dat bezwaar niet onderhevig is. Gezinsverzorgers, toch zullen bij verhooging van het grondsalaris nog meer belang hebben dan anderen, aangezien zij meer dan hun ongehuwde collega's kunnen constateeren of het grondloon al dan niet noodzakelijk is.

In de *index cijfers*, waarvan natuurlijk een ieder, zoowel ongehuwd als gehuwd arbeider kennis kan nemen, is bovendien een veel objectiever maatstaf gegeven. Uit deze methode om de gemiddelde prijsbeweging te constateeren valt met zekerheid af te leiden of het grondloon al dan niet te laag is. Het gevaar voor het drukken van het grondloon, tengevolge van de invoering van den kindertoeslag is dus niet bijzonder groot. Wel kan worden toegegeven, dat, zoo het gevaar om het algemeen minimum voor allen te drukken mocht bestaan, dit nog verkleind wordt, als men met den toeslag begint bij het vierde kind.¹⁾

Doch ook aan het relatief beginsel, waarbij men bij het eerste kind reeds het loon verhoogt, is het drukken van het grondloon niet inhaerent. In ieder geval ligt deze opzet niet ten grondslag aan het instituut. Men heeft dit wel beweerd op grond

¹⁾ cf. *Beraadslagingen Gemeentelijk Kinderfonds Arnhem*, t.a.p., blz. 153.

van het door ons gemaakte bezwaar tegen de huidige salaris-actie, dat het groote gezin steeds gebruikt wordt, om het salaris omhoog te brengen ook voor de kleine gezinnen.¹⁾

Evenwel wij kunnen niet inzien, waarom alleen de gezinsbehoeften en niet de individueele, voldoende aanleiding kunnen zijn tot loonsverhooving.

Een vijfde principieel bezwaar is, dat het een ondraaglijke gedachte is, dat daar naast elkaar arbeiden twee arbeiders, die beiden hetzelfde werk verrichten, terwijl de één een hooger loon ontvangt dan de andere, alleen omdat hij meer kinderen te zijnen laste heeft.

Wij gevoelen niet, dat dit *wrevel* kan verwekken. Allezins beantwoordt 't aan het rechtsgevoel, wanneer degeen, die voor zoo veel zwaarder financieele verplichtingen geplaatst is en in afhankelijke positie verkeert, hooger uitkeering ontvangt voor den arbeid, die hem de voorziening in het levensonderhoud moet verzekeren.

In het buitenland, in de Duitse steden, waar de kindertoeslag reeds lang bestaat, is dan ook van die onderlinge jalouzie niets gebleken. Trouwens, ook ten onzent is de ervaring bij die groepen, waarvoor deze voorziening werd getroffen, anders. Predikanten ontvangen een salariering, verschillend naar de grootte van het kroost, terwijl ook bij het honorarium van de professoren aan één onzer universiteiten gelijke gedragslijn gevolgd wordt.

Allezins rechtvaardig wordt zoodanige regeling door de belanghebbenden geacht en van conflicten, om die reden werd niets vernomen. Er bestaat geen reden aan te nemen, dat hun rechtvaardigheidsgevoel zooveel fijner ontwikkeld is dan dat

¹⁾ Notulen Staten van Noord-Holland, Buitengewone zitting van 8 Juni 1920, blz. 52.

van andere groepen, dat zij alleen rechtvaardigheid zouden weten te betrachten.¹⁾ De juistheid van deze veronderstelling leert trouwens ook de praktijk in andere opzichten. Immers kennen wij talrijke andere voorbeelden van ongelijk loon voor gelijk werk, waarvan gezegd kan worden, dat ze in elke categorie van menschen voorkomen. Om er een te noemen: de periodieke verhoogingen. Of zal iemand, die in het genot is van die periodieke verhoogingen meer presteeren, dan zijn collega, die ze ontbeert. Veeleer zal het tegenovergestelde het geval zijn. Immers periodieke verhoogingen worden niet uitgekeerd als gevolg van meerdere prestatie, maar louter op grond van utiliteitsoverwegingen van den werkgever, om nl. verzekerd te zijn van een zekere stabiliteit in zijn personeel, om het personeel aan ambt of betrekking te binden. Intusschen wordt ook in deze gevallen geen jalouzie gezien tusschen de betrokkenen.

Niet het *rechtsbesef* wraakt dan ook den kindertoeslag, maar het socialistische rechtsbesef. Zeer terecht is wel eens gevraagd, „hoe het dan straks zal gaan in de communistische maatschappij, waar ieder presteert wat hij kan en neemt wat hij „noodig heeft en een arbeider met vier kinderen waarschijnlijk „in 't algemeen niet meer zal presteeren, dan een arbeider met „twee kinderen, maar toch krachtens het feit, dat hij vier heeft, „meer zal nemen”.²⁾

Ten slotte wordt ook tegen gezinsloon het verwijt gericht, dat het is een *middel van bedeeeling*, terwijl zij, die dit zeggen, zich vaak met schoolvoeding en schoolbaden der kinderen kunnen verzoenen, alsof deze dingen niet veel meer op den naam

¹⁾ Notulen Staten van Noord-Holland, t.a.p., blz. 61.

²⁾ cf. *Beraadslagingen Gemeentelijk Kinderfonds Arnhem*, t.a.p. blz. 201.

van bedeeïing aanspraak konden maken. Tot zelfs in Christelijke arbeiders- en onderwijzerskringen heeft men deze suggestie weten te doen doordringen. Dat er echter geen vernedering in gevoeld wordt door de meest hoogstaande leerkrachten moge blijken uit het rapport der Salariscommissie van het Genootschap van Leeraren aan Nederlandsche Gymnasia, bestaande uit de heeren Dr. J. H. F. Bloemers, Dr. C. P. Gunning, Dr. E. Mogendorf en Dr. C. K. Nugteren, welke heeren unaniem verklaarden onder punt 5: „Invoering van huwelijks- en kindertoelagen, is beslist noodzakelijk” en hiervan, blijkens hun toelichting, terecht verheffing en veredeling der dienstverhoudingen en opvattingen verwachten. ¹⁾

Eveneens nam de Afdeeling Amsterdam van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers het voorstel-Gerhard betreffende kindertoelagen-salarieering aan. De Afdeeling Amsterdam van de Leeraren M. O. requesteerde met de afdeelingen Den Haag en Rotterdam om kindertoelagen.

Maar niettegenstaande deze getuigen, gaat men voort kindertoelagen verachtelijk te verwerpen. In stee van de gezinnen op te bouwen, breekt men ze af door allerlei maatregelen, die in strijd zijn met den aard van een gezin, welke saamgevat worden onder den naam van Moederschapszorg, onlangs in het partij-program der S. D. A. P. opgenomen.

Nog van een anderen kant wordt, zooals we zeiden, principieel verweer geboden tegen gezinsloos, n. l. uit den *oud-liberalen* hoek. De alleen-dienstprestatie theorie bekoort aldaar nog veler harten. Mr. van Houten heeft in zijn praeadvies van de Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek in 1913, nog een lofredde op deze theorie afgestoken. ²⁾ Loon naar werk

¹⁾ cf. *Nieuw Nederland* 25 Maart 1919.

²⁾ Praeadvies v. Houten 1913, t.a.p., blz. 51.

blijft volgens hem de eenige en uitsluitend billijke regeling. Bevrediging van behoeften moet uit dat loon gevonden worden. Stijgen de behoeften, dan moet men zijn salaris zien te vermeerderen door er harder voor te werken of anders, moet men maar de tering naar de nering zetten.

Zoodra echter de bevolkingsvermeerdering te snel gaat, komen er moeilijkheden. Op een gegeven moment zal dan het oogenblik aangebroken zijn, waarop de gelegenheid tot loonnenden arbeid, niet meer bevorderd kan worden. Een crisis breekt uit, waarin bij kinderbeperking alleen heil gevonden kan worden.

Vraag en aanbod van werkkrachten, in vrijheid concurrerende, behooren niettemin grondslag der loonbepaling te zijn; de behoeften van den arbeider kunnen een minimum aanwijzen, maar moeten overigens buiten aanmerking blijven.

En onder de vrije en onbelemmerde werking dier economische krachten is het loon precies wat het zijn *kan*. Hiermede is volstrekt niet gezegd, dat de verkondigers dezer loonleer er iets op tegen zouden hebben het arbeidsloon, zoo het mogelijk ware, te verhoogen.

Maar het is, legt Mr. N. G. Pierson ons uit, de schuld van de toeneming der bevolking, dat de stijging der loonen zoo ver bij de toeneming van de productiviteit van den arbeid achterblijft.

„Laat ons dan, zonder vooralsnog in een waardeering te treden van de voor- en nadeelen der maatschappelijke ordening, de vraag trachten te beantwoorden, die hierboven is gesteld. Vanwaar, ondanks het toenemen der voortbrenging en de vermeerdering der kapitalen, geen aanzienlijke verhooging van het peil der arbeidsloonen? Wij meenen, dat de verklaring hiervan moet gezocht worden bij den sterken aanwas,

„dien het cijfer der bevolking, zoowel in Europa als daarbuiten, heeft ondergaan. Dit was het treurig correctief. De som van goederen, die aan den arbeider wordt toebedeeld, is wel degelijk aangegroeid, doch het getal van hen, die daaruit hun inkomen putten, is het in weinig mindere mate. Daardoor werd belet, dat de verdeeling op een voor den arbeider bij toeneming gunstiger voet geschiedde, hetgeen anders zeer stellig het geval zou zijn geweest”.¹⁾

Welk standpunt moeten we nu tegenover deze opvatting innemen?

Terecht wijst de heer R. K u y p e r er op, dat wij de laatste jaren, tengevolge van de toepassing van het Neo-Malthusianisme, een beperking van de procreatie hebben beleefd, zoodat men zich in burgerlijke kringen angstig heeft afgevraagd: waar moet het naar toe? En toch blijft, behoudens in korte tijdperken van hoog-conjunctuur, de werkloosheid, de relatieve overbevolking bestaan. Men ziet dus, dat tegen de enorme overbodig making van de arbeidskracht door de technische ontwikkeling, zelfs de sterkste procreatiebeperking van de laatste jaren niet is opgewassen. Men vergeete hier ook niet, dat zoodra de bevolking wordt beperkt, het aanbod van arbeidskracht relatief wordt verminderd, daarmee het arbeidsloon stijgt en dientengevolge weer een meer dan gewone prikkel wordt geschapen tot nieuwen invoer van „machines”.²⁾

Ook aan de procreatiebeperking zit dus veel meer vast, dan de oud-liberale theorie vermoedt. Wel bestaat er een groot verschil tusschen de huidige procreatiebeperking, waartoe met het oog op den particulieren welstand van een gezin wordt

¹⁾ *Leerboek der Staathuishoudkunde*, blz. 258, 1e druk.

²⁾ cf. *Verslag Alg. Verg. Vereen. voor de Staath. en de Statistiek* Leiden 4 October 1913, blz. 21.

overgegaan en de bevolkingsbeperking, die noodig zou zijn om evenwicht tusschen vraag en aanbod van arbeidskracht in de maatschappij te bewerkstelligen, maar het resultaat had toch hetzelfde moeten blijven.

Met instemming hebben we daarom deze citaten aangehaald, omdat hieruit blijkt, dat de theorie van den vrijen loop van vraag en aanbod zich zelf veroordeelt. Door den ongedachten gang van zaken heeft genoemde theorie de vuurproef, waaraan ze onderworpen was, niet kunnen doorstaan. Dit behoeft nu niet te leiden tot wanhoop aan de huidige productiewijze, maar wettigt toch de conclusie, dat er aan de verheerlijking van de vrije werking der wet van vraag en aanbod wel iets hapert, dat ze plaats moet maken voor een loonpolitiek, die met de verschillende schakeeringen van het maatschappelijk leven, met name met de gezinsverhoudingen, rekening houdt en welke ontegenzegglijk een loon moet verwerpen, dat gelijk is voor gehuwden en ongehuwden, kinderloozen of huisvaders.

Hoe komt men eigenlijk aan de leuze? Vroeger was gezins- en huwelijksplicht vanzelfsprekend voor iederen normalen man of vrouw en kinderbezit een zegen. De ongehuwde of kinderlooze werd beklaagd of geminacht. Daardoor was er geen of weinig verschil in behoeften tusschen menschen van eenzelfden kring. En daardoor was toenmaals deze gelijkheid op zichzelf niet in strijd met de oorzaak, die deze gelijkheid bracht, n. l. het zuiver commercialisme, dat op de arbeidsmarkt voor dezelfde arbeidswaar, denzelfden prijs betaalt in eenige periode. Zeer zeker was die prijs vooral toen, — en is hij dat nog meestal — te laag voor gewone gezinsbehoefden. ¹⁾

Doch nu deze behoeftegelijkheid absoluut niet meer bestaat

¹⁾ cf. Mevr. v. Toel op adres der V. O. E. G. 12 October 1916, aan den raad der Gemeente Amsterdam.

en bewust ingrijpen, door de Overheid en vakbonden, regeling begint te brengen in dit zuiver materieel gebeuren, terwille van den mensch, die meer is dan een handelsobject, is het vasthouden aan dit zuiver commercieel standpunt onbegrijpelijk en onverdedigbaar. Argumenten voor het vasthouden aan dit stelsel kan men dan ook tevergeefs zoeken. Men spreekt zich vaak uit voor „gelijke loonen”, zonder dat men weet waarom. Er zijn voorstanders, die althans een poging doen om deze onbewezen leuze te rijmen, met het gemeenschaps- d. i. gezinsbelang en zeggen, alsof er niets om hen veranderd is op gezinsgebied: „Het salaris zij gelijk, doch zoo hoog, (??) dat men er met een gezin (??) van kan leven.”

Niettemin bleef de *Staatscommissie-Stork* tot het instellen van een onderzoek naar de regeling van de salarissen der burgerlijke Rijksambtenaren, zich op het standpunt der alleen dienstprestatie stellen, toen zij in haar Rapport als haar meening te kennen gaf, „dat naar het inzicht der Staatscommissie, „mannen en vrouwen, gehuwden en ongehuwden bij gelijke „dienstprestatie een gelijke bezoldiging behooren te genieten”.¹⁾ Wie den arbeid verricht heeft alzoo geen invloed op de taxeeering.

De vraag door de Regeering aan de Staatscommissie gesteld, „of en zoo ja, in hoeverre, het toe te kennen salaris verband „dient te houden met de sterkte, in dit verband met de be- „hoeften der gezinnen” werd dus ontkennend beantwoord.

„Het is aan de aandacht der Commissie niet ontgaan”, aldus luidt het desbetreffend bescheid, „dat er redenen zijn van „ethischen en persoonlijken aard, om bij de bezoldiging der „ambtenaren te onderscheiden tusschen de gehuwden en de „kostwinners eenerzijds en hen, die slechts levensonderhoud

¹⁾ Rapport Staatscommissie-Stork, pag. 22.

„voor hun persoon behoeven anderzijds. Ontkend kan ook niet worden, dat nu reeds de Staat met de persoonlijke omstandigheden rekening houdt. Intusschen op het punt een nieuwe regeling voor te dragen, meent de Staatscommissie, gelet ook op de omstandigheden, waaronder de bijslagen van allerlei aard zijn ontstaan, dat in een algemeene salarisregeling, de persoonlijke omstandigheden, waaronder een ambtenaar zijn dienstbetrekking vervult, niet in aanmerking moeten worden genomen.

„Bijslagen aan gehuwde ambtenaren of voor kostwinnenschap in 't algemeen, noch bijslagen voor het bezit van een bepaald aantal kinderen of voor den weduwnaar (of de weduwe) met minderjarige kinderen, zijn in het voorstel begrepen.

„Evenmin wordt rekening gehouden met de persoonlijke gegoedheid van den ambtenaar. Zeer wel heeft de Staatscommissie begrepen, dat volkswelvaart en volksgezondheid in een geregeld en goed verzorgd huwelijksleven hun basis hebben en, dat geen gebied van kinderverzorging voor den Staat onverschillig is, maar dit wettigt niet de conclusie, dat bij de regeling van het loonvraagstuk der ambtenaren incidenteel moet worden beslist voor een bescheiden — zij het belangrijk deel der natie, op welke wijze de gelijkheid tussehen gehuwden en ongehuwden (een maatschappelijk vraagstuk) moet worden bewaard of verkregen.

„En met des te meer vertrouwen kan de juistheid van dit standpunt worden aanvaard, wanneer er op wordt gelet, dat in de particuliere bedrijven aan den werknemer, loon naar prestatie wordt toegekend''.¹⁾

¹⁾ cf. Rapport der Staatscommissie Stork, blz. 21 en 22.

De Staatscommissie staat dus geheel en al op het alleen-dienstprestatie-standpunt en wel op *drieërlei grond*:

a. De omstandigheden, waaronder de bijslagen werden verleend, waren van geheel exceptioneelen aard.

b. De erkenning van het algemeen belang, dat betrokken is bij de gelijkheid tusschen gehuwden en ongehuwden, wettigt niet de conclusie, dat hiertoe bij de regeling van het loonvraagstuk der ambtenaren, incidenteel maatregelen genomen moeten worden.

c. Ook door de particuliere werkgevers wordt loon naar prestatie toegekend.

Al heel sober mogen deze motieven genoemd worden. Allereerst behoeft het feit, dat bepaalde omstandigheden bepaalde maatregelen noodig maken, niet te leiden tot het aannemen van een geheel exceptioneel karakter dier maatregelen.

Maatregelen kunnen, door bepaalde omstandigheden, onwederstandelijk worden, zonder toch van tijdelijken aard te zijn.

In antwoord op het tweede bezwaar zouden wij, onder verwijzing naar wat wij reeds zeiden in verband met Moederschapzorg juist willen poneeren, dat de loonregeling juist de aangewezen weg is, om tot het doel te geraken, dat ook de Staatscommissie zich voor oogen stelt.

Wat het derde bezwaar betreft, hebben we reeds betoogd, dat de Overheid hierin geen aanleiding behoeft te zien, om haar gedragslijn naar die van het private leven te regelen.

Maar bovendien heeft de Overheid reeds andere dingen gedaan, die bij de particulieren niet voorkomen. Zijn het Rijk en gemeente immers niet een van de eersten geweest, met het georganiseerd overleg? Is de gemeente niet ongeveer de eerste geweest met de arbeidsreserve? Men wil toch ook niet zeggen,

dat in dit geval de arbeiders betaald worden naar hun prestatie.

Als men een arbeidsreserve heeft, kan men zeker niet volhouden, dat men op goede gronden geen meerder loon kan geven voor meerdere kinderen.¹⁾

In geen enkel opzicht kunnen de bezwaren der Staatscommissie tegen gezinsloon „schlagend” genoemd worden. Bovendien valt te wijzen op *enkele groote inconsequenties* in haar werk.

Allereerst haar *classificatie in 5 gemeenten*, waarop haar salarisregeling is gebaseerd. Wat is dat anders, dan een rekening houden met de „persoonlijke omstandigheden waaronder een ambtenaar zijn dienstbetrekking vervult”?

Op een andere inconsequentie wees de heer **R u t g e r s** in de Tweede Kamer, dat er n. l. van het aanvaarden der prestatie, als den eenigen maatstaf geen sprake is in het werk der commissie maar, dat ze daarentegen op verschillende punten zelf uitgaat van de behoeften van hem, die bezoldigd wordt. Zoo zegt de Commissie in haar Rapport o. a.: „Kort na den 23-jarigen leeftijd, wanneer rekening moet worden gehouden „met de mogelijkheid, dat de ambtenaar reeds een gezin heeft, „of hij althans in staat moet zijn om een gezin te vormen, „behoort aanspraak te bestaan op het loon van een volwassene, „dat in de eerste jaren betrekkelijk snel behoort te stijgen”.²⁾

Op den grondslag van behoeften is ook opgebouwd het stelsel van de *periodieke verhoogingen*. Er wordt vaak gezegd, dat deze worden toegekend op grond van verhoogde bruikbaarheid voor den dienst, doch de Staatscommissie motiveert ze op blz. 28 aldus:

¹⁾ cf. *Nieuw Nederland*, 15 Mei 1918.

²⁾ cf. Rapport der Staatscommissie-Stork, blz. 17.

„Als grond werd aangenomen, dat het meest behoorde te worden verdiend, wanneer, naar in 't algemeen kan worden aangenomen, de behoefte het grootst is.

Dergelijke inconsequenties treft men evenwel ook buiten het werk der Staatscommissie, onder de voorstanders der alleen-dienstprestatie-theorie aan.

Terecht wijst Prof. Mr. P. A. Diepenhorst erop, dat het argument tegen den kindertoeslag, *loon naar werk in hooge mate verdacht is*, „als acht wordt geslagen op de gedragingen „dezer zelfde klagers op ander gebied. De dienstverrichting, „moet, volgens hen, het loon bepalen. Stijgt het werk in be- „teekenis, dan zou een evenredige vermeerdering van het loon, „daarvan het noodzakelijk gevolg moeten wezen. Verwacht „mocht nu worden, dat zij, die op dit standpunt staan, geen „middel verzuimden, om tot beter waardeering van den ge- „leverden arbeid te geraken. De tijd alleen, waarin de arbeid „verricht wordt, geeft geen genoegzamen maatstaf voor het „loon. Alles komt aan op de geaardheid van het werk, dat tot „stand is gebracht. *Stukloon* moet dan rechtvaardig heeten „en men zou verwachten, dat zij, die met zoo groote sympathie „zich op het „loon naar werk” beroepen, warm voor het stuk- „loon zouden ijveren. Wij toonden echter uitvoerig aan, hoe „het tegendeel het geval is”.¹⁾

Op een andere inconsequentie uit dezen hoek wijst Prof. Diepenhorst t.a.p. Een toejuiching van het *premiestelsel* ware geheel in de lijn van de alleen-dienstprestatie-theorie. Evenwel onder hen, die vooraan staan in de principiele afkeuring van den kindertoeslag, ontwaart men juist de sterkste bestrijders van het premiestelsel.

¹⁾ Voorlezingen over de Economie, III, p. 147.

In al deze gevallen was een halsstarrig vasthouden aan de beproefde gedragslijn onmogelijk, maar in principe moet de dienstprestatie zich dan toch nog als maatstaf blijven handhaven.

Als men immers met gezinsbehoeften rekening gaat houden, dan mag men *andere subjectieve omstandigheden* zoo maar niet voorbijgaan. ¹⁾ Allereerst zij gewezen op het groote verschil tusschen gezinsbehoeften en andere individueele omstandigheden. Gevallen als ziekte van een der huisgenooten, zijn abnormale omstandigheden, terwijl de zaak van de gezinsformatie een gansch normale omstandigheid is.

Bovendien zijn bij huwelijk en kindertal geregistreerde objectieve criteria aanwezig, terwijl bij andere subjectieve behoeften allerlei wegen van fraude openstaan.

Maar afgezien van het verschil in karakter der onderscheiden behoeften, mag de onmogelijkheid, om met alle factoren rekening te houden, niet leiden tot algeheele onthouding.

Gaat men loon afmeten naar behoeften, zoo luidt een ander argument, dan rijst voor elk gezin *de vraag over welke inkomsten het beschikt* ²⁾ en zou kunnen beschikken. Bovendien ontvangt de werkman niet uitsluitend, wat hij van zijn patroon krijgt, ook heeft men te rekenen met de inkomsten der kinderen.

Natuurlijk moeten alle bronnen van inkomsten, bij het berekenen der behoeften, in aanmerking genomen worden. Evenwel zijn de verdiensten van beteekenis, buiten loondienst, voor den werkman betrekkelijk uitzondering. En met het tweede

¹⁾ cf. Notulen buitengewone zitting Staten van Noord-Holland 8 Juni 1920, blz. 58.

²⁾ cf. Notulen buitengewone zitting Staten van Noord-Holland 8 Juni 1920, blz. 45.

bezwaar wordt reeds terdege rekening gehouden, doordat men in loonregelingen den kindertoeslag laat ophouden op een bepaalden leeftijd, wanneer doorgaans de kinderen tot vermeerdering van het gezinsinkomen gaan bijdragen.

Er is wel tegengeworpen, dat overeenkomstig de redeneering van het familieloon, het loon van den arbeider ook voldoende moet zijn, om *zijn gebrekkige en behoeftige ouders te onderhouden*.

Immers, voor hen te zorgen is ook zijn plicht en zijn recht. Echter loopen beide gevallen niet in elk opzicht parallel. De onderhoudsplicht, n.l. hangt af van de beschikbare hoeveelheid goederen, die vereischt wordt om dien plicht te vervullen, terwijl het recht om een gezin te onderhouden tenslotte niet afhankelijk is van de behoeften van het gezin, maar van des werkmans waardigheid, van zijn eigen essentiele behoeften. De natuur heeft besloten, dat de familie zou worden onderhouden door haar hoofd. Maar de plicht, om zijn ouders te onderhouden, rust op geheel anderen grondslag. Want de normale gang van zaken is, dat de ouders zelf tegen zulke gevallen voorzorgsmaatregelen zullen genomen hebben.¹⁾

Ook is wel als bezwaar aangemerkt, dat als men eenmaal begint, met het ethisch element naar voren te schuiven, men *niet* moet *blijven stilstaan bij gezinsbehoeften*. Feitelijk is dan het heele beginsel „loon naar waarde” naar ethischen maatstaf onbehoorlijk. Immers uit dit oogpunt valt er wel wat op af te dingen, dat de toevallige leveraar van uiterst nuttigen of zeldzamen, maar b.v. ook zeer aangename arbeid, de hooge verkeerswaarde daarvan realiseert en dat omgekeerd, de zwoeger, de arbeider in onaangename, ongezonden arbeid of wien het nood-

¹⁾ *Ryan A living wage*, p. 119.

lot treft, veel soortgenooten te hebben, de lage verkeerswaarde realiseert. Kortom er zou in gezinsloon te weinig ethiek zitten en met het bestaansminimum zouden we ethisch niet toekunnen. ¹⁾

Laat het zijn, dat in vollen omvang aan het ethisch beginsel niet de plaats geruimd wordt of kan worden, die het toekomst, mag dit dan beletten de oplossing der kwestie te zoeken, waar die het meest knelt? Bovendien treft dit verwijt de subjectieve waardeschatting der menschen, waaraan waarschijnlijk bij elk loonstelsel, zelfs bij loon naar behoeften, dezelfde fouten zullen kleven.

Immers, ook dan zullen zich gevallen voordoen, b. v. grensgevallen tusschen twee categorieën van menschen, waarbij dan meerdere behoeften zonder voldoende motiveering, bevredigd moeten worden.

Maar dan blijft nog het laatste bezwaar: waarom wilt ge dien kindertoeslag alleen geven aan de arbeiders? Er zijn toch duizenden en tienduizenden *middenstanders*, die in dezelfde positie verkeerden. Wanneer ge daar het een of ander gaat koopen, denkt ge er toch niet aan om meer te betalen bij dengeen, die een groot gezin heeft, dan bij hem die een klein gezin te zijnen laste heeft.

Deze redeneering berust echter op een ernstig misverstand. Zij verliest uit het oog het fundamenteel onderscheid tusschen de positie van den arbeider en dengeen, die als zelfstandig ondernemer optreedt. Een arbeider deelt niet in de winst en draagt niet mede in het verlies, terwijl de arbeider op verschillende manieren in zijn arbeid wordt belemmerd.

De ondernemer is daarentegen geheel vrij in zijn handelwijze,

¹⁾ Zie betoog van Prof. v. Embden. Verslag Vereen. Staatshuishoudkunde en Statistiek, t.a.p., pag. 23.

maar hij moet dan ook de lusten en de lasten van zijn onderneming dragen. Op deze wijze moet het verschil tusschen den arbeider en den ondernemer worden geconstrueerd.¹⁾

Tenslotte is nog van *feministische zijde* bezwaar gerezen tegen gezinsloon. Allereerst wordt in dezen loonvorm gezien een *aanslag tegen de pas vermeesterde vrijheid der vrouw*.

„De vrouw wil niet langer of niet weer in het huishouden zijn, „iemand wier werk beschouwd wordt als van luttel waarde. „Waarom zou de man een toeslag ontvangen voor het onderhoud zijner vrouw? Het is een wanbegrip, dat hij haar onderhoudt. Zij onderhoudt zichzelf door haar werk in huis, dat „door anderen zou moeten worden verricht, welke daarvoor „betaald zouden moeten worden, indien zij er niet was.

„Wilt gij de vrouw behouden als de moeder in huis, dan moet „gij haar in daden toonen, dat gij haar arbeid waardeert en de „vrouw zelve moet, in de jaren voor haar huwelijk, voorraad „maken, voorraad aan levenskracht en levenslust door arbeid, „voorraad in geld om haar onafhankelijkheid ook in het huwelijk „nimmer behoeven prijs te geven, voorraad voor moeilijke tijden, „die misschien komen zullen, als ziekte of dood het gezin binnentreden. De moderne vrouw laat zich niet meer onderhouden, „haar arbeid is anders dan die van den man, maar niet van „minder waarde. Het is gewoon vreeselijk, wanneer de vrouw „ieder cent van den man moet aannemen. Hoeveel te erger „zou het nog worden, als de man het geld niet zelf verdiende, „maar een gedeelte zich liet toebedeelen”.

Ziedaar het feministisch standpunt, zooals het op de Jaarvergadering van het Nationaal Verbond van Gemeente-Ambtenaren

¹⁾ cf. Notulen buitengewone zitting Staten van Noord-Holland, 8 Juni 1920, blz. 135.

in Nederland, 15 Juni 1920 te Utrecht gehouden, vertolkt werd.¹⁾

Te waardeeren valt het streven om tot een betere waardeering te geraken van den arbeid der vrouw in de huishouding.

Terecht is het verwijt, dat al te vaak vergeten werd, dat wat de vrouw aldaar verrichtte, mede in het algemeen belang was.

Te laken echter is, zooals de zaak van feministische zijde wordt voorgesteld, alsof de vrouw niet meer is dan een hulp in de huishouding, die desnoods ook door een ander kan verricht worden. Man en vrouw staan niet los van elkaar om elk iets bij te dragen tot in standhouding van het gezin. Een dergelijke opvatting miskent den aard van het gezin, d. i. een duurzame vereeniging van man en vrouw, waarvan de man het hoofd is. Daarin ligt niets, dat vernederend is voor de vrouw, noch eenige geringschatting van haar arbeid.

Integendeel is haar taak en voornamelijk de wijze, waarop ze die uitvoert, van het grootste belang voor de maatschappij.

Daarom is het ook een onjuiste voorstelling, om wanneer zij van den man als hoofd van het gezin de middelen ontvangt, om haar taak te volvoeren, van een aalmoes te spreken. In het loon van den man behoort de waardeering van het werk der vrouw tot uiting te komen. Want de man int niet het loon voor zichzelf, maar als hoofd der echtvereeniging, wordt het hem uitgekeerd voor den arbeid door hem verricht en waartoe hij niet het minst door de zorgen van zijn vrouw werd in staat gesteld.

Bovendien moet toch ook het veel geprezen systeem van gemeenschapszorg, waarbij van staatswege aan de vrouw moederloon wordt toegekend, om haar diensten te waardeeren beneden haar waardigheid zijn. Immers, even ondraaglijk moet het voor

¹⁾ cf. *De Gemeente-Ambtenaar* 26 Juni 1920.

de vrouw blijven, uitkeeringen van den Staat te ontvangen, welke, zooals gezegd, veeleer het karakter hebben van bedeeling, dan kindertoelagen.

Zoo min op de vrijheid der vrouw tegenover den man, door gezinsloon inbreuk wordt gemaakt, zoo min boet zij ook door dit systeem haar *onafhankelijkheid in de maatschappij* in.

Gelijke waardeering toch genieten man en vrouw voor hun maatschappelijk werk. Althans zoo leert de praktijk, waar kindertoelagen ingevoerd zijn, dat het grondloon voor man en vrouw hetzelfde blijft.¹⁾

De vrijheid, welke dus zoo hoog opgeheven wordt, is dan ook niet zoo in gedrang als men zou vermoeden.

In gezinsloon ligt juist een opkomen voor de vrijheid van hen, die op de hoogste moreele gronden een huwelijk en een groot gezin plicht en recht achten.

Die vrijheid nu is alleen te bereiken met de invoering van kindertoelagen. Zonder gezinsloonregeling is er alleen vrijheid voor die vrouw, die geen kinderbezit begeert en voor haar, die dit tot hoogste levensgeluk en levensvervulling acht, blijft niets over dan de laagste en grievendste dwang tot ongehuwd blijven.

Een tweede misverstand, dat in het feministisch betoog veelal uitkomt is, dat het *volstrekt niet zeker is, dat de man het meerdere loon, dat hij bij wijze van kindertoelagen ontvangt, aan zijn vrouw zal afgeven*, zoodat het instituut dan alle effect mist.²⁾ Toeh is dit een argument, dat men tegen elke loonsverhooging zou kunnen aanvoeren, omdat het in geen enkel opzicht zeker is, dat deze aan de vrouw ten goede komt.

¹⁾ cf. O.a. de salarisregeling voor onderwijzers(essen) in Zweden, vermeld in *Nieuw Nederland* 15 Maart 1918.

²⁾ cf. Notulen buitengewone zitting Staten van Noord-Holland 8 Juni 1920, blz. 48.

En waarom zouden trouwens ook alleen onder de vaders van groote gezinnen, zulke slechte mannen worden aangetroffen, die een belangrijk deel van wat aan het huisgezin toebehoort, daar aan onttrekken. Zulke mannen vindt men toch evengoed onder de vaders van een klein gezin en onder de mannen zonder kinderen.

In de derde plaats heerscht in feministische kringen de vrees, dat *door kindertoeslag de positie van den man ten koste der vrouw versterkt* wordt.

In het Verslag van het commissie-onderzoek in de Staten van Noord- Holland leest men: „dat wanneer bij vergrooing „van het gezin de zorgen van de vrouw in grooter mate toenemen dan die van den man, het gezinsleven omlaag gaat en „de groote zegeningen, de groote vreugde, de groote heerlijkheid van het hebben van een groot gezin, minder hoog zullen „worden aangeslagen”.¹⁾

Ook op de meergemelde Jaarvergadering van het Nationaal Verbond van Gemeenteamttenaren werden dergelijke uitlatingen gehoord:

„Met kindertoeslag blijft het werk van den man gelijk, voor „de vrouw wordt het zwaarder, het aandeel in de vreugde blijft „voor man en vrouw gelijk.”²⁾

Het recht van kinderbezit, dat een heel groot voorrecht behoort te zijn, zal door den man niet meer op prijs gesteld worden, doordat het hem als heel gewoon voorkomt, welks gewicht hij niet voelt, doordat de lasten ook niet meer op hem drukken, terwijl door deze schrille tegenstelling de positie der

¹⁾ cf. *Economische Kroniek* van Prof. Mr. P. A. Diepenhorst in *Stemmen des Tijds*, Utrecht, Ruys, 9e Jaarg. 1920, III, blz. 83.

²⁾ cf. *De Gemeente-Ambtenaar* 26 Juni 1920

vrouw er nog achteruit gaat. Wat beiden behooren te dragen, wordt op de schouders van één gelegd.

Hierin schuilt veel misverstand. Waarlijk door het toestaan van een kindertoeslag kan de vader niet op zijn lauweren gaan rusten. Het blijft een worstelen, om het dagelijksch brood, maar eenigermate wordt voor hem die worsteling verzacht op een wijze, die niet zijn energie doodt, maar veeleer prikkelt.

Maar al was het gevolg van het gezinsloon, dat het gezinshoofd van alle financieele lasten bevrijd werd, dan zou het van een weinig verheven opvatting der ouderlijke macht getuigen, den omvang van deze macht te beperken tot de geldelijke zijde.

Immers, hiermee is de taak, die op den huisvader rust, geenszins ten einde. Wanneer de financieele zorgen van zijn schouders genomen zijn, resten hem toch nog de bemoeienissen aan de opvoeding zijner kinderen verbonden.

Van even weinig beteekenis, als de vorige bezwaren is het gravamen, dat de *grootte gezinnen niet met geld uit den grond gestampt kunnen worden*. Het geringere kindertal spruit voort uit gemakzucht. De menschen willen genieten, daarentegen niet de verantwoordelijkheid van een groot gezin dragen. De zucht is er nu eenmaal en met die zucht dient rekening gehouden te worden.¹⁾

Hetzij verre van ons in dit opzicht van geldelijke maatregelen veel heil te verwachten. De menschen zullen door groote toelagen niet van hun dwalingen bekeerd worden. Maar de gevolgen, die hun handelwijze voor anderen heeft, die een anderen kijk op de zaken hebben mogen en kunnen wel worden afgewend. Willen sommigen alleen leven voor uitgaan, enz. dan

¹⁾ cf. *De Gemeente-Ambtenaar* 26 Juni 1920.

moeten zij dat zelf weten, maar des te rechtvaardiger wordt het de vaders van groote gezinnen in hun zorgen te hulp te komen, opdat kinderbezit niet wordt kinderlast.

Dan kan er niet mee worden volstaan te zeggen, dat in kinderbezit een ideëel genot gelegen is, dat de ouders van een groot gezin per slot van rekening, op een andere wijze genieten, dan het kinderlooze echtpaar.

Ontegenzeglijk is dat waar, maar de strijd om het bestaan zal zich toch meer in het eerste geval, dan in het laatste doen gevoelen en, door hierin meer eerlijke verhoudingen aan te brengen, stijgt het ideëele meer, dan dat het weggenomen wordt.

Overigens moet men het niet zoo nauw nemen met die schoone leuzen, welke in feministische kringen aangeheven worden. Het gezinsloon wordt juist bepleit, op grond van de lessen der practijk, die leeren, dat er van die verheven beginselen niets terecht komt. Het sparen der ongehuwden bestaat veelal slechts in naam, zoodat men hiervan niet te veel moet verwachten.

HOOFDSTUK IV.

CONCLUSIE.

Geroepen om in dit Hoofdstuk ons standpunt tegenover het instituut van gezinsloon uiteen te zetten, wekt het allereerst bevreemding, dat de theorie van het rechtvaardige loon op zooveel verzet stuit, temeer, omdat ze geenszins kan beschouwd worden, als het product van een bepaalde geestesstrooming.

Hoewel zij haar bakermat heeft bij de Roomsche sociologen, is het toch niet een specifiek Roomsch onderwerp. In de practijk blijken mannen van onderscheiden opvattingen op religieus en politiek terrein als aanhangers van deze theorie te kunnen worden beschouwd.

Ze vormt dan ook louter een kwestie van rechtvaardigheid. Het is een billijke, een Christelijke eisch, dat de arbeider zich en de zijnen behoorlijk kan voeden en kleeden. Al te zeer wordt dit vergeten door de richting, die in den arbeid een koopwaar ziet, die als alle andere „waren” den invloed der economische wetten ondervindt. Zoo beschouwd zou de mensch er wezen om den arbeid, in plaats van den arbeid om den mensch, terwijl toch de arbeid wel moet zijn het *middel* van bestaan, maar nooit mag worden het *doel* van 's menschen bestaan.

Dit immers is de aard van den arbeid, dat die den mensch is gegeven als een middel om in zijn nooddrift te voorzien, waaruit dan ook onmiddellijk volgt, dat de mensch van de vruchten van zijn arbeid moet kunnen leven.

Immers, in Gods uitspraak, dat de mensch in het zweet zijns

aanschijns zijn brood zal eten, ligt tweeërlei: een belofte en een straf. Zijn bestaan wordt hem gewaarborgd, zij het alleen langs den weg van inspannenden arbeid. De z. g. „economische theorieën” zien alle het laagste punt in de individueele behoeften van den arbeider, omdat Gods scheppingsordinantie, passeeren van die grens niet toelaat. Maar al moge de practijk dwingen daarin het minimum te leggen, dan toch kunnen niettemin ethische overwegingen vorderen daaraan uitbreiding te geven tot gezinsbehoeften. Deze eisch moest meer op den voorgrond treden, naarmate de ontwikkeling van het grootbedrijf, voor den gezel al meer en meer den toegang tot het patroenschap sloot. In den tijd der gilden was er van een loonstelsel in den huidige vorm nog geen sprake. De toestand, waarin de gezel verkeerde, was niet die van loondienaar, maar van leerling. Niet zoodra zijn de gilden afgeschafft of de meest kundigen, maken van de pas verkregen vrijheid gebruik, om met behulp der zich sterk ontwikkelende technische wetenschappen zich boven hun vroegere collega's een machtspositie te veroveren. Daarbij kwam, dat hoe langer hoe meer voor het kapitaal de leus werd samenwerking, terwijl voor den arbeid het individualisme als het hoogste heil werd verkondigd, zoodat, terwijl het kapitaal nog gesterkt werd door vereeniging, de arbeid door gedeeldheid werd verzwakt. De arbeider kwam hierdoor in steeds beklagenswaardiger toestand. Schrille tegenstelling tusschen rijk en arm was het gevolg.¹⁾

Dit behoefde daarom toch niet te leiden tot afkeuring van het arbeidscontract als een onrechtvaardig instituut. Immers de huidige maatschappelijke orde is niet door menschen gemaakt en niemand is dus ook in staat een nieuwe maatschappij

¹⁾ Dr. Friedrich Kleinwächter *Das Einkommen u seine Verteilung*, Leipzig C. L. Hirschfeld, 1896, blz. 165.

te bouwen, evenmin als hij verantwoordelijk kan gesteld worden voor de oude. „De maatschappij, waarin wij leven, is historisch gegroeid en in dien historischen groei is heel wat „scheef gegroeid, maar niemand is voor die maatschappij „geheel verantwoordelijk”.¹⁾

Dies hebben we met die maatschappelijke toestanden (we mogen ze goed- of afkeuren), slechts rekening te houden en er onze loontheorie op te baseeren.

De bron van het kwaad vloeit dan ook niet zoo zeer voort uit het looncontract zelf, dan wel uit een verkeerde opvatting over den aard van dat contract. Als zeer onjuist moet worden verworpen de opvatting, die in het arbeidscontract een koopcontract ziet en den arbeid met koopwaar op één lijn stelt.

Het is vooral de verdienste van Brentano daarop gewezen te hebben.²⁾

In de eerste plaats kan de arbeidskracht van den persoon des arbeiders niet gescheiden worden, waaruit voor den arbeider twee nadeelen voortvloeien:

a. De arbeider kan minder gemakkelijk een koper voor zijn arbeidskracht vinden, dan een koopman voor zijn waren. Deze brengt desnoods bij een minder gunstige markt in zijn eigen land, zijn goederen ver over zee naar den vreemde, maar dit kan de arbeider niet, of althans heel moeilijk doen.

b. De arbeider komt hierdoor altijd in een zekere afhankelijkheid.

In de tweede plaats, kan de onvermogende arbeider, voor

¹⁾ Beraadslagingen Arnh. Gemeentel. Kinderfonds, *Gemeentebld*, 16 Febr. 1920, blz. 152.

²⁾ *Arbeitergilder der Gegenwart*, 2 Br. Leipzig 1871 en 1872 en zijn latere geschrift *Das Arbeitsverhältnis gemäsz dem heutigen Recht*, Leipzig 1877.

den verkoop van zijn arbeidskracht geen gunstig tijdstip afwachten.

Ten slotte brengt de kapitaal-krachtige producent, bij het dalen van de prijzen, zijn waren niet op de markt, maar behoudt ze voor betere tijden. Bij het dalen der loonen zal juist een ruim aanbod van arbeidskrachten gezien worden, doordat de werkman, nu hij minder gaat verdienen, elders bijwerk zal zoeken.

Tegen die vereenzelviging van het arbeidscontract met het koopecontract, kwam ook op Minister L o e f bij de behandeling van de wet op het arbeidscontract. Minister D r u c k e r had gesproken van „arbeidskracht ter beschikking stellen”, waarop Minister L o e f terecht opmerkte, dat de arbeidskracht niet van den mensch is los te maken. In zijn Memorie van Toelichting op het wetsontwerp schreef hij aldus: ¹⁾

„De arbeidsovereenkomst wordt in art. 1637a gedefinieerd „als de overeenkomst, waarbij de eene partij, de arbeider, zich „verbindt om in dienst van de andere partij, den werkgever, „tegen loon gedurende zekeren tijd arbeid te verrichten.

„Deze definitie wijkt af zoowel van die, gegeven door M r. „D r u c k e r, als van die, voorgesteld bij het ontwerp van den „Minister C o r t v a n d e r L i n d e n. Zij wijkt in zooverre af „van het ontwerp-D r u c k e r, dat zij de uitdrukking „beschik- „baar stellen van de arbeidskracht”, vermijdt. Deze uitdruk- „king toch, door M r. D r u c k e r volgens het spraakgebruik „van verschillende schrijvers gebezigd en waarin de opvatting, „welke de overeenkomst als een huurovereenkomst beschouwt, „aan den dag komt, schijnt niet volkomen juist te zijn. De arbeids- „kracht is toch onafscheidelijk aan den arbeider verbonden.

¹⁾ cf. C. S m e e n k, *Voor het Sociale Leven*, 1914, *Libertas*, blz. 80.

„Arbeidskracht, hetzij spierkracht, hetzij denkvermogen, is niets anders dan de macht, om arbeid te verrichten. Alleen de arbeider heeft over die macht te beschikken. Evnmin als b. v. zijn gehoor of zijn gezicht, kan de arbeider zijn arbeidskracht van het lichaam afzonderen en daarover een ander de beschikking geven. Hij kan niet meer dan zich verbinden, waar hij het hem geschonken vermogen tot arbeiden, in actie brengt, het resultaat van die in werking gestelde arbeidskracht aan een ander af te staan”.

Hieruit volgt, dat de theorie, welke den arbeid als koopwaar beschouwt, grove misslagen moet begaan.

De arbeider, die bij een patroon in dienst treedt, doet lang niet hetzelfde als iemand, die een hoeveelheid suiker verkoopt, zooals het geliefde voorbeeld bij de klassieken luidt. Het arbeidscontract is geen koop en verkoop van een zaak. Niet, dat in deze materie, voor analogie geen ruimte kan worden opengelaten. Zeer wel kan worden toegestemd, dat verschillende eigenschappen van het koopcontract ook in het arbeidscontract te bespeuren zijn, zoo b. v. de wet van vraag en aanbod, die voor beide geldt. Maar wel dient men er zich voor te wachten, door die analogie misleid te worden en fundamentele beginselen van het eene contract onvermijdelijk te achten voor het andere.

Het arbeidscontract is dus een dienstcontract, een overeenkomst, waarbij de arbeider zich verbindt, op zekere voorwaarden in dienst te treden van een werkgever. Die voorwaarden nu hadden, sinds de economische verhoudingen anders geworden waren, moeten gaan verschillen van die uit het gildentijdvak, m. a. w. men had den arbeid anders moeten gaan waardeeren.

Het karakter van dienstverdrag dwingt er toe.

Het loon behoort immers de resultante te zijn van de waarde, die de arbeid voor de ondernemers heeft (de marktwaarde zoo men wil, als men maar steeds de boven geciteerde verschilpunten van den arbeid met de eigenlijke „waren" in het oog houdt) en de waarde, die de arbeid voor den arbeider zelf heeft, (de gebruikswaarde). Dat tengevolge van de huidige maatschappelijke orde de marktwaarde het meest haar invloed doet gelden, zoo zelfs, dat de arbeider zich ter beschikking van een ondernemer moet stellen voor een loon, dat voor hem niet de gebruikswaarde van zijn arbeid realiseert, doet niets af aan deze stelling. Hier kan hoogstens uit voortvloeien, dat de economisch zwakkere, hetzij door vereend optreden, hetzij met behulp van den Staat, gesteund moet worden. Nu is het natuurlijk een feit, dat de arbeid van een gehuwd werkman voor dezen een grootere waarde vertegenwoordigt, dan voor den ongehuwde. Juist, omdat de loondienst uitsluitend of althans hoofdzakelijk zijn bron van inkomen is.

Daarom is het een eisch der rechtvaardigheid, dat zich in het loon ook de „gebruikswaarde" van den arbeid voor den arbeider afspiegelen zal. ¹⁾

Men zegt wel, dat het geen zuiver standpunt is om toeslag, dus loonsverhooging, te geven voor iets wat met den arbeid niets te maken heeft.

Maar principieel staat de kwestie niet zoo, dat naast de factoren arbeid en individueele behoeften bij de loonbepaling nu nog met een derden factor nl. de grootte van het gezin dient rekening gehouden te worden. Immers het arbeidscontract is

¹⁾ cf. Artikel van Mej. Naber in *Vragen des Tijds*, Jan. 1921. Voor de schrijfster is het de vraag of de waarde van den arbeider als persoon, zocwel als de waarde van den door dezen geleverden arbeid rijst in geval van huwelijk.

een verbintenisscheppende overeenkomst tusschen den werkgever en zijn arbeider en niet met diens gezin. Het arbeidscontract zou dus op zichzelf, zonder meer, den werkgever geenerlei verplichting kunnen opleggen, ook geen correlatieve, om in de onkosten van het gezin van den arbeider te voorzien, evenmin als noodzakelijk uit het looncontract zou voortvloeien de eisch om den arbeider, die geen flauw begrip had van den godsdienst, godsdienstonderwijs te laten geven.¹⁾

Maar wel heeft het voorwerp van het arbeidscontract een andere waarde gekregen voor één der partijen en dit raakt ook onmiddellijk de andere zich verbindende partij nl. den werkgever.

Reeds zijn er onder de factoren, die heden op de loonbepaling invloed hebben, bij, die rechtstreeks slaan op de waarde, die de arbeid voor den arbeider zelf heeft. Zoo vindt de arbeid in de eene landstreek, dorp of stad een andere waardeering dan in de andere, om de eenvoudige reden, dat de arbeid op verschillende plaats voor den arbeider verschillende waarde heeft. Evenmin als het nu den werkgever onverschillig mag zijn, waar zijn ondergeschikte den arbeid verricht, evenmin mag hij de omstandigheden, waaronder dit geschiedt over het hoofd zien. Een gehuwd man met een groot gezin, zal een andere waardeering behoeven, dan zijn ongehuwde collega. Gezien, dat men reeds in sommige opzichten rekening houdt met de waarde van den arbeid voor den arbeider zelf, wordt het des te onbillijker, dat dit met den voornaamsten factor, de gezinsvorming, niet geschiedt.

Gezinsloon verwerpen beteekent dan ook ingaan tegen de lijn der ontwikkeling.

¹⁾ cf. Ch. Antoine, *Cours d'Economie sociale*" t.a.p. blz. 670.

Ook de oorlog heeft ons de juistheid van deze stelling doen inzien. Deze periode heeft de noodzakelijkheid van een loon, evenredig aan de gezinsbehoeften doen gevoelen.

Iedere loonsverhoging werd gevraagd en verkregen op grond der dure levensmiddelen. De nood der gezinnen werd bij elke loonactie in schrille kleuren geteekend en het behoeften-element in sterker mate dan voorheen op den voorgrond gebracht. Men kan toch immers moeilijk uit de loonsverhoging afleiden, dat de „marktwaarde” van den arbeid zooveel gestegen was; integendeel, men kan veilig zeggen, dat de „alleen-dienstprestatie-theorie” door de feiten gelogenstraft is. De behoeften spelen onmiskenbaar een rol bij de loonbepalingen.¹⁾

Niettemin heeft het langdurig miskennen van deze waarheid zich gewroken in de gezinsverhoudingen. Andere factoren mogen er ook toe meegewerkt hebben, voor een belangrijk deel is de achteruitgang op het gezinsgebied toch toe te schrijven aan het verwaarloozen van den plicht om zoodanige loonen uit te keeren, die voorzien in de gezinsbehoeften²⁾

De lasten aan het opvoeden van kinderen verbonden, werden veel te zwaar. Zoolang nu nog maar het Christelijke geloof in de harten leeft, getroost men zich blijmoedig de noodige opofferingen, maar waar de materialistische levensbeschouwing indringt, groeit de kinderschuwheid. Daarom moet behalve op verdieping van het moreele bewustzijn van het volk het streven gericht zijn op verlichting der maatschappelijke toestanden.

¹⁾ cf. Praeadvies B. en W. van Arnhem over Gemeentelijk Kinderfonds, *Gemeentebld*, 16 Febr. 1920, blz. 141.

²⁾ cf. de aantekeningen ontleend aan een artikel *Der Geburtenrückgang und seine treibenden Kräfte* van K. Oldenburg, vermeld in *Nieuw-Nederland*, 15 Juli 1918.

Willen we evenwel met dit laatste succes hebben, dan moeten we een open oog hebben voor de veranderde gezinsverhoudingen.

Brengt de historische gang van zaken mee, dat kinderloosheid bij talrijke groepen als een gewenschte regel, uit wat oorzaak dan ook, wordt beschouwd, dan is differentieering geboden, om niet een al te schromelijke onbillijkheid te doen ontstaan. Want (en dit heeft de oorlog ons ook geleerd) het loon voor allen zoo hoog op te voeren, dat ook het groote gezin steeds in goede conditie verkeert, is economisch onmogelijk. In de behoeften der gezinnen wordt door zulk een regeling niet of slechts ten deele voorzien. Want daarbij zijn de gezinnen slechts „de trekossen” bij elke loonactie, terwijl de ongehuwde lieden zich slechts laten meerijden, zich telkens verblijdend in het vooruitzicht van een toekomst, waarin zij slechts de vruchten plukken. Want is het beoogde doel bereikt en heeft de levensstandaard zich aangepast bij den nieuwen loonstandaard, dan blijkt in den toestand der groote gezinnen niet veel verbetering gekomen te zijn. Integendeel, deze zijn er niettegenstaande de loonen gestegen zijn, nog op achteruit gegaan. Want wat is het geval? De ervaring leert dat ongehuwde lieden in een zekere categorie den toon aangeven, de leefwijze van hun stand bepalen en de behoeften telkenmale opvoeren.¹⁾ Daartoe bestaat vooral veel kans in den eersten tijd na een loonsverhoging. Waar de ongehuwden dan ongetwijfeld hun inkomen zien vermeerderd, zal de verbetering van positie zich uiten in een „leven boven zijn stand”, waar hun gehuwde collega's machteloos tegenover staan, totdat hun tenslotte niets rest dan

¹⁾ cf. Officieel verslag van de mondelinge toelichting der V. O. E. G. wenschen voor de Staatscommissie. Stork vermeld in *Nieuw-Nederland*, 15 Juli 1918.

den weg te volgen, dien hun standgenooten aangeven. Zij hebben zich slechts aan te passen bij wat de ongehuwden als leefregel wenschen aan te nemen. Terwijl dus de reële waarde van hun loon niet noemenswaard verhoogd is, hebben zij om naar de eischen van hun stand te kunnen blijven leven, om hun stand op te kunnen houden, meerdere uitgaven gekregen. Blijkt de last, die hierdoor aan de groote gezinnen opgelegd wordt, te drukkend, dan wordt de wagen der loonactie weer voor den dag gehaald en op een nieuwe loonsverhooging aangestuurd. Deze rit wordt van tijd tot tijd herhaald, telkens wanneer de toestand der gezinnen ondraaglijk begint te worden; alles zeer ten gerieve der ongehuwden. ¹⁾

Ons antwoord op de vraag, wien men als „massgebend” moet aannemen voor de bepaling van het salaris: den vrijgezel dan wel den huisvader met een gemiddeld aantal kinderen, m. a. w. wat of de voorkeur verdient absoluut of relatief gezinsloon, kan daarom niet twijfelachtig luiden.

Een aparte salarisregeling voor gehuwden en ongehuwden, waardoor werkelijk aan de meerdere gezinsbehoeften tegemoet gekomen wordt, is naar onze meening, het eenige middel om uit de impasse te geraken. ²⁾

Onze sympathie gaat alzoo het meest uit naar het relatief gezinsloon. Het verantwoordelijkheidsgevoel, dat volgens velen bij absoluut gezinsloon het meest intact blijft, wordt naar onze meening waarlijk niet door kindertoeslag vanaf het eerste kind ondermijnd. Of men zou moeten meenen, dat dat

¹⁾ cf. Mr. Boman's, t.a.p. blz. 11.

²⁾ cf. *Kommunale Praxis*. Hierin wordt gezegd, dat de elementen, behoeften en prestatie bij een loonregeling nooit mogen worden verwaarloosd. Maar het behoeften-element is niet iets constants, ook niet iets, dat voor alle gezinnen precies hetzelfde is.

verantwoordelijkheidsgevoel staat of valt met het aanwezig zijn van overleg, spaarzaamheid of iets dergelijks. Echter leert de praktijk niet, dat bij meerdere welgesteldheid het verantwoordelijkheidsgevoel taant. Dat verder bij absoluut gezinsloon de meer standvastige waardebeplating van den arbeid aanwezig is, achten we, blijkens Hoofdstuk I, een onjuiste opvatting. Dit is toch ook het geval bij een toeslagregeling. Wij stelden ons juist op het standpunt, dat de arbeid het eenige zuivere criterium wezen kan.

Deze beweerde voordeelen van het absoluut gezinsloon kunnen ons alzoo niet bevredigen; daarentegen zijn de bezwaren, aan dezen vorm verbonden, van zooveel gewicht, dat wij ons zonder enig voorbehoud plaatsen op het standpunt van het relatieve gezinsloon.

Daarbij komt, dat de voorstanders van absoluut gezinsloon aan het standaardloon voor een „normaal gezin” in de meeste gevallen een toeslagregeling van groote gezinnen willen verbinden. Zou er dan niet alles voor te zeggen zijn, hiermede dan maar dadelijk met het eerste kind te beginnen?

Bovendien is het „normaal gezin”, waarop het absolute gezinsloon berust, een zeer rekbaar begrip. De een zal zeggen, dat het een gezin is met drie of vier kinderen, de ander, dat het een gezin is met twee kinderen. De Salariscommissie van de Staten van N.-Holland meende met het cijfer 2 niet ver beneden de waarheid te zijn.¹⁾

En wat voor verschil blijft er dan practisch in zulk geval tusschen absoluut en relatief gezinsloon?

Een regeling, die tot grondslag heeft gelijke salariering

¹⁾ cf. Notulen van de buitengewone zitting gehouden op 8 Juni 1920, blz. 44.

voor ongehuwden, kinderloozen en gezinsverzorgers, is bovendien *in de hoogste mate onrechtvaardig ten opzichte van laatste categorie van personen.*

Daarom zetten we o. i. met gezinsloon en met name met den kindertoeslag de eerste schrede op den beteren weg. Want dan komt de meerdere uitgave aan loonen aan hen, die ze het meest noodig hebben. Dan zullen we ook krijgen, zoo niet vrede en rust — want die zijn van andere factoren afhankelijk — dan toch wel meerdere bevrediging, doordat een einde zal worden gemaakt aan het euvel, dat inhaerent is aan het huidige loonstelsel, n.l. dat aan den eenen kant royaal en onbekrompen gegeven wordt en daarentegen tegenover anderen schriel en hard opgetreden.

Het merkwaardige is ook, dat waar het toelagsysteem eenmaal wordt toegepast, sterk op behoud wordt aangedrongen en dat men van afschaffing in 't geheel niet wil weten.

D r. v a n d e r W a e r d e n beschouwt dit in zijn reeds aangehaalde brochure ¹⁾ als een bewijs voor zijn stelling, dat kindertoeslag splitsing brengt in de eenheid der arbeidersklasse.

Zie maar naar de posterijen, zegt hij, daar had de opzet ook werkelijk succes. Immers, de gehuwden verzetten zich tegen elke actie voor afschaffing van den kindertoeslag. Intusschen zou men uit het streven, om de toelagen te behouden, met evenveel recht kunnen afleiden, dat ze de stoutste verwachtingen hebben overtroffen.

En wat weegt dan zwaarder, de klasseneenheid of het waarachtig geluk der individuen?

Maar niet alleen het individueel belang van den betrokkene,

¹⁾ *Gezinsloon en Kindertoelag*, blz. 25.

doch ook het algemeen belang vordert een salarisregeling, die rekening houdt met de gezinsgrootte.¹⁾

Want niet vergeten mag worden, dat een doeltreffende en juiste loonregeling moet worden opgebouwd in het bewustzijn, dat ze gemaakt wordt *ten bate van het volk*. Ook bij deze materie moet het volksbelang boven alles worden gediend. Het gezin is de voornaamste grondvorm van het maatschappelijk leven en hierop moet een loonsysteem opgebouwd worden. Het denkbeeld van gezinsloon nu vindt zijn grondslag in deze juiste gedachte.

Waar gezinsloon nu meerdere rekening houdt met de verschillende behoeften kan men bovendien ook zeggen, althans waar het op publiek terrein toepassing vindt, dat dit ook *in het belang van den dienst is*.

Stel u voor: een luie onbekwame slenteraar, mits blijvende buiten berisping en ontslag en, dat is al zeer gemakkelijk, strijkt elke week een loon op berekend voor een gezin van zeven, acht of meer personen. Door niets voelt hij zich aangevuurd, door veel, ja, door alles zijn werklust neergehaald tot een minimum. Zijn geheele doel is: zoo weinig mogelijk werk, zoo duur mogelijk verkoopen.

Hoe staat het nu met zijn collega gezinsverzorger?

Of hij hard of langzaam werkt, hij ontvangt geen cent meer voor zijn kinderen. Slechts bijverdiensten en overwerk na zijn dagtaak, geven eenige uitkomst. Toezicht helpt niet, aangezien de controleurs aan hetzelfde euvel lijden.

Promotie brengt hierin ook geen verbetering, daar dan dadelijk meerdere standzorgen de aandacht vragen.

¹⁾ cf. Request aan de Tweede Kamer, benevens het aan de voorzitters der Kamerfracties gerichte schrijven van de V. O. E. G. vermeld in *Nieuw-Nederland*, 15 Mei 1918.

Maar slechts tegemoetkoming aan de speciale positie-eischen, zal den ambtenaar in staat stellen, zich met zijn geheelen persoon aan zijn taak te geven, wat ongetwijfeld den dienst ten goede zal komen.

In het licht van een gezinsloonregeling moet ook beschouwd worden *de arbeid der vrouw in het gezin*.¹⁾ Onbillijk is, dat de waarde van een vrouw wordt bepaald, door hetgeen zij presteert in dienst van de Overheid. Indien een onderwijzeres in functie is, wordt haar arbeid op gelijke wijze gewaardeerd als die harer mannelijk collega's. Maar is diezelfde vrouw nu, wanneer ze een huwelijk aangaat en een gezin vormt voor de gemeenschap, zooveel minder waard geworden? Eerder is het tegendeel het geval.

De erkenning van de waarde nu tegenover de gemeenschap moet noodwendig leiden tot verwerping van de gelijkloontheorie. Reeds komt een streven op om de nadeelige positie, waarin de gehuwde vrouw verkeert, ten opzichte van de ongehuwde, te verlichten, echter met miskenning van het organisch karakter van het gezin.

We doelen op de maatregelen van „Moederschapszorg”, die de moeilijke taak van de schouders der moeder wil afnemen en den Staat opleggen. Maar hier zal het middel erger zijn dan de kwaal, want in stee van de gezinslasten te helpen verlichten, is men bezig den ondergang der gezinnen voor te bereiden. Voor deze fout heeft het gezinsloon zich gewacht. In het loon, dat de man als hoofd van het gezin ontvangt, behoort mede opgesloten te liggen, de waardeering van den arbeid der vrouw.

¹⁾ cf. het Officieel verslag van de mondelinge toelichting der V. O. E. G. wenschen voor de Staatscommissie-Sterk, vermeld in *Nieuw-Nederland*, 15 Juli 1918.

Ook O. v. Zwi ed i neck-S ü d e n h o r s t, t.a.p. blz 128.

Niet dus alsof het loon naast een equivalent voor den gepresteerdén arbeid, tevens zou bestaan uit een vergoeding voor het werk der vrouw in het huiselijk leven. Het een ligt in het andere opgesloten. De man moet zooveel verdienen, dat zijn vrouw niet bij haar ongehuwde zuster in de voorziening harer nooden behoeft achter te staan. Op deze wijze blijft het eigenaardig cachet van het gezin behouden.

Het gezinsloon brengt ook *niet iets nieuws*. Immers, alle groote vraagstukken omtrent pensionneering, vacantie- en ziekteverlof houden, in hun diepste kern, wel degelijk rekening met de gezinsbehoefden.

Wat was ook de classificatie der gemeenten, volgens het rapport-S t o r k, overgenomen in T r e u b's wet tot verhooging der jaarwedden van Burgelijke Ambtenaren, anders dan juist rekening houden met de behoeften.

Met de kindertoeslagen wordt dan niet een abnormaal en vreemd element in de loonregeling gebracht, maar niets anders gedaan dan de welbewuste lijn doorgetrokken, die bij de arbeidsverhoudingen reeds gevolgd werd. Ze zijn slechts een voortzetting van de sociale gedachte, welke ligt in de zorg voor de nagelaten betrekkingen.

Wat den *duur der toeslagen* aangaat, kan men òf wel een bepaalden leeftijd — waarbij men weer tusschen hogere, middelbare en lagere ambtenaren moet onderscheiden — als grens stellen, òf wel het tijdstip, waarop het kind zooveel verdient, dat het in eigen onderhoud kan voorzien. Dit laatste verdient, volgens H i t z e, de voorkeur.¹⁾

In beginsel, is deze opvatting ook naar onze meening de juiste. Immers, de kindertoeslagen houden op rationeel te zijn,

¹⁾ cf. *Kath. Sociaal Weekblad* 1918, nos. 34, 35, 36.

wanneer het totale inkomen van het gezin, zooals in ons geval, door eigen inkomen der inwonende kinderen vermeerderd.

Evenwel zou men terwille van de uniformiteit een bepaalden leeftijd kunnen aannemen of men zou, zooals A e n g e n e n t¹⁾ voorstaat, om zooveel mogelijk in ieder speciaal geval te voorzien, een raad moeten instellen, waarin de verschillende beambtengroepen vertegenwoordigd zijn en waaraan een zekere contrôle, over de aanwending der toeslagen en ook een zekere volmacht, om in bepaalde gevallen een bescheiden verhooging of ook i. c. een verlaging toe te kennen, wordt toevertrouwd.

Resumeerend, komen wij alzoo tot de conclusie, dat noch practische, noch principieele bezwaren voldoende gewicht in de schaal leggen, om het instituut van gezinsloon den rug toe te keeren en wij twijfelen er niet aan of ieder ernstig onderzoeker, die zich over deze kwestie niet al te snel een oordeel vormt, afgaande op eenige uiterlijkheden, maar zich de moeite getroost de innerlijke waarde van alles, wat hiermede samen hangt, na te gaan, zal gezinsloon als de meest rechtvaardige loonregeling gaan beschouwen.

Voortgaande, zal hij ook aan het relatieve gezinsloon de voorkur moeten geven, omdat deze vorm — zonder dat hierbij het karakter van loon verloren gaat — het best in staat is, aan de meerdere gezinsbehoefden bevrediging te schenken.

¹⁾ cf. *Kath. Sociaal Weekblad* 1918, nos. 34, 35, 36.

LITERATUUR:

- Cathrein: *Moralphilosophie*.
- Zwiedineck-Südenhorst: *Lohnpolitik und Lohntheorie*.
- Ryan: *A living wage*.
- Ch. Antoine: *Cours d'Economie sociale*.
- P. B. Bruin S. J.: *Sociologische Beginselen*.
- Procesverbaal van het 2e Chr. Sociaal Congres, 10—13 Maart 1919 te Amsterdam gehouden.
- Praeadvies: Aengenant, Wibaut en Van Houten. 1913. Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en Statistiek, benevens *Verslag Algemeene Vergadering*, 4 Oct. 1913.
- J. W. Gerhard: artikel „Duurtetoelagen in Nederland en Duitschland in *De Bode* van 22 Januari 1917 en zijn artikel „Loon naar behoeften” in *De Bode* no 44, van 6 Dec. 1919.
- C. de Boer: artikel over „Gezinstoelagen” in *De Bode* van 29 November 1918, no. 43.
- Dr. Frans Hitze: *Geburtenrückgang und Social reform*. Agners Hermann in *Sociale Praxis* van 16 Sept. 1915.
- K. Oldenburg in *Schmollers Jahrbuch*, 2e aflevering 1917, pag. 272 e. v.
- Dr. Hugo Lindemann: *Arbeiterpolitik und Wirtschaftspflege in den Deutschen Städte-Verwaltung* I, pag. 381.
- Hoffmann: *Le corps enseignant*, Weber & Co., Neuchatel.
- Hulrich: *Kindererziehungsbeihilfen für Beambte*, Berlin 1913, Deutscher Postverbond.
- Zeiler: *Gesetzliche Zulagen für jeder Haushalt*, Stuttgart 1916.
- Bälz: *Beambtenrecht und Familie*, Stuttgart und Berlin 1917.
- Fr. Rommel: *Besoldungspolitik und Familienstand*. Leipzig 1918.
- Zeiler: *Der Plan einer Familien beihilfenordnung*, Die Baugenossenschaft XVIII.

Kellermann: *Reform der Beambtenbezoldung nach dem Familienstande.*

Der Tag, 26, V. 1918.

A. Schmidt: *Das Grundprinzip der Beambtenbesoldung.*
Nordd. Allg. Zeitung, 97, 293.

Artikel-Mej. Naber: *Vragen des Tijds.* Januari 1921.

Artikel-Mr. P. A. Diepenhorst: *Stemmen des Tijds.*
October 1920.

Dr. Th. van der Waerden: *Gezinsloon en kindertoeslag.*

Mr. Bomans: *Gezinsloon en de groote gezinnen.*

F. van der Goes: *De arbeidskracht.*

Artikelen in *Nieuw-Nederland.*

Artikelen in *Kath. Soc. Weekblad.*

Beraadslagingen Rijkskinderfonds.

A. Nuyens: *Wat is een rechtvaardig den arbeider toekomstend loon?*

Prof. van Aken: *Tien sociale studiën voor Katholieke werkgevers.*

C. Smeenk: *Voor het sociale leven.*

J. F. Chrétien: *Voor of tegen familieloon?*

Beraadslagingen Arnh. Gemeentelijk Kinderfonds.

Notulen Staten van Noord-Holland, Maart, Juni, Juli 1920.

Artikelen-Prof. Mr. P. P. D. Fabius in *Studien en Schetsen.*

INHOUD.

	Bldz.
INLEIDING	9
HOOFDSTUK I. Begrip en geschiedenis van het instituut	11
„ II. De onderscheiden loontheorieën .	48
„ III. Beschouwing der tegen het instituut aangevoerde bezwaren	74
„ IV. Conclusie	110
